KONU-M-LAR

ALİ AKAY

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

KONU-M-LAR

ALİ AKAY

BAĞLAM

Bağlam Yayınları/31
İnceleme Araştırma/10
Birinci Basım: Nisan 1991

ISBN : 975-7696-19-6

Kapak Resmi : Mehmet Hikmet
Dia : Utku Varlık

Baskı: Bayrak Yay. Mat.

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Cad. 13/1
34410 Cağaloğlu-İst.
☎ 513 59 68

İÇİNDEKİLER

Giriş 7
Arabesk, sosyolojik bir yaklaşım 9
Pax Arabexa 11
Yeni toplumsal yapılaşmalar üzerine bir çözümleme denemesi 15
Yeni iktidarlar ve yeni yaşam biçimleri 45
Yeni Alternatif arayışlar ve sanatta yeni eğilimler 53
Toplumlarda geriye bakışın ileriye bakışa dönüşmesi (Maziden istikbale) 81
Kapitalist rasyonalitenin ikicil toplumu 109
Hükmetme biçimleri üzerine 129
Tarih, Sosyoloji ve Zaman 137
Postmodernizm: "Önce" ve "Sonra"nın ötesi 151

Françoise
Tortochot'ya...

GİRİŞ

1980'li yıllar başlarken yeni bir döneme girilmekteydi. Avrupa'nın birçok ülkesinde Sosyalist partiler seçimle iktidara gelirlerken, yıllardan beri siyasi özgürlüklerin olmadığı ülkelerle birlikte bir ferahlama dönemi yaşanıyordu. Buna karşın Türkiye bu döneme askeri bir darbeyle girdiği gibi, ithal ikameci bir ekonomi politikasını da geride bırakıp, Dünya bankası ve IMF'nın önerileriyle ihracata yönelik bir toplum modeline giriyordu. Bütün bu değişiklikler tümel sosyoloji alanlarında büyük değişiklikler ortaya çıkarmaktaydı. Tümel yöntemleri bir yana bırakırsak, bunların çizgisinde birçok küçük değişiklikler yapılmaktaydı. Avrupa'nın birçok ülkesinde "idam cezaları" kaldırılıyor, yabancı işçilere yeni haklar tanınıyor ve bunların toplumla bütünleşmeleri sağlanıyordu. Bu gelişmeler beraberinde yeni toplumsal oluşumları getirdiler. Bunlar arasında en derin iz bırakanları yabancı işçilere karşı verilen ırkçı cinayetler oldu, ve toplumlar daha şiddete yönelir oldular. Neo-nazi grupları ülkelerinde çoğunlukta olan yabancılara karşı büyük şiddet kampanyaları başlattılar. Cinayetler vb. oldu. Bunun yanında Türkiye 1970'lerden mirasını edindiği "Arabesk" toplum biçimine bürünürken, siyaset, sanat arabeskleşmekteydi. Bu çalışma 1980'li yılları geride bırakırken Batı toplumları ve Türkiye'nin yaşadığı ve hepimizin de birlikte geçirdiğimiz dönemlerin bir diyagnostiğini yapmak istencindedir. Gerek Türkiye'nin arabesk olgusu gerek Batı toplumlarının mikro değişiklikleri ve zihinlerde yatan yeni düşünce paradigmalarının irdelenmesi diyagnostik yöntemle yapıldığında, yeni araştırmalara ışık kazandıracağı umudundayız. Toplum içinde yaşayan bireylerin genelde bilinçdışından gizliden gizliye işleyerek gelişen fikirleri genel söylemler içinde "oluşum kuralları" meydana çıkarırlar. Bunlara "sözcelem veya söylenen" adını verebiliriz. Belli dönemlerin belli sözcelem veya söylenenleri "o dönemin söylemsel oluşumunu" belirler: Hepimizin kullandığı ve bildiği cümleler ve önermeler belli bir söy-

lemi ortaya çıkarırlar. Örneğin 1980'li yıllar için, "köşeyi dönme zihniyeti ile zonta ve magandaların oluşumu" karakterini taşıyor diyebiliriz.

1990'lı yıllara girerken bu çözemlemeleri göz önünde tutup, bu oluşumların nereye doğru gitmekte olduğunu gözlemleyebiliriz. Fizik ve astro-fizikte yapılan ilerlemeler, cinselliğin yeniden sorgulanması, ekonomik bunalımla birlikte bazı çevre ülkelerinde oluşan "fuhuş", bütün bunlarla birlikte yeni uyuşturucu biçimleri ile uyuşturucu ticareti üzerinde yapılan zirve toplantıları, gerek makro gerek mikro düzeylerde toplumları yeniden biçimlendirecek.

1989 yılı "marksist" rejimlerin iflasını da beraberinde getirdi. Birçok "komünist partisinin adlarını değiştirmeleri" güncel olarak yapılması gereken incelemeleri ön plana çıkardı. Hegel modern bireyin bir papazın din kitabını okuması gibi günlük gazeteyi okuması gerektiğini vurgularken "modernliği" başlatıyordu. Günümüz Hegel'in tümelci ve görüngübilimci paradigmasından çok uzak durmakta. Fakat içinde olduğumuz dönemin modern sonrası bir döneme doğru gitmesi, resim alanında ülkemizde de başlayan "postmodernizm" tartışması ve siyasi olarak gelinen dönem bize eski tip yollarla yeni bir şey elde edilemeyeceğini göstermekte. Bu yapılan çözemleme içinde, ne kadar bazı şeylerden uzaklaşmakta olduğumuz vurgulanırken aynı zamanda sosyal olgu olarak nereye doğru gitmekte olduğumuz da vurgulanacaktır.

Gerek düşünce düzeyinde, gerek toplumsal düzeyde neleri geride bırakıp neleri yeniden güncelleştiriyoruz sorunsallaştırıldı. Bu kitap konuları olduğu kadar konumları da içeriyor. Bu "m" harfi bir tumturaklılık değil, bir yeni paradigmayı, bir "episteme"yi içermektedir.

ARABESK, SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Uzun zamandan beri tartışılan bir konu olan "arabesk"i, "iyidir/kötüdür" gibi değer yargılarının dışında, tarihi ve sosyolojik ölçülerLe ele almak, değerlendirmeden önce anlaşılır kılmak daha yararlı olabilir. Bunu yapabilmek için bazı kavramlara başvurmamız gerekiyor: Örneğin (simgesel) "işaretler" kavramı. Bununla, "kelime" olarak "işaretler"i değil onların gerisinde kalan ve onları yönlendiren, efsane, dinî örf ve âdetleri içinde taşıyan, bu özellikleriyle neredeyse "sözlü tarih birimleri" olarak işlev gören simgesel işaretleri anlatmak istiyoruz. Örneğin bir takvimde "Şubat", öbüründe "Muharrem" ayı adının geçmesi değil, bütün bir takvim sistemidir, simgesel işaret düzeyinde yer alan. Aynı şekilde, bir harfin "v" ile ya da "vav"la yazılması değil, sistemin sağdan sola ya da soldan sağa işlemesidir.

Türkiye'nin uzun Batılılaşma süreci işte insan zihnindeki bu simgesel işaretlerde değişiklikler yaratmış, "modernite" (yeni zamanlılık) Türkiye'ye böyle bir süreçte girmiştir. Bu işaretler günlük hayatta, hayat biçimlerinde simgesel ve biçimsel bir belirleyicilik edinerek hayatı her düzeyde etkilemişlerdir.

Ama değişim yalnızca zihindeki işaretlerde, simgesel bütünüklerde değildir. Somut hayat düzeyinde veya gerçek üretim ilişkileri düzeyinde de, Türkiye toplumsal formasyonu kapitalist üretim tarzına boyun eğmektedir, eşanlı olarak, ilk biçimsel boyun eğmenin ardından, bu yeni ilişkilerin toplum içinde, ağırlıklarının artması, teknik açıdan üreticilerin kapitale boyun eğmesini, böylece kültürel oluşumlarının da yeni kültür öğelerinin etkisine girmesini birlikte getirir.

Buna rağmen, eski simgesel işaretler yerlerini büsbütün kaybetmemişlerdir. Karışık durumlarda, geçiş evrelerinde varlıklarını yeniden gösterebilirler. Bu eskiden kalma işaretler sistemleri ya da onların öğeleri, yeni egemen biçimlere tam bir boyun eğmeye engel olabilirler. O zaman, uygulanan ekonomi politikası ve bunun genel sonuçlarıyla, kırsal kesimin kültürel boyun eğmezliği çelişkisi karşımıza çıkar. Kapitalizmin genel mantığına uygun olarak kırdan şehre gö-

çün getirdiği "yedek işçi ordusu"nun kültürü. Batılı işaretlere önceden boyun eğmiş şehirli kültürü ile çarpışınca, ortaya "arabesk" diye bildiğimiz yeni kültür biçimi çıkar.

Buna benzer süreçler Batılı ülkelerde başka biçimlerde yaşanmıştır. Ama Türkiye'de varolan süreç bunlardan daha karmaşıktır. Çünkü burada işaretlerin getirdiği değişiklik tam bir sistem, kavram kargaşasına dönüşmüştür. Hattâ bu kargaşa, bir kültürel senteze de gebe olabilir.

"Modernite" kavramını açmak için tarih felsefesinin değişimlerine de kısaca bir göz atmamız gerekiyor. Hegel'de son bulan "bütünsel" modeller aşınmış, yirminci yüzyılın tarih felsefesi Nietzsche'den gelen hikâyesel ve değişik-zamanlı tarih anlayışına yaklaşmıştır. "Modernite"yi içeren tarih felsefesi artık düz bir çizgiyi düşünmez. Hem ilerleyen hem de döngüler çizerek genişleyen bir tarih görüşü oluşmuştur. Aziz Augustine'le birlikte, ilkel toplumların kısır döngülü zaman anlayışı, daha sonra evrimsel olarak kabul edilen zaman anlayışına dönüşmüş ve bu anlayış yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar pek fazla değişmeden devam etmişti. Ama "modernite", antropoloji ve arkeolojideki araştırmaların da katkısıyla, evrimsel olmayan tarih felsefesini gündeme getirdi.

Ancak, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk aydınlarının Batılılaşma süreci içinde Batı'dan devraldıkları zaman ve tarih kavramı, modernitenin kavramı değildi. Tek-çizgili bir ilerleme anlayışıydı egemen olan. Osmanlı-Türk aydınları, Batılı işaretlerle birlikte bu ilerleme şemasını da kabullendiler. Ne var ki, şimdi bu tarih anlayışı, Batı'da geçerliliğini yitirdi.

Nitekim, Türkiye'nin bugünkü durumu, arabesk olayının kendisi, bu çizgisellik, evrimsellik dışı tarih kavramını doğruluyor. Çünkü bu olgu, toplumun değişik kesimlerinin değişik zamanlar ve o zamanlara özgü değişik işaret sistemleri içinde yaşamasından ileri geliyor. Bu değişikliklerin düzgün geçişlerle değil de, ani ve hazırlığı yapılmamış koşullarla, yer değiştirmelerle, zorlamalarla gerçekleşmesi, çatışmaların, arabesk gibi ürünlerle somutlaşmasına yol açıyor.

PAX ARABEXA*

Tudanya'nın, "Seni sevmeyen ölsün" şarkısı arabesk üzerine yapılan incelemelere yeni bir boyut kazandırmıştır. Arabesk diye adlanan bir akım arabex olmuştur. Gülmeyelim. Bu arabexi okuyanın cahilliğine vermeyelim. Belki de bilinçli olarak Romalı bir (Bergama) tanrıçanın bedbaht aşkı anlatılmakta ve bilinçaltında yatan, akan bilinç bizi çağlar arası bir seyahate yollamaktadır! Roma edebiyatı, Yunan kültürü bilincinin kaymasını ve Yunan'dan Roma'ya geçişi sağlamıştır. (Tartışılır bir konu, ama bırakın kabul edelim).

Arabex sözcüğü şizofrenik bir şekilde bizi diller arası yolculuğa çıkarır. Asırlar arası bir zaman-mekan kavramı. Borges'vari bir yolculuk. Labirentlerde kayboluş... Romalılar demek ki, Veyne'e göre, "ağlama şiiri" geliştirmişlerdi. Bedbaht aşklar, sevgililer arası ilişkiler Romalı şairleri kahraman yapmaktaydı. Collège de France'da profesör Fransız tarhiçisi Paul Veyne kendisine "Romalı erotik ağıt "temasını konu etmiş ve 1983 yılında bu konu üzerine bir kitap yayımlamıştır. Properce'in nasıl Yunan mitolojilerine yeni bir kullanış biçimi bulduğunu, ne o zamanki zihniyetin, ne de Yunan zihniyetinin mitoloji ile olan ilişkisinin, bugünden pek farklı olmadığını yazmıştır. Veyne'in yazdığına göre, Properce için önemli olan yunan mitolojisinin üstünlüğü değil, ama Roma-yunan bileşimidir. Yaşam şartlarının getirdiği kültürel niteliklerin bileşimidir. Eski ve yeninin bileşiminden ortaya yeni bir kuvvet çıkması sorunudur. Güçler arası ilişkilerde, yeni güçlerin gelmesi ile yeni bir biçim doğmaktadır. Böylelikle birinci şekil kendini değiştirirken, ikinci şekil de kendini değiştirtirmiştir. Ortaya bambaşka, ne birinci, ne ikinci olan bir şekil çıkmıştır. Bunun diyalektik sentez ile alakası olduğu sanılmasın. İç güçlerle dış güçler arası ilişkilerin bir biçim üzerinde yaptıkları etki söz konusudur. Hegel'in "aşma" sözcüğü ile de bunun bir alakası olamaz. Çünkü bu iki biçim arasında hiyerarşik bir ilerilik veya gerilik

(*) Yeni Gündem, Sayı 37, 27 Aralık 1985

yoktur. Yaşam şartlarının kültüre etkisi yeni bir bileşimi sunmuştur. Bu ne geçmişi ne de geleceği içerir. Söz konusu şimdiki zamandır.

Properce için örnekleyelim: Properce Yunan mitolojisini kullanarak Jupiter'e yakınır: "Jupiter, Ah, acı şu zavallı kızcağıza, eğer bu kadar güzel bir kız ölür giderse, sen eleştirileceksin". Görüldüğü gibi, zamanı geçmiş epik yalvarmalar, nasıl zamanın dışına çıkıldığında ağıt olmaktan çıkar, (satire), alay olur. Romalılar için mitoloji bilinmekteydi. Ama hiç bir Romalı vatandaş, bunun ne tam olarak metnini biliyor, ne de nereden geldiğini merak ediyordu. Yunan Mitolojisiydi bu ve kimin yazdığı önemli değildi. Bugün nasıl "Dava" için kimse, Fransa'da Kafka tarafından yazıldı A.Gide ve J-L Barrault tarafından Fransa'da sahneye konuldu, O. Welles tarafından sinemaya uyarlandı şeklinde bir soruyu kendi kendine sormuyor. O. Welles'in yaptığı bir film olarak ve Anthony Perkins ve Romy Schneider'i aklında tutuyorsa, Romalılar da bundan pek farklı davranmamaktaydılar.

Properce de aynı bizim "arabesk" temalarımızı işlemekte, Tanrısına yalvarmakta, kıskançlığını dile getirmekteydi. Arabesk'in ülkemizde, toplumsal koşullardan kaynaklandığı malum. Ama bu koşullar üzerinde düşünüleceğine, ya akıntıya karşı kürek çekiliyor, ya da çok ilerileri düşünülüyor: Bu nedenle de herkesin ağladığı konum değişik. Kimisi geçmişe, kimisi geleceğe ağlamakta. Ama arabesk bugüne hitap etmektedir. Ve bugünün insanı tarafından kabul edilmiştir. Bu kimsenin klasik müzik dinlemesini veyahut Türk halk musikisi sevmesini de önlememektedir. Yeter ki belli bir yöne ağırlık verilmesin.

Bu nedenle, bizde de ağlayanlar yanlız şu anki bedbahtlıklarına ağlayanlardır. Eski İstanbullular, "Ah, canım İstanbul, neydi o eski güzel günler, Ah Beyoğlu vah beyoğlu, nerede kaldı eski beyfendiler" diye yakınmaktadırlar. Ve haklıdırlar da. Ama bir o kadar, "Tanrım beni baştan yarat" diye ağlayanlar da haklıdırlar. Onlar için de ne melodi, ne

sözler eski köy türküleri içeriğinde kalmaktadır. "Ana beni eversene", "Silifkenin yoğurdu..." tipinde sözlere, ancak "hangi paraylan" diye cevap verebilir analar... Yahut ta "kiminle" çünkü köyler boşalmakta, insanlar dalga dalga büyük şehirlerdeki plajları doldurmaktadırlar. Evet İstanbul'un eski beyfendileri artık yolları doldurmamakta, birbirlerine şapka çıkararak selam vermemektedirler. Şapka modasının geri gelmediği bir yana, şapka giyen sayısı azalmıştır. Kasketlilerin ise böyle bir alışkanlığı var mıydı? Onlar köylerindeki ağalarını şapka çıkararak, ve güleryüzle mi selamlamağa alışmışlardır, ki İstanbul, Ankara vb, şehirlerde de böyle yapsınlar.

İki değişik kültür, kendi bileşimini yaptıktan sonra, başka çokluk-larla karşılaşmış, yeni kültürleri ortaya çıkarmıştır. Tudanya artık Türkiye için bir Tanrıçadır. Ve Türkiyeli bir şarkıcı, onun kaderine ağlayarak, kendisi gibi olanlara seslenmektedir, Tudanya'da kendi benliğini bulmaktadır. Bu bize arabex'in getirdiği en ilginç kültür bileşimi örneğini vermektedir. Pax ottomanica(x), Türkiye'de arabex halinde arabesk sözcüğüne bir yenilik daha getirmektedir. Ama bu ne daha iyidir, ne de daha kötü. Ağlanacak bir şey yoktur ortada. Bu kötümserlik ortamından, yaşamı çekip kurtarmaktan başka yapılacak bir şey kalmış mıdır? Ağlamaya ağlama katmak yerine, Canlılık katılması daha güzel değil midir? Madem ki bileşimler söz konusudur. Bu bileşimlerden yeni bileşimlere girmek toplumsal oluşumların yapısında vardır. Karamsarlığın içinden "dış" çizgiyi, hayat dolu olan yolu bulup çıkarmak karamsarlıktan çıkmanın yolu değil midir? Karanlık XVII'inci yüzyıl barok resminin ana noktasıdır. Ön plan arka plan ayrımı, artık tablolarda yok olmaktadır. Renkler arka plandan dağılmaktadır. (Aynı şekilde empressiyonistlerin renklerini bulmalarında da siyah rengin ana rolünü unutmamalı). Bilindiği gibi yine XVII'inci yüzyıl filozofu Leibniz "ne kapısı ne de penceresi olmayan" bir oda içinde monadı(*) düşünmekteydi.

(*) Monad, Leibniz'in özneler için kullandığı addır. Her monad ruhu ve bedeni içinde, birlikte taşımaktadır. Leibniz, *Monadoloji*, MEB. Yay.

Yeni güçlere yeni bileşimler içindeki toplumsal oluşum kültürü içinde, Pax Arabeska ya da Arabexa.

YENİ TOPLUMSAL YAPILAŞMALAR ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME DENEMESİ:

Aşağıdaki çözümlemede verileri yorumlamak istemedik. Asıl yapılmak istenen, verileri ortaya çıkaranların ve koşullarının üzerine dikkatleri çekmektir. Ayrıca içeriden veya dışarıdan inceleme ve çözümleme biçimlerinin dışında bir çözümleme yapmaya çalıştık, çünkü böylece pragmatik anlamları ve etkileşimleri oluşturan toplumsal "düzenlemenin" daha açıklık kazanacağını sanıyoruz; ayrıca içeriden veya dışarıdan çözümleme biçimleri varlık nedenlerini bir öznenin veya bir nesnenin varoluşundan almaktadırlar. Halbuki Perspektivist bir çözümlemede ne özne ne de nesne olduğu gibi kalabilirler. Bahsedilen düzenleme toplumsal oluşum veya üretim biçimi kavramlarının dışındadır, çünkü üretim biçimi ekonominin "son kertede hakimiyetini", toplumsal oluşum ise siyasi ve iktisadî içiçeliği gösterip, kültürel öğeyi bir kenara bırakmaktadır. Düzenleme bir siyaset kültürünü içerir.

Yapılan çözümleme yeni bir yorumu içermez. Her türlü yorumdan kaçınmaya çalışır. Eğretileme de yoktur. Benzetmeler benzeteni ve benzetileni değiştirdiği için bir eğretilemeden bahsetmek zorlaşır. Yapılmaya çalışılan, olguların belli bakış açılarına göre değişebilirliğini göstermektedir: Öznelsellikler, bu nedenle, bakış açılarına göre anlaşılabilirler ve meşruiyet kazanırlar. Relativizmle aynı şey olmayan perspektivizme göre özne sabit olmadığı gibi, nesnesi de sabit durmaz. Her türlü, görüş açısına giren konu özne olabilir, çünkü özne (konu) tekyapılı olmaktan çıkmıştır. "Yapısal" da değildir. Özne özneliğinin karakterini kaybeder ve bir sub-ject (superjet) (Whitehead'e gönderiyoruz) olur, nesnesi de artık bir nesne değil, ama bir "objektil"(*) olur. Bu değişebilirlik kurallarında artık "gerçek" öznenin değişik bakış açılarının çokluğu doğrultusunda değişen gerçekler serisi ortaya çıkmıştır.

* Bu Whitehead'in perspektivizminin kavramıdır. Bakılan görüş açısına göre özne özneliğini, nesne de nesne konumunu kaybeder, ve "objektil" olur.

Çözümleme, tekyapılı bir özne fikrinin dışındadır: Descartes'dan beri akıl akılsızlığı aşmaya çalışıp, özne fikrini, kartezyen özneyi kurmaya çalıştı. Spinoza ve Leibniz'in eleştirilerini bir yana bırakırsak, Kant'a gelene kadar öznenin tek ve bölünmezliğinin söz konusu olduğunu görebiliriz. Foucault'nun **Deliliğin Tarihi'nde**[1] göstermiş olduğu gibi Descartes deliliğini saklamak sıkıntısı içindedir ve çılgınlığını aklın içine hapseder. Derrida, Foucault için yaptığı bir eleştiride bunu vurgular[2]. Batı felsefe tarihi geleneğinde Kant'a gelindiğinde anlak ve his arasındaki, Platon'dan beri varolan, ayrışıklık yeniden gündeme gelir. Kant, Batı felsefesinde anlak ve his'in ayrışıklığını koyan filozoftur. Modern fransız felsefesinde, Foucault, Blanchot, Derrida, Deleuze ve Lyotard bu ayrışıklığın belirtilerini daha ileri götürerek görmek ve okumak arasındaki ayrışıklığı göstermişlerdir. Bunun için Foucault'nun **Sözcükler ve Şeyler**[3] kitabını örnek göstermek yeterlidir sanırız.

Demek oluyor ki ayrışıklık gündemdedir ve **Aufklärung** bu ayrışıklığı, bir bağdaşıklık için aşmaya çalışır: Devrim ve Devlet (Fransız devrimi ve Hegel'in devleti) fikirleri Hegel'de Napolyon'un son aşaması olan Devlet'e kadar gidebilir(Bunun için Hegel'ci bir filozof olan Eric Weil'in çalışmalarına gönderimde bulunabilinir).

İmdi, bu kısa özetten sonra Alfred Jarry'nin "Patafizik" denemesini anımsatmak istiyoruz. Patafizik metafiziği aşmak arzusudur. Patafizik birbirleriyle ilişkisi yok gibi duran şeylerin aralarındaki ilişkinin belirlenmesidir. Paul Virilio ise yine metafiziği aşmak için dromoloji'yi kullanır (Hız bilimi). Ve söz konusu olan hep bir bütünün parçalanması ve ayrışıklığının gösterilmesidir.

Arabesk'e gelirsek, tanımının yapılması güç gibi görünmesine rağmen, aşağı yukarı Hint, Mısır ve Türk müziklerinin Batılı aletlerle kullanılmasıdır. Orhan Gencebay, müziğinin adını "Arabesk" koymamasına rağmen tanımında yukarıdaki tanıma benzer bir şeyler söyler. Yani Doğu ve Batı'nın bileşimidir ve bir sentez gibi durur. Aslında Doğu ve Batı gibi iki ayrışık konumu birleştirmeye çalışır. Bir geçiş

müziğidir bu. Ve bu bakımdan bir patafiziktir denilebilir. Ayrışık modellerin bileşik adı ve bir geçiş müziğinin kültürü, geçiş kültürü.

Bu nedenle yapılan çözümlemede de patafiziğin kullanımına yer vermekle çok ileri gidildiğini sanmıyoruz. Çünkü ara-besk'in kendisi bir patafiziktir dedik. Bu nedenle çözümlemedeki arayışların çok şaşırtıcı olmamasını diliyoruz.

Çözümleme:

1983 yılından beri iktidarı elinde bulunduran T. Özal'ın hânedanvâri başkanlığındaki Anavatan Partisi'nin kutsal ittifak ve liberaller ve "Özalcı solcular "dan politik bir yapı oluşturduğu bilinen bir olgu, 1988 Eylül'ünde referandum için yapılan oylama sırasında, Özal'ın nasıl partisi içinde bir tartışmaya girmeden, oğlu ve karısına danışarak, televizyonda "eğer Türk halkı onu istemezse politik hayatı ve başbakanlık görevini bırakacağını" söyleme kararını başka hiç kimseye danışmadan aldığı ve bunun liberaller ile kutsal ittifak kanadı arasında nasıl bir "anlaşmazlığa" dönüştüğü gözlemlendi. Halbuki Özal'ın ve Partisi'nin dayandığı belli bir sosyal düzenlemenin politik bir hareketi vardır (Özal bunu hiçe saymıştır). Bu siyasi akımın sosyal dayanağını tanımlayan tabakaya "arabesk burjuvazisi "adını verdik.[4] Bundan amaç Anavatan Partisi'nin dayandığı sosyal tabakanın yeni zenginler sınıfı yaratıp, eski tip klasik burjuvazinin memur ve bürokratlarla ittifakının rejimine sekte vurarak köyden şehre inmiş olan köy ağalarını ve taşra burjuvazisini "egemenliğini sürdüren sınıf fraksiyonu" konumuna getirip, eski tip bir hegemonyacı sınıfa karşı, iktidar sınıfları arasındaki çelişkiyi taşıyan bir burjuvazinin üzerine politik yapılaşmasını oluşturmasıdır.

Anavatan Partisi kültürlü bir şehir burjuvazisinin gelişimine karşı boş kalan meydanda, hiç bir direniş gösterilmeden, korkulu bakışlı halkın yoksunluk taşıyan gözleri önünde, Türkiye ekonomisini, dünya pazarıyla bütünleştirerek, Türkiye'nin yeni bir yola sokulmasını gerçekleştirmiştir: İthâl ikameci olmayan bu yol şu sonuçları doğurmuştur: I) Bu

yeni ihracatı teşvik politikasından nasibini alanlar ve alamayanlar: Genelde işçi, memur emekli bürokrat kesim orta sınıf karakterini kaybedip, fakirleşmeye başladı; 2) İktidar masmedyaları kullanarak siyasetin politik karakterini yok etti ve yeni tip bir "aydın" ortaya çıktı. Bunlar gazeteci-yazarlar. Kitabın yerini dolduran ve hatta daha fazla okutan makalelerini gazete ve dergilerde yazdılar (Transferleri bir yana bırakacak olursak). 1980'ler öncesinde iyice tartışılmış el emeği-kafa emeği ayrımı tartışmaları yazarlık işlevinden kurtarılmış "söylenenleri" (énoncés) varetmeğe başlamışken, yeni rejim boş kuramları ortaya çıkaran gazeteci-yazarları değerli kıldı; 3) İktidar, para, prestij makinalarının, akımları yeniden yerineyurduna soktuğu yersizyurdsuzlaşmış söylemi klasik burjuvazinin işletmesine değil, ama yeni bir zenginler tabakasına, yani "arabesk burjuvazisinin" işletmesine ve yönetimine bıraktı: Nasıl Versailles Sarayının prestiji aristokratik bir öznelsellikten geliyorsa ve geleneksel feodal senyörlerin öznelselliği ve iktidarla ittifakları başka değerlere ve yükselmekte olan burjuva ahlâkına boyun eğmişse[5], bugünün Türk toplumununun klasik burjuva (Cumhuriyetten beri varolan zengin aileler) ahlâkına ve değerlerine, geleneğine, kültürüne yüz çeviren Anavatan Partisi iktidarını "arabesk kültür"ün üzerine oturttuğu gözlenmektedir. Bir yandan para dolaşımını ellerinde tutan bir sınıf nasıl kültürden uzak bir "alt kültür"ü oluşturuyorsa (nota bilinmeden yapılan müzik), bunun yanında lumpenlerin, işsizlerin, ve toplumun kenarlarında dolaşmakta olanların kültürü de arabeskle içiçedir. Ve bir o kadar libidinal kültürün ekonomisini de bu kültürün öğeleri belirlemektedir. Örnekleri müzikten duvar halılarına, resimden ufak heykel biblolara kadar götürmek mümkündür.[6] 4) Devrimci güçlerin de bu sosyal akımın içinde arabesk ile kültürel bir ittifaka girdiği gözlemlenmekte (Red Türküleri vb.) ve bunu 1980'ler öncesine kadar götürmek mümkün gibi gözükmektedir[7]. 5) "Beyoğlu marjinalleri" adını vereceğimiz göçmen lumpenlerin Gülhane Parkında çılgın görüngüleri, ayılıp bayılmalar da dikkatleri üzerine topladı. Güneş gazetesinin İstanbul Ana-

kent Belediyesi'nden aldığı izinle düzenlediği bu bedava konserlerde Tatlıses, Küçük Emrah (Yaşı büyüdü ve pek küçüklüğü kalmadı galiba) gibi ismlerin dinleyicileri kendisinden geçirecek kadar etkilemesi bir bakıma yasağa karşı her türlü ekonomik, libidinal eylemi yapma hakkı olan şamanların bunalımı kendi üstünde toplayıp, mimetizmle, sosyal grubu iyileştirme eylemine benzetilebilir. Bu şarkıcı ve türkücülerin görevi ve işlevi de yasakların bir anlık kaldırılmasının özgürlük ortamının, krizi bir an olsun mimetize ederek, dinleyenlerin başka dünyalara, "dışarısına" gitmelerine olanak sağlarmış gibi duruyor. Bunun yanında Özal'ın bu şarkıcıları politik olarak kullanması ("Allah Allah" şarkısı), toplu sünnet düğünlerinde onlarla gözükmesi, etkilemek istediği alt tabaka öznelselliğinin hangi kültür birimine bağlı sosyal oluşuma gönderimde bulunduğunu göstermektedir. Bu olgu "aydın-arabesk-burjuvazi ittifakı", sonuçta Bilgi ve İktidar'ın içiçeliğini ortaya çıkarmıştır. İktidar, dışarıdan, insan bütünlüğünü kayda sokup, bedenler üzerinde denetim mekanizmasını kurduğu gibi, Bilgi, içeriden, bu mekanizmaya eklemlenmiş ve ekonomik ve teknik-bilimsel öznelliği oluşturmuştur. Yani İktidar, söylemi "yerineyurdunasokarken", Bilgi "yersizyurdsuzlaşmış" bir şekilde, iktidarı başka iktidar alanlarına doğru kaydırmaktadır. Yeni tip yaratıcılıkarı önleyen ve bunların doğuşunu engelleyen İktidar-Bilgi bütünleşmesi toplumun her katmanına hakim olmaya başlamış ve gelişmekte olan tekilliklerin ayrışık birlikteliklerini önlemektedir (Çevreciler feministler, marjinaller, eşcinseller vb.) Bu gurupçuklara dışarıdan "sınırlı bir usçuluk" vermek iktidarın görevi olmuştur. Böylece kendi kendine referans vermek olan,yaratıcı estetik bir öznelsellik sürecinin ortaya çıkışını baltalamaktadır, - isterse bu kendi kendine referanslar, kendi köşelerinde oluşsalar bile (müzisyenler, marjinal hiç bir akıma dahil olmayan ressamlar). Bu tekil öznelsellik süreçleri bireysel olduğu kadar kollektif bir düzenlemeden başka bir şey değildir. Bu sosyal grup tabaka, sınıf gibi terimlerin dışında ayrışık gruplar tarafından oluşmaktadır. Özgürlük alanlarıysa evrenseli aramaktan çok tekillikler üzerinde dur-

maktadır. Sadece "gazeteci-artistler" evrensellikten bahsetmektedirler. Halbuki birincilerinin zenginliği evrenin gizil gücünden ortaya çıkmaktadır, evrensellikten değil. 6) Lumpenlerle yeni zenginler arasında "tarnsversal" (yataygeçişli) bir bağ arabesk zinciri sayesinde oluşmuştur. 7) "İktidarın aydınları" yeni lüks dergilerde yeni bir okuyuçu kitlesi oluşturmak için demeçler verirken, yeni bir okuyucu kitlesi oluşturulmaya çalışılır (Vizon, Kapris, vb. dergiler). Moler, bütüncü çözümlemelerden çıkmayan solun aydınlarının bir kısmını oluşturan "gazeteci-aydınlar" yeni mikro-iktidar odaklarını oluşturmaktadırlar. Bunların bir kısmıysa yüksek burjuva değerlerini ve yaşam biçimini, kültürünü (giyim, moda, yemek biçimleri ve sanat faliyetleri) yeni arabesk burjuvazisinin ikinci kuşağına aşılamaktadırlar. Burada önemli olan klasik burjuva kültürünün ön plana çıkarılması değil, arabeski eleştiren aydınların kendilerinin başlarına bela olmasının önüne geçilmesi arzusudur.

8) Özal'ın ekonomik uygulaması bu bakımdan kapitalizmi değil sadece pazar ekonomisini ön plana çıkarmıştır.[8] Pazar ekonomisi islamcı karakterini bırakmak zorunda kalmamış[9], tersine kapitalizmin gelişmesini önleyen bir yapılaşmayı geliştirmiştir, çünkü pazar ekonomisi toplumu yerineyurduna sokarken, kapitalizm bir yersizyurdsuzlaşmayı getirmiştir.[10] Bu nedenle de kendi kendilerine referansları dışsaldır: Sermayeye değil gayrımenkul ve toprağa, apartman dairelerine dayanır yatırımları (Güney Anadolu ve Batı Anadolu'da turizm patlaması adı altında toprağa el koyma, ve toprak fiyatlarının hızlı bir şekilde değer kazanması). Bu spekülatif öznelsellik arkaik duyguları da hızlı bir şekilde beraberinde getirebilmektedir (Cami medrese inşaatlarına verilen ağırlık). Kültürel, geleneksel dinî kollektif toplanmalar arabesk burjuvazisinin öznelsellik odağını oluşturur. Bu tip yeni ekonomiye yeni maddeler eklemlenmiştir (Hem teknolojik gelişmedeki yeni maddeler, hem de ihracata dönük yapının ekonomik olduğu kadar politik geriliğinin, yeni tüketim maddeleriyle ittifakını oluşturan öğeler). İslam ve yüksek teknolojinin içiçeliği burada oluşur (Bilimsel İslamı sa-

vunanlar ve savunmayanlar)[11]. Bu yeni dinî makina inançlı halkları yeni tip bir "kafese koyma" girişiminde bulunur, ve her türlü dinî arzuyu kendisinin kurallarına göre kodlar. Kapitalizmin kodları bozucu oyununa karşı pre-kapitalist toplumların, pazar ekonomisinin kodlama görevi vardır. Yeni düzenleme biçimi her türlü kutbu kendisine çekmesini bilir: Aydınlar (Ali Bulaç, İsmet Özel, İsmail Kara) din adamları, Lumpenler vb., aynı şekilde direnme noktalarını da bu sosyal tabakalara bırakarak aşılması güç bir paradoks yaratır. Bu paradoks içinde aydınlar kadar işçi sınıfı da yersizyurdsuzlaşır, yani referanslarında kalitatif bir değişme başgösterir, ki bu değişme geleneksel çözümlemelerin kuramlarının uygulanmasını güç duruma sokar ve hatta bazı koşullarda geçersiz kılar. (Öğrenci hareketleri, marjinaller vb). 9) Bütün bunların yanında kredi kullanımı, çek dolaşımının "özel" kullanım biçimleri ve bunların yaygınlaşması, "proto-kapitalistik" öğeleri yersizyurdsuzlaştırarak yeni oluşların ortaya çıkmasına olanak verebilir. 10) İktidarın söylemini evrenselleştirmeye çalışması beraberinde milliyetçi, ırkçı, korporatist öğeleri geliştirebileceği gibi, Avrupa Topluluğu'na açılma "arabesk kültürüne" karşı bir düzenlemeyi oluşturabilir. İslamcı öznelsellik müslümanlığın en yüksek *'high tech'* ile eklemlenmesinin bir sonucudur. Bu oluş en eski arkaizmin yeniden toplumun sahnesinde katalizör rolünde ortaya çıkmasıdır. İslam-oluş bir çeşit yersizyurdsuzlaşmayı yerine sokar ve arkaik milliyetçilik duygularını perçinleyebilir (New York'taki Kanunî sergisinin öğünç vermesi, balonla Kanunî'nin uçurulmasından alınan haz vb.)

Sonuç olarak, şu anda, yeni tip öznelselliklerin ortaya çıkmasına ve ayrışık grupların yeni örgütlenme biçimlerinde birleşmesini engelleyici bir kuvvete sahipmiş gibi gözükmektedir bu iktidar.

Yüksek teknoloji kulanımı ve inanç ilişkilerinin **geometral** bir eğri içinde akması, onların "kat kat" olup bir zarfın içinde içiçe yaşamalarına olanak verir. Bu ayrışık kuvvetlerin ortak yaşamı, belirsizin kendini belirlemeye çalıştığı la-

birentimsi bir oluşumu geliştirir. Katlanmaları "arabesk" denileni de içine çeker, arabesk onlara ait olur ve "şeyleşir". Arabesk, böylece, iki eğrinin geometral birleşmesinin sonucunu oluşturur: Katlanmış olan arabesktir artık. Katlanıp, zarfın içine giren arabeskin bir virtüelliği (zımnîliği) vardır ve sadece bu zarfın içinde veya kendisini içine alan başka bir zarfta varlığını sürdürebilir. Zarfın bağdaşıklaşması da söz konusu olamaz. Kuvvetler zarfın içinde belirsizce yerlerini değiştirirler ve ancak bu biçimde yaşamlarını sürdürebilirler.

Arabesk toplumun yapısallaşmasının bir "objektili" dir artık. Katlanan zarfın içindeki bakış açısı perspektifine göre, objektil'e bakan ve onun hamurunu yoğuran Anavatan Partisi ise bir özne tipi olarak iktidardır. Ama öznelliği arabeskin değişim kuvveti nispetinde "sub-ject" (ileri doğru atılgan bir öz) olur. Kendi içindeki ayrışık kuvvetlerin tekparça haline gelemeyen gücü sayesinde, özne karakteri de ortadan kalkar ve bu bir politik anlatım düzenlemesi haline girer.

Kültür ve alt-kültür arasında geçiş kültürü:

Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'nın yaşamış olduğu bir sürece değinerek bir anımsatma yapmakta yarar var: Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman edebiyatı ve kültürü ile Fransız edebiyatı arasında aşılması güç bir sorun ortaya çıkmıştı. Almanlara göre Fransız kültürü evrensel "uygarlık" fikirini kapsamakta ve Alman Kültür'ünden Almanları uzaklaştırmaktaydı. Thomas Mann ile kardeşi Heinrich Mann arasındaki uzlaşmazlık buradan çıkmaktaydı ve T. Mann kardeşinin pasifist olup, Almanya'yı savunmayı bırakmasını yedirememişti. Heinrich, Thomas'ın gözünde artık milliyetçi duygularını yitirmiş bir uluslararacıdan başkası değildi.[12] Aralarındaki ayrım evrensel Aydınlıkçı düşünceye bağlı olmak ve milliyetçi olmak arasındaki farktı. T.Mann daha sonra kardeşinin fikirlerini benimseyecek ve bir antinazi olacaktır, fakat bu sefer kardeşi demokrasinin de eleştirisini yapacak ve uyuşmazlık sürüp gidecektir. Uygarlık ile

Alman Kültür'ü arasındaki T.Mann bir katlanmayı oluşturacaktır. Katlanması daha sonra açılıp uygarlık ile kucaklaşmasına karşıt değildir. Burada anlatılmak istenen iki kültür arasındaki katlanma modelidir. Arabesk bir katlanma modeli oluşturur. Ara-besk bir ara-kültürdür. Bir çeşit *"intermezzo"*dur. Kırdan şehre akın eden ve şehirlerde lumpenleşen bir halk kesiminin kollektif gruptan ayrılıp bir çeşit "bireysellik tarzına" geçmesidir. Yani grubuna, aile ve klanına bağlı olarak yaşadığı köyünden kopan birey, yalnız başına kaldığı kentlerde "bireysellik sürecine" girer. Bireyin bu özdeşlik bunalımı, bireysellik olarak, kendisiyle girdiği ilişkinin mekanda yer değiştirmesi yüzünden ortaya çıkan bunalımdır. Bireyselleşme sürecinde "birey" kendi kendisiyle, ötekilerin aynada kendi imgesini yaratmaları sayesinde, bir çarpışma sürecine girer. Bu süre zarfında- ki bu süre belirsizdir ve bu sürenin bir gün sona ereceği de şüphe götürür - ara-besk ile bir kucaklaşma oluşur. Bu 1970'li yıllarda Orhan Gencebay'ın büyük bir zeka ile yakaladığı olgudur. Lumpen, burada, Gencebay'ın şarkılarında veya diğer arabesk müzikte, kendisinin kollektif ve bireysel sefaletinin bir yansımasını bulur. Yalnız kalan birey artık Allah'ıyla başbaşadır.("Tanrım beni baştan yarat", "Allah Allah" vb.) Aşkın konumdaki Tanrı birey olan arabesk tipinin içkinliğini, toplumdan ayrılmazlığını bozmaz. Tersine bu süreçte birey yine toplumun içinde kalarak kendisinin "sosyal bir pratiğinin" alıştırması içine girer. Bu katlanma sürecinde işsizlik, Allah, toplumun kenar kesimlerinde yaşamak ve dışlanmak sorunları, uygarlık, yeryüzü kültürü ve alt-kültür arasındaki katlanmadır: Bireysellik sürecinin başlamasıdır.

Alt-kültür ve yeryüzü kültürü arasında ara kültürü oluşturan "arabesk" iki katlanma biçimi arasında bir katlanmadır. Yeryüzü-kültürü özünü(ve ışık rejimini) dışarıdan gelen "evrensel" denilen bir kültürden alır. Alt-kültürün içinde toplum bedeninin karanlığının dibinde olan bir öz söz konusudur. Yeryüzü kültürü ise zaten dışarıdan aldığı ışık (aydınlık) ile beslenmektedir. (Batı'ya açık yeryüzü kültürü Tanzimat'tan beri, toplumun değerleriyle tam ters yönde giden

bir süreç yaşamıştır. Ama burada bunun ana neden olduğunu tartışmak ve hatta bir ana neden göstermek bile doğru olmayacaktır.) Her birey kendi içindeki karanlıktan gelen ışıkta duygularını okuyabilmektedir bu ara-kültürde. Bir bakıma Barok ile Rönessans arasındaki ayrımı bulmak mümkündür burada[13].

Arabesk de modern zamanların bir verisidir. Hatta veri olmaktan çok bir yüklemidir, bir olayıdır, I ve 0'lı sayıların bugün bilgisayar sisteminde kullanılması, ve Leibniz'in matematiğinin bu sayılar üzerine kurulması, ve de veri yerine yüklemin bir olay olduğunu Leibniz'in göstermiş olması, Arabesk'in modern zamanlılığıyla karşılaşır. Leibniz'in barok bir filozof olarak modernliğinin konması da bir rastlantı olmasa gerek[14].

Yeryüzü kültürünün "Aydınlıkçı" ve "evrensel" değerlerine, laikliğine, maddeciliğine, sosyal kurumlara bağlı bireyselliğine nazaran Ara-besk'te bir ruhanîlik, içe dönük bir bireysellik vardır. Bir bakıma fütüvvet teşkilatının kendi aralarında toplanıp, içip, şarkı söyleyip, eğlenip, konuşmalarını oluşturan kardeşlik biriminin ruhanîliği, arabeskin biçimidir. Yani özel bir mekanda toplanılan, konuşulan şeyler bir bakıma hep **özel**dir. Eski Yunan'da da buna benzer bir toplantı biçimini Aristo bize sunar: sunoussinalnai'ler, bunlar "ortak ahbap çavuşlar" olarak küçük bir dini topluluk oluştururlar. Aralarına kendilerine benzemeyenleri almazlar ve mekanlarında eğlenirler, içerler ve bir "sofuluk" pratiğini geliştirirler. Buraya katılan her kişi, gruba girmek için bir talepte bulunurlar ve giriş kaideleri vardır[15]. Bugünkü arabesk biçimi bundan çok uzaktır ama uzak olduğu kadar bir farklılık ve bir benzerlik gösterir: Günümüzde birahenelerde, meyhanelerde vb. yerlerde toplananlar beraber içki içtiklerini kendi gruplarından sayarlar: Bu geniş grup içinden kim adresi bilirse burada toplanılan gün ve saatte gelip, içki masasına veya barına ortak olabilir. Fark şuradan gelmektedir: Burası fütüvvetin "özel" mekanına nazaran bir "kamu" mekanıdır. Bireyselleşme süreci "kamu"mekanında oluşur. İçe dönük birey dışa dönük bir mekandadır. Ve bu mekan tama-

men "laik" bir mekandır. Hilmi Yavuz'[16]un "bira" üzerine yazdıklarını düşünüp, almış olduğu eleştiriye bir göz atacak olursak, eleştirenler arabeskin bira ile ilgisi olmadığını ve biranın sanayileşmeyle ilgili olduğunu söylerler: Evet, bira bir sanayiileşmenin olgusu olabilir, ama yukarıda yazdığımız gibi arabesk de "modern zamanların" ve dolayısıyla, sanayileşme sancısı çeken bir toplumun olgusudur. Böylelikle arabesk ile sanayileşme arasında bir karşıtlık yoktur.

Modern zaman içinde arabesk:

Cumhuriyet'in kuruluşundan, hatta Osmanlı devrinin Tanzimat dömeninden beri modernleşme sürecidir söz konusu olan. Tanzimat devrinin, askeri okul, hastahane gibi kurumlarının reforme olması, "hayırlı vakalar" olarak modernliğe girişin başlangıcıdır. Cumhuriyet Türkiyesi içinde, telgraf, telefon ve daha sonra televizyon radyo gibi iletişim araçlarının yaygınlaşması, ardından video ve uydu anten kullanılması modernlik içinde yeni bir düzenlemenin başgöstermesinin öğleridir. Geleneksel mekanların içinde video ile "videoklip"lerin seyredilmesi mekanın yokoluşuna doğru bir geçiş sürecini içerir. Aynı zamanda geleneksel alışkanlıklar (habitus) etki altında kalırlar.

Modernliği arabeskle birleştirmek için teknolojik bir **teknologos**'un oluşumunu anımsamakta yarar var. Teknoloji her türlü teknik bir "nesnelleşmedir". Yani kağıt üzerinde yazılan bir yazı (teknè) bir uzam üzerine yazılan yazı modelinin kayda geçirilmesi hareketidir. Bu yazının okunabilirliği iletişim-bildirim sisteminin okuyuculara geçirilebilinmesini simgeler ve okuyucular veya radyo için geçerli olan, dinleyiciler bu bildiriyi alarak, kullanabilirler. Haberi alan vatandaş, referandum olduğunu öğrenir ve günü geldiğinde oy atmaya gider. Bu yazı-bildirimin bir uzam-mekan üzerine yazılması (kağıt, duvar kapı üstüne, duvar afişleri veya anıtlar üzerine kazınan yazılar vb.) geçmiş bir olayın belleklerde tutulması işlemidir. Yine, tarihçilerin osmanlı harflerini çözmeye uğraşıp, bunları yayınlamaları bir toplumsal bellek so-

runudur. Bu bellek her an için, belli bir siyasetin izlenmesi ve iktidarla olan ilişkisi sayesinde, yeniden yazılabilir veya sunulabilir.

Belleğin-etkileri arasında teknik olarak şunları sırayla saymak mümkündür: Yol açma, yoldakileri süpürme, yoldan geçme. Yol açma bir alışkanlığa, süpürme işlemi yeniden anımsamaya ve yoldan geçmeyse bir anamneze bağlanabilir.[17] Alışkanlık belli bir yapıyı gerekli kılar. Psikolog ve fizyolojistlerin dediklerine göre, alışkanlık, başka sabit düzenlemelere göre (örneğin iç güdü) bambaşka bir düzenlemeyi gerekli kılar ve bunlar arasındaki sınır pek belirli değildir. Alışkanlık, böylece bir yol açma işlemidir. Kültürel alışkanlık bir enerji düzenlemesinin mekan ve zaman içinde oluşmasını sağlar. Çağdaş antropoloji olarak yapısalcılık (C. Levi-Strauss) için belli kurallar vardır. Bu kurallar sözcüklerin, eşyaların ve kadınların dolaşımını gerçekleştirir. Geleneksel kültürler de, alışkanlıkları coğrafi ve kronolojik öğeler olarak içerirler. Bir anlatıda yer ve zaman söylemek anlatının gerçekleştiğini göstermektir.

Modernliğin alışkanlık kırıcı bir rolü olduğu bilinmektedir. Teknolojiler alışkanlıkları kırıp, onları yerlerinden oynatırlar, mekanlarında kaymayı gerçekleştirirler. İlk sanayi devriminden beri (kömür, buhar ve elektirik) tüm kültürü geniş çevrelere yayan nesneler alışkanlıkları, üretim biçimlerini, değşim ve tüketim biçimlerini zamanın ve mekanın dışında mümkün kılmışlardır. Marx'ın mülksüzleşmiş, emeğini satmaya kentlere inen proletaryası budur: Mekanını ve zamanını kaybeden bir proleter tipi.

Güncel teknolojiyse telgraf modelinden yola çıkarak, mekan içindeki kültürleri kökünden koparmıştır. Ve bunları kayda geçirirken, mekan dışılık ön plana çıkar. Yani kayda geçirme biçimi zamanın ve mekanın dışındaki oluşan koşulları bağımsız bir bellekleşme hareketini tamamlar. Bu arada, toplumsal ve kütürel beden de alışkanlıklarından bağımsızlaşmaya başlar. Bu süreç içinde yersizyurdsuzlaşma geleneksel eski kodlamaları yansızlaştırır, onlara karşı kod-

tançıkarma eylemini gerçekleştirir ki yeni bir kodlamaya girebilsin. Bu şekilde, bu yeni kültürel birimlere yaygınlık kazandırır ve iletişiminin hızlandırılmasını sağlar. Hâlâ eski toprağa çakılı alışkanlıklar büyük bir direnişle yerlerini korumaya çalışırlar ve alt-kültür üyesi olarak toplumun içinde yerlerini sağlamlaştırmaya çalışırlar, nafile. Türk toplumunun halk müziği gelenekselliği bir bakıma bu direnişi gösteren bir alışkanlık modelidir, ama arabesk, mekandan kopup, yersizyurdsuzlaşmış mekan-dışı bir iletişim aracıdır bu koşullarda kendini bağımsız kılabilir. Bu arada şarkı sözleri değişir: "Ana beni eversene... Silifkenin yoğurdu kız seni kimler doğurdu... vb." tipinde geleneksel alışkanlıkları niteleyen cemaat şarkıları yerine (mekan bellidir, Silifke ve alışkanlık bir evlilik istenci vakasını anlatmaktadır) birey olma yolundaki arabesk şarkı sözleri, mekanın bir kent olduğu, ama hangi kentin söz konusu olduğunun bilinmediği, bir iletişim -bildirim sistemini gösterir. Bu gerçekleşme için, geleneksel alışkanlıkların çevirebilinir kılınıp, iletişime sokulması lâzımdır: Çevirebilinirlik bu sayede kazanılır. Geleneksel alışkanlıkları aile kurumu varetmekteyken alışkanlıklar korunmaktaydı. Göçmen-ürben kültürü arabesk'te ailenin parçalanmasının ve yeniden kentlerde birleşmesinin zorlukları başgöstermiştir ve birey "Tanrısı ile başbaşa kalmıştır" (Tanrım beni baştan yarat). Bu yeni alışkanlıkların oluşum süreci ne şekilde ve hangi kurumlar tarafından denetlenecektir?

İkinci etap burada başlar: Silip süpürme bellek etkisi olarak ortaya çıkar. Bir yandan sokak, diğer yandan Devlet aygıtları (polis, mahkeme okul) bu işlemi yüklenmişlerdir. Yeniden belleğe kazımaya başlanan alışkanlığın yinelenmesi süreci başgösterir. Bu süreç geçmişin, şimdiki zamanda bir sentez arayışıdır (Burada yine Türk İslam sentezi ve dinî reaksiyonerizm karşımıza çıkar).

Gelenekselin varlığını sürdürebilmesi için teknolojik olanla, içiçe girmesi gerekmiştir, çünkü geleneksel kendi iç gelenekselliğini bırakıp, yeniden belleğe konacak bir anamnezi gerçekleştirmek kendi önyargılarını varsaymak zorun-

dadır. Böylece, ancak, teknoloji yeniye doğru açılabilir ve geleneksel yapılanmaların işlevini bir kenara koyabilir, yeni buluşlar ortaya çıkarabilir. Bunun için teknoloji bir yol açma değil, bir silip süpürme işlemini gerçekleştirir. Yani geleneksel alışkanlıkları süpürüp, kendisini evetlemek (bir başka deyişle kendi ideolojisini gerçekleştirmek) onun varlık nedenidir.

Kendi resmi geçidini yapmak, alışkanlıkların iç karakterlerini değiştirmeyi içeren üçüncü görüngüdür. Bunun için ilk iki görüngüden daha fazla enerji harcamak zorundadır. Teknikten çok kuvvete ihtiyacı vardır. Bu geçiş süreci, yani üçüncüsü, yeni bir düzenlemenin kurulması yolundaki düzenleme yokluğu sürecidir. İktidarlar uzun süre arabeskin hangi yolu aldığını, nereye doğru kaydığını izlerken, kendi düzenlemelerini getirmek için belli bir düzensizlik ortamı yarattılar: Arabesk devletin radyo ve tv.'sinde yasaklandı, bazı kimseler "Eskişehir'e sürüldüler".

Bugünkü arabesk ise bir iktidar düzenlemesi (ideolojik olarak ve kodlama biçimi olarak) gibi durmaktadır. Arabesk burjuvazisiyse bu kodlamanın sosyal pratiğinde iktidarın dayandığı sınıftır. Bu nedenle teknologos ile modernlik ve arabesk arasında bir çelişkinin varlığından söz etmek zordur.

Öznelsellik olarak arabesk:

Bu açıdan iki ana odakta yoğunlaşma gözükür: Burjuvazinin, yani "arabesk burjuvazisi"nin kırdan şehre göçün getirdiği ezikliğe verdiği ilk reaksiyon, bürokrat iktidarlara karşı komprador burjuvazi ve dünya pazarlarıyla bütünleşme sürecinde tutunduğu tavırdır. İlk olarak Demokrat Parti zamanındaki palazlanma, daha sonra Demirel ve Özal dönemlerinde son noktasına ulaşmıştır. Para dolaşımını elinde tutan bu sınıf fraksiyonu, kültürü, böylece, "arabesk'e" doğru kaydırmasını bilmiş ve kendi özel kültür ve yaşamından milli bir model oluşturmuştur: Boynunda madalyon, parmağında altın yüzük ve yakası göbeğine kadar açık gömlekli bir

"ilk-tip" daha sonraları sanatçı tipinin oluşmasını gerçekleştirmiştir. Tabiri pek yerinde olmasa da bir çeşit moda yaratmıştır. 70'li yılların sonuna gelindiğinde gerek sinemalarda gerek meyhanelerde görülen tipler ve jön prömiyeler bu ilk-tipin modelini oluşturacak ve daha sonra model ilk-tipi de değiştirip, onun görüntüsünü geçerli kılacaktır. İkinci olarak lumpenproleterler de bu tipin izleyicileri -olabildikleri ölçüde- olarak ortaya çıkarlar. Aralarından "köşeyi dönenler", duvarcılar, kalfalar vb. kendi tiplerini ilk-tipe benzetmeye çalışmışlardır. Müzikten çok sözün önem kazanmaya başladığı bir tür şarkı biçimleri en çok dinlenilen hakim müzik haline girmiştir. Hatta bu açıdan arabeskin kendini kabul ettirme sürecinde Devletin yayın ve kitle iletişim aygıtlarında yasaklara maruz kalmış ve Özal iktidarı ile yaygın bir şekilde sahneyi kaplamayı başarmıştır. Bu iki odak arasındaki sosyallik içinde emek/sermaye çelişkisi ile bir çözümleme yapmak acizleşmiştir. Ara-besk içinde emek/sermaye çelişkisi Hegel'ci Devlet'te bütünleşemediği uyumluluğu, müzikte bulmuştur. Bir sosyal tip ki, burjuvası ve proleteri aynı zevkleri paylaşsınlar. Modern zamanlılığın getirdiği bir olgu kültürel bir sentezin ötesinde bir uyum içinde birleşmiştir. Bu emek/sermaye çelişkisinin aşılmış olduğunu kesinlikle göstermez, tek gösterdiği çelişkinin bir müzik kültürü içinde nasıl eriyebildiğidir. 1988 yazında gözüken bütünleşme şaşkınlık verecek kadar şaşırtıcıdır. Özal'ın karizması bu bütünleşme tipinin biçimini oluşturur. Bir bakıma özel yaşamını halkın önüne seren (gazetelerle, ameliyat, süikast girişimi vb.) Özal, yeni bir öznelsellik biçiminin kurucusudur. Partiler üstü olmasa bile kendi partisinin üstündeki kişiliği onu tek lider konumuna oturtmuştur. Buradaki amaç herhalde halka karşı yapılan bir gösteriden çok kendi sınıfından gelen diğer "arabesk burjuvalarına" yaptığı gösteridir. Genelde halklar yapılan büyük çalışmaları (barajlar, yollar, mimari vb.) kendilerine bir şey getirmese de, kendileriyle özdeşleştirirler. Bir sporcunun bile aldığı başarı herkesin başarısı durumuna girer. Yahut yapılan önemli bir iş halkın gözünde

büyür de büyür. Halk burada bir kıskançlık göstermez, tersine bir hayranlık duyar: Bu zengin yaşam biçimleri için de, genelde doğrudur. Karizmatik bir şefin ailesinin yaşamı bir gösteriş taşıyorsa, her ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, halkın gözünde bir şey kaybetmez. Tersine bundan halk gurur bile duyabilir. Asıl sorun şefin kendi sınıfındakilere karşı bir büyük gövde gösterisinde bulunması sorunudur. Bu gösteriş kendi yandaşlarını rahatsız edecektir. Tarihte bunun örnekleri görüldü: Neron şatafatlı bir yaşam sürdürmüştü. Bunu halkının önüne serip, zenginliğini gösterebiliyordu. Bu olaydan rahatsız olan plebler değil, patrisyenlerdi. Çünkü yaşamının asillerden daha üstün olduğunu halka gösteren bu sembolik olmuştur ve asillerin üzerindeki hakimiyeti, zaten halkın üzerindeki hakimiyetine de eklenmiş ve tüm halkın gözleri önüne serilmiştir.[18]

Özal'ın partililerine danışmadan karısı ve oğlu ile, aile içi bir karara varıp, "eğer halk istemezse politikayı bırakırım" söylemi, bir bakıma Özal'ın "aile ahlâkının yüceliğini" bir gövde gösterisi halinde herkese sunması, diğer partililerden bakan ve milletvekillerinden üstün konumunu göstermesi anlamını taşır. Son anda bu hareketiyle soyut oy kaybını önleyebilmiştir. Bu, tarihteki bir Roma kralının anımsanmasına yol açacaktır: Servius. Gerek Roma vakanüvisleri, Tite-Live, gerek Halikarnaslı Deny'nin anlattıklarına göre Servius aslen Romalı olmayıp, Etrusklerden ayrılıp, Romalı Tarken'in hizmetine girmiş ve karısının ve saray entrikalarının sonucu Tarken'i öldürüp, yerine kral olmuştur. Fakat Servius'un ilginç yenilikçi bir konumu vardır: Bu da Romulus, kurucu kral; Numa, dinin topluma yerleşmesini sağlayan kral; ve Tarken'e nazaran yabancı biri olup, seçimle işbaşına gelmesidir. Halikarnaslı Deny'nin anlattığına göre Servius önce yüksek plebleree ve halk kesimine hizmet etmiş ve patrisyenlerin demokrat kesimini kendine çektikten sonra, Meclis'te (o zamanki iletişim şovlarının yapıldığı mekan) büyük bir retorik ustalığıyla övgüler yağdırıp övgü toplamıştır. Buradaki söyleminde patrisyenlerin kendisini bırak-

mak istediklerini ve kendine karşı bir "suikast-komplo" yapıldığını, zaten yeteri kadar savaşlardâ başarı göstermiş olduğundan artık halkın ihtiyaçlarına eğileceğini söylemiştir[19]. Bu konuşma Meclisin kararsız tutumunu tamamen değiştirmiş ve Servius'un kral seçilmesini gerçekleştirmiştir. Servius'un, "ağlayarak" fakat seçimle kral olmasını, tarih bir yenilik olarak gösterir; yeni bir öznelsellik yaratılmıştır: Bunu izleyen bir çok modern siyasetçi de olmuştur.[20]

Göçmen-ürben:

Arabeskin göçmenlikle ilişkileri gösterildi ve tartışıldı[21]. Arabesk burjuvazisi için ikinci kuşağını beslemek ve kültürünü yükseltmek çalışmaları ilk dönemlerini gösteriyor: "Burjuva kültürü elemanları olarak "gazeteci-aydınlar" parlak kağıtlı dergilerinde moda ve yeni tip yaşam biçimlerine Türk "arabesk"inin ikinci kuşaklarını hazırlamak için iktidarla elele yayınlarını sürdürüp, Batılı değerleri Avrupa Topluluğuna girme projeleri içinde vermekteler. (Kapris, The Club, Marie-Claire'in Türkçe yayını vb.) Bunun yanında burjuvazi, kendi "yasalsızlıklarına" karşı (hayalî ihracat vb.) lumpenliğin "yasalsızlıklarını" güdüm ve denetim altına alarak, kendilerine arabesk kültürlü, fakir, işsiz güçsüzler barındırmak zorunda. Lumpenleri, fakir işsizleri "Ara-besk" kültürüne mahkum edecek bir siyaset izleyen iktidar şebekeleri, sosyal pratikte kurulmakta olan uyumluluğu "hakim sınıfın" insanlarının yararına değiştirip, bir burjuva kültürü hegemonyası kurmak istemekteler. Bugünkü arabesk burjuvazi proleter uyumunun arabesk içinde erimesi, gelecek ikinci kuşak burjuvazinin arabesk kültürünün dışına çıkması olanakları hazırlanıyor. Bu taktik içinde gazeteci-aydınların "savoir-faire"inden yararlanılıyor. Türkiye'nin 1980 sonrasında tekstil patlaması, ihracat politikası, resim galerilerinin çoğalması ve bazı ressamların tablolarının para eder duruma girmesi, Printemps mağazasının İstanbul'da şubesinin açılması, Benetton vb. genelde bir siyasi gidişatın raylarına oturmakta olduğunu göstermektedir. Fakat pragmatizmden

uzak bir planlama yapılamadığını görmekte olan iktidar akımlarını günü gününe ayarlama politikasıyla, taşacak alanları, daha kolay denetleyebiliyor. Bir bakıma küçük sosyal birimler sosyalleşmekteler. Parası olanların üst-kültüre çıkabileceği, yabancı hocalarla özel lise ve yüksek okulların açılmaya başlaması tüm eğitim sisteminin Milli Eğitim Bakanlığı'nca özelleştirilmek istenmesi bir rastlantı değilmiş gibi gözükmektedir. Yüksek okullarda "iyi aile çocukları"nı özgürce bir denetimden geçiren iktidar lumpenlerin kültürlerini de arabeskin kaderci lügatına bağlı kılması ve onlardan, her an, hazırda beklenen bir iş gücü oluşturması belli bir kültür politikasını belirlediği gibi modern iktidarın baskısı olmaktan çok uzak en özgür alanları denetleyebilme gücünü ortaya koymaktadır.

Cinsellik için de paralel bir durumdan söz edilebilir: Telekızların, daha iyi bir yaşam sürdürmek isteyen üniversiteli genç kızların bazılarının parayla kendi bedenlerini "kiralamaları" *göçmen-ürben* yaşam biçiminin kökselleşmekte olduğunu gösterir. Belli bir yerde yaşamanın, yemek yemenin koşullarının belli olduğu büyük kentlerde iyi bir yaşam sürdürmenin genç kesim içinden yeterli parayı kazanamayanlarının bu yaşam biçimini yakalamaktaki gayretlerinin bedelleri değişik biçimlerde ödenir: Fuhuş, fuhuş bekçiliği, pezevenklik, eşcinsellik, uyuşturucu alış verişi vb. Ayrıca göç içinde şehirlere yığılan erkeklerin köylerini boşaltmaları, köylerindeki kızlar için koca bulma zorluğunu da beraberinde getirmekte ve kız çocuklarının emekçi olarak şehirlere yığılmaya başlamasını hızlandırmaktadır. Başlık parası vermekten aciz, geleneksel zihinlerle şehirlere yığılan bu kitle, geleneksel yolların maddi olarak kapanması sonucunda, manevi olarak hâlâ geleneksel bir zihniyeti sürdürmeleri ve, yeni sapmalara girmeleri toplumun kenarlarına doğru iyice onları sürükler. Böylece başlık parası kazanmanın çarelerini arayanlar birden bire kendilerini pezevenk veya uyuşturucu satıcısı olmasa bile karaborsa mal satıcısı olarak bulabilmektedir. Cinsel arzuların bu şekildeki sefaletini tatmine mecbur

olan insan bedeni düzen dışı yolları heyecanla arar. Bu yaşam arabeskin kaderci söyleminde kendi kendini tanıma yollarına girer. Bunun örnekleri Batı toplumlarında 18 ve 19. yy boyunca görülmüştür.[22] Son yıllarda İslâm'da cinsellik üzerine yazılıp, toplatılan kitap modern zamanların cinselliğinin toplumsal bir öngörüsünü içerirmiş gibi gözükmektedir.

Bir yandan zenginlerin çocuklarının eğitim ve kültürel yükselişi sosyalliği oluştururken iktidarlar bize sosyalliğin modern özgür denetimlerinin biçimini göstermektedir: Sosyoloji branşının ön plana çıkması, mahkemelere kadar gelmesi, psikoloji ve sosyalpsikolojinin modern iktidarlardaki rollerini gösterir. Eğer Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji ve Psikolojik Danışmanlık dalları kurulduysa, bunun bir rastlantı olmaması gerekir. Sosyal ile ekonomik olanın birlikteliği burada, modern toplumlarda iyice belirginleşmektedir. Eski bir tartışmanın imgelerini görür gibiyiz: sosyal normlar, laiklik, eğitim ve sağlık sorunları, demografya, toplumun kısırlaştırılması eğilimi ve doğum kontrol mekanizmaları, sorunların ekonomik olduğu kadar sosyal olduğunu da göstermektedir. Devlet toplumun içinde sağlıklı bireylerin özerkliğine ve özgürlüğüne olduğu kadar arabesk lumpenlerin de, özgür şirketler için iyi okullardaki iyi aile çocuklarının verimliliği ile de ilgilenmektedir. Lumpenlerin olduğu kadar burjuvazinin de güvenliği, eğitimi ve verimliliği Devletin önemli sorunlarından biridir. Modern iktidarların cinsellik, ve sağlıkla ilgilenmelerinin altında bu endişe yatmaktadır. Bireyci rekabete hazır insanlar sağlıklı bir yaşamla topluma kazandırılmalıdır söylemi, burada, oldukça açıklık kazanmaktadır. Cinselliğin, cinsellik politikasının dergilerle ve gazetelerle bu şekilde körüklenmesi modern iktidarların endişesidir.[23] Poşetlerde veya poşetsiz satılan dergiler toplumun cinsel eğitmenleridir. Bireyci bir cinsellik, kollektiflikten bireyliğe geçiş arzusu sağlıklı bir işgücü yaratmayı planlar (Bireycilik edebiyatının bu kadar ön plana çıkması boşuna değildir.)

Ara-besk kültürünün Türkiye için geçiş dönemi kültü-

rü oluşturması, modern iktidara doğru atılan adımlardan birinin hazırlanmasıdır. Baskıcı bir iktidar tipinden iç ve "self-denetim" mekanizmalarına geçiş eski bir iktidar tipinin de geride kaldığını haber vermektedir. Arabesk kültürünün basın ve yayın organlarında yaygınlaşması, baskıcı niteliğine ihtiyacı kalmayacak olan bir iktidar biçiminin bireyleri belli bir kodlama eğrisinde gözleme istencinin sağlanmasıdır. Bu iki kültür arasındaki katlanmayı oluşturan "ara-besk" lumpenleşme sürecindeki emekçilerin ve burjuvalaşma sürecindeki ikinci kuşak burjuvazinin yaşam biçimlerini kodlamaktadır.

Temsil edilemeyenin sunumu:

Ara-besk kültürü bir göçmen-ürben kültürü olarak birinci bunalım şokunu sunmaktadır: Bunalım 1970'lerde dünya kapitalizminin yeniden yapılanma dönemine girdiğinde başlar, yeni sanayileşmekte olan ülkelerde sanayi bunalımları başgösterirken, bunun kültürel yansımaları kendilerini belirlemeye başlarlar. Kırsal kesimin gayri safi milli hasıladan aldığı paydaki düşüş, makinalaşma, kırların boşalıp, kentlere akın edilmesini de beraberinde getirdi. Ayrıca, dış göç de artış gösterdi. Dönüşler bir tüketim kültürü ozmozunu oluşturdu. 1970'li yılların başı bir yandan öğrenci ve işçi ayaklanmalarını gerçekleştiriyor ve bunların baskıcı bir yöntemle geçiştirilmesini gösteriyordu, diğer yandan "orta sınıf" refah yıllarını yaşamaya devam ediyordu. Arabesk ortaya yeni çıkmıştı. Orhan Gencebay "Tanrım beni baştan yarat..."ı söylüyordu. Fenerbahçe semtinde burjuvazinin çocukları küçük Amerika ruhiyeti içinde, asi gençlerin yasa-dışı otomobil yarışlarını yaşıyor ve kahveler "arabesk" müziğini gençlere ve lumpenleşmekte olanlara benimsettiriyordu. Daha ikinci şok, yani bunalımda artış, fakirleşme süreci, memurun işçinin paylarının azalması başlamamıştı[24]. İkinci şok 80'li yılların vakasıdır: 24 Ocak kararlarıyla neticelenirken, siyasi olarak da 12 Eylül darbesini getirmiştir. Bir bakıma arabesk burjuvazisi ve klasik sanayi burjuvası arasındaki çekişme sü-

recinde, ayaklanan gençlik devrimci mücadeleye girdiğinde, çelişki halindeki burjuvazinin kenetlenivermesini gerçekleştirecekti. Bu kenetlenme toplumun içindeki beklenmedik sıkıntının temsil edilebilir hale gelmesini sağlar. Halbuki 12 Eylül darbesi artık temsil edilemez durumda karmakarışıklaşmış ve sınıfsallaşmada da büyük kesintilerin başgösterdiği bir topluma yapısının üzerinde bir temsiliyet getirilemeyeceği için (cumhurbaşkanlığı seçimi bunalımı ve siyasal bunalımlar), sadece bir *sunum* getirdi. Ve topluma sıkıyönetim ve beraberindeki yasakları sundu. Aynı anda ekonomik politika da yön değiştirmiş ve yeni paketler sunmaktaydı. Türkiye toplumunun temsil edilememezlikten gelen bir *temsiliyet* sisteminden bir *sunum* sistemine geçiş süreci yaşandı. Bu sunum içinde toplumda bir yandan ara-besk yapılanmaktayken, yasakları kültürel olarak (devrimci kültür, sinema ve tiyatro faaliyetlerinin yapılamaması) arabesk kültürünü kitle kültürü halinde halka sundu. Sunum, bir bakıma temsiliyet dışı bir sistem olarak, temsil edilemeyen halkın (Lumpen, arabeskçiler, işçiler vb.) kültürel olarak bir temsiliyet sisteminde özdeşliğini bulmasını sağladı ve kültürel öğeyi siyasetinin politik ve ekonomik olarak bütünleşmesi için kullandı. Artık unutulmuş bir ilk şoku anımsamaya ihtiyaç kalmamıştı. İkinci şok (darbe) ise her an hatırlarda, belleklerde tutulması gereken unutulmayanı oluşturmaktaydı. Birinci şok'un arkasında yatan ve kökten gelen şok(Tanzimat'tan Cumhuriyet reformlarına kadar yaşanan süreç içinde toplumsal değişiklikler) anılamazdı, çünkü Freud'çü anlamıyla *etkisel bilinçdışı*ndaki bulunmayan, aranan bu ilk şokun kökeninin temsil edilemezliği söz konusuydu. Yani göç başlamıştı, ekonomik ve siyasi bunalım içinde, kültürel bunalım belirtilerini vermekteydi. Başka bir kültürel oluşum hazırlanıyor, toplumsal değişmenin ardından hızla ilerliyordu, o kadar ki, 1980'lerde ve sonrasında kültürel değişim, belki de, toplumsal yapıyı örgütlemeye başlayacak ve bunda da oldukça başarılı olacaktı. Ne oldu? Toplumsal değişme, normal koşullarda yaşanmaktaydı, toplum sanayi toplumuydu ve ithal ika-

meci bir ekonomi-politikayla adım adım ilerlemekteydi. Birden toplumun içinde bir sıkıntı başgösteriverdi. 12 Mart sonrası oluşan refah devletinin devamının yaşanması bir sıkıntıyı toplumun bağrında hissettirdi. Ama harcanan enerji ve merkezkaç sistemi ve bu sıkıntının neden kaynaklandığını anlayamadı. Ekonomik ve siyasî çözümlemeler yapıldı. Fakat asıl ilk şokun etkisel bilinçdışındaki temsil edilemezliği söz konusuydu. Etkiler bulutu kendi kendini örgütledi, bir eylemi hazırladı ve gerçek anlamda ileri doğru bir "kaçış" eylemini ortaya çıkardı. Bu "kaçış" devrimci güçler kadar gerici reaksiyoner güçlerin de örgütlenmelerini hazırladı. Bu ilk şokun öncesi ve sonrası sırasında ara kültür "ara-besk" yapılanmaya başlamıştı. Ortada hiç bir şey yoktu. Halbuki her şey bir "vaka" olarak örgütlenmekteydi (Devrimcilerden Mafia-MHP teşkilatına kadar). Bu ilk şokun terörü ve ileriye doğru "kayıp gitmesi" aslında temsil edilmekten aciz kalmış kökten gelen şokun temsil edilemezliğiydi. Toplumsal bilinçdışı, kollektif bir düzenlemede, yeni bir kültürel örgütlenme biçimine hazırlanmaktaydı. Sonuçları 1980'lerden sonra yaşandı.

Bu etkisel bilinçdışının toplumsal yaşamdaki etkisi "tarih-dışı" olmasından ve zaman içinde kronolojik olarak temsil edilemezliğinden dolayı birinci şokun oluşumunun toplumsal tarih içinde yerinin "tarihi" olarak belirlenemezliğini getirdi. Yani artsürem tarihi süreç yerini anakronik bir yapılanmaya bıraktı. "Başlangıçtaki, kökteki şokun tarihî olarak saptanamazlığı gibi bu temsil edilemez etkisel bilinçdışının çözümlemeleri de kısır kalacaktır. Söz konusu bir **anamnez**[25] vardır, yani bir kökün varlığının zannedilmesi ve söylencesel olarak toplumun söyleminde bu ilk kökün varolduğunun varsayılması, dolayısıyla bu varsayımdan yola çıkıp, toplumun bu ilk köke göre örgütlenmesi sorunu. Bu ilk kökün toplumsal, politik ve kültürel temsiliyetinin ortaya çıkarılmak istenmesi buradan kaynaklanmaktadır(Türk-İslam sentezi adının ortaya çıkartılıp, devlet ideolojisi haline gelmesi). Bütün bunlar 1970'lerdeki ilk şok adını verdiğimiz

oluşumun temsil edilmezliği yüzünden ortaya çıkan sorunları oluşturmaktadır. Yani aslında hiç sorun bile olmayacak şeylerin sorunsallaştırılması.

1980'lerde arabesk burjuvazisinin yapılanmasının birinci şokun (70'ler) içine mi yoksa ikinci şoka mı (12 Eylül) dayandığının çözümlenmeye çalışılması burada yeni bir zorluk ortaya çıkarmaktadır. Madem ki, kronolojik olarak şokun ilk, ikinci veya kökteki şok olduğunun saptanamaması söz konusudur, o zaman nasıl olur da kronolojik bir zaman akımı içinde "ileri doğru" kaçar ve biz bunun etkilerini bu şokların birinde arıyabiliriz? Kronolojik olmayan bu zaman mefhumu içinde birinci zamanın (ilk şok) mı ikinci zamandan evvel veya bunun tam tersi olduğunu etkisel bilinçdışının temsil edilememezliği içinde nasıl temsil etmeye kalkışabiliriz? Tersine bir durumda temsil edilemeyenin temsiline kalkışmak bizi ikinci şokun sunumunun durumunu göstermekten öteye götürmez. Bu çözümleme de toplumsal oluşum bakımından yine kısır kalmaya mahkumdur. Çünkü söz konusu olan temsil edilemeyenin temsil edilmeye kalkılmasıdır. Böyle bir durumda sahneye konan temsil değil bir dolaysız sunum olur ve seyircilere de alkışlamadan izlemek kalır.

İkinci şok üzerine yapılan gürültüler ise aslında gizli ve sessizce yürütülen bir toplumsal yapılaşmanın gizliden gizliye yürümesini sağlamaktadır. Jan Karski'ye Varşova gettosundakilerin söylediklerini anımsayalım: "Sessiz cinayeti saklamak için çıkarılan gürültüye savaş denir". Toplumsal yapılanma kendi kendine derinden derine sessizce oluşmaktadır. Bu sessizliğin çözümlenmesine girmek zorundayız, yoksa gürültü içinde sağır olmak tehlikesiyle karşı karşıya gelebiliriz. Davullu zurnalı düğünler değil, yanık sesli nota bilmeyen şarkıcılar toplumun belleğinde ilerliyorlar. Bunların da, ayrıca, yeni bir "aura" larının olduğunu, bilmem söylemeye gerek var mı?[26]

Bir bakıma arabesk konserler temsil edilemez duruma girmiş bir halkın sunum sürecinden, "yeniden-sunum" (temsiliyet) siyasetine geçişin sosyal pratiğini hazırlamakta-

dır. Yani belli bir mekanda "kamu mekanında" (sahne, Gülhane parkı konserleri, sünnet düğünleri vb.) bir siyasetin kültürünün ve o iktidarın ideolojisinin sunulmasıdır. Temsiliyet sisteminin teknolojik gelişmeyle birlikte Batı toplumlarında yok olmaya başladığını söyleyen Paul Virilio'ya kulak verirsek, artık "kamu mekanı" siyasetinden "kamu imgesi" siyasetine geçilmeye başlanmıştır. Yani Parlamento, mahkeme ve eski mekanın adıyla "agora" yerini imgelerin hızına ve yok oluşuna bırakmaktadır. (videogram, hologram vb.)[27] Arabesk konserleri mekanın temsilî olarak yeniden kazanılmasına yaramaktadır. Böylece yeni bir toplumsal "aura" hazırlanmaktadır: Ara-besk'inki.

Kültürel olarak arabesk burjuvazisi ve lumpenler aynı bakış açısı içinde arabesk müzik dinleyip, bu tip toplumsal yaşam biçimini benimsiyorsa, aynı sınıf insanları olmayanların uyumluluğu ortaya çıkar: Arabesk burjuvazisinin sermayesine emeğini satmaya çalışan lumpen emekçiler ve hatta sömürülmeyi bile arzulayan işsiz güçsüzler ve iş arayanların varlığı "sınıfsal" klasik çözümlemeyi zor durumda bırakmıştır. Temsil edilememezlik içinde arabesk iktidar hem sermaye sınıfını hem de emekçileri bir arabesk kültür içinde eritip temsiliyet yetisini eline geçirmeyi başarmış gibi duruyor (Bu iktidar partiler-üstü olarak alınmalı, tek başına bir Anap'ı kapsamaz). Arabesk paradoksu adını verebileceğimiz emek/sermaye çelişkisini aşan bir "gerçek" buymuş gibi duruyor.

Böylece "iktidar" hem arabesk burjuvazisine hem de lumpenlere bir "ortak-yazgı" (co-destin, geschick)[28], bir ortak- gelecek sunar. İsterse bu ortak- gelecek ani olsun, isterse ikinci kuşak arabesk burjuvazisinin çocuklarının burjuvalaşma süreçlerinde erisin gitsin. Her zaman için pragmatik olan iktidar biçiminin ikili bir oyun oynaması vardır. Bu ortak yazgı, ayrıca, Devletin içinde erimesi gereken bir halk *(Volk)* topluluğunu ortaya çıkarmasının yasal ideolojisi konumundadır: "*Volk*, yürüyelim arkadaşlar, halk" ortak-yazgının aktörleri olarak yeni bir melodinin içinde, Devlet düze-

yinde, erimek zorundalardır ki, meydan rahatlasın ve istenilen ekonomi-politika uygulanışında güçlükler çıkmasın... Bunu "ara-besk"in melodisi ve kültürü üstlenmiştir. En azından ara-kültürün şu anki siyasetininin yapılanması bu kültürün üzerine, iktidarın toplumsal yapılanmasıysa arabesk burjuvazisinin hegomanyacı karakteri üzerine yaslanmaktadır.

İdeoloji olarak kullanılmaya başlanan arabesk kültürü aynı zamanda mekanı da yeniden örgütlemeye başlamıştır: Yapılan eserler, müzik, mimarî, resim birer estetik eğitimi gerektirir. Estetiğin ise siyasetle içiçeliği Platon'dan beri bilinmektedir, fakat 20. yy. bunalım yıllarında (1930'lar özellikle önemli) siyaseti bir estetik haline getirmiştir: Hitler bir estetisyen olarak siyasetiyle kitleleri etkisi altına alırken, bu yüzyılın en acı olaylarının yaşanmasına sebep olmuştur (Gaz odaları). 20 yy.'ın sonuna gelirken teknoloji-bilimi estetik siyasetin yerini ideolojik olarak doldurmaktadır[29]. Ve *Aufklärung* zihniyetinin izleyicisi olarak özgürlüğe doğru gidildiğini savunmaktadır[30]. Teknolojinin insanları özgürlüğe kavuşturması fikri buradan gelir[31].

İktidarlar, modern zamanlılığın zorunlu olarak gerektirdiği estetik kültürü kendi ideolojilerine göre uygulamak zorunda hissederler. Hitler ve İtalya'nın Musolini devrinde, onların etrafında dolaşan mimarların ve avant-garde sanatçıların (fütüristlerin), yine onlar tarafından tehlikeli görülerek temizlenmeleri, hep bu siyasi estetiğin kurulmasını amaçlamıştır. Hitler, Alman şehir mekanını siyasi olarak örgütleyebilmiştir. Yeni malzemeler, yeni buluşlar hep siyasetin etkisinde kalmış ve iktidar tarafından kullanılmıştır. Daha sonraları kapitalizmin devletçi tekelciliği döneminde, on, yirmi katlı işçi binalarının inşa edilmesi (1960'ların sonrası) yine döneminin piramidal, dikey iktidar tipinin estetiğidir. 1970'lerden sonra transversal iktidarı oluşturan taransnasyonallerin iktidarı döneminde, ki bu dönem monopolistlerle transnasyonel şirketlerin dünya pazarı hakimiyeti için mücadelelerinin bunalımıdır, (bu dönem kapitalizmin yeniden yapılanmaya başladığı dönemdir) yapılan binalar yaygın ve ya-

taydır ve yataygeçişlilik (transversalizm) iktidarının estetiğini içerir.

Bu kısa hatırlatmalardan amaç iktidar, ideoloji, estetik, siyaset ve sanat arasındaki tarihi bağı göstermektir. Post modern düşünürlere göre kapitalizmin teknolojik-bilimsel dünyasının artık resme değil, ama fotoğrafa ihtiyacı vardır. Bu dönemin estetiği fotoğraf estetiğidir. Resim ve tablolar ancak fotoğraf tarafından yeniden üretildiğinde, çoğaltıldığında bir işleve sahip olurlar. W. Benjamin "Sanat eserinin teknik olarak yeniden üretildiğini" söylediğinde "aura'sını kaybeden sanat eserinin artık derin bir eser olmaktan çok yüzeysel olduğunu, sunî olduğunu söylemekte ve "başka bir aura" taşıdığını vurgulamaktaydı.

Aynı şekilde mekanın örgütlenmesi de artık bir derinlik değil, bir yüzeysellik aracı olarak siyasi bir ideolojinin bir parçasıdır. Bu müzelerde tabloların sergilenmesini değil ama politik bedenin yeniden-sunumunu gösterir: Eski Yunan'dan, Roma'dan beri kamu mekanlarının düzenlenmesi sosyo-politik mekanın düzenlemesi için kullanılmıştır.

1980 sonrasında, Türkiye'de düzenlenen Anadolu Medeniyetleri Sergisinin muhteşem gösterisi ve serginin dikkatlerin tümünü üzerine toplaması, yeniden yapılanma sürecindeki bir toplumun kültürel sentezinin nerelere kadar gittiğini gösterir (Bu arada T. Özal'ın Fransızca olarak yayımlanan kitabının konusunun da bu olduğuna dikkatleri çekmekte yarar var.[32] İbrahim Paşa Sarayının yeniden restore edilmesi, sahillerin toprakla doldurulup yol yapılması, Kalamış'da inşa edilen Marina'nın muhteşem açılışı, Bostancı'da kurulan mendirek ve deniz otobüslerinin kullanımındaki rolü, ikinci boğaz köprüsünün kurulması, karayollarının bir bütün olarak yeniden örgütlenmesi ve modernleştirilip, ışıklandırılması vb. bütün bunlar iktidarın yeniden sunumunun sürecinde mekanın siyaset-ideoloji perspektifinde örgütlenmesini sağlamıştır[33]. Ara-besk burjuvazi üzerine dayanan iktidar, Çiftehavuzlardaki Büyük Klüb'ün (Cercle d'Orient) önünden yol geçirmesi klasik burjuvazi ve ara-besk burjuva-

zisi arasındaki iktidar mücadelesini simgelemektedir. Cercle d'Orient klasik Türk burjuvazisinin bir mekanı olarak tanınmaktaydı. Ara-beskin sokak örgütlenmesi, kasetlerin yollar üzerindeki otobüs durak yerlerinde (benzin istasyonlarıyla aynı yer olarak bu duraklar otobüslerin benzin ihtiyaçlarını giderirken, vatandaşların "kültürel" ihtiyaçları da giderilmektedir), ve geçiş yollarında olan konumu ve kasetlerin kent içindeki yol üzerinde satılması, hep sokağın yeniden örgütlenmesinin yeni ideolojisinin yayılma mekanizmasını geliştirir. (Kasetlerin yasaklanması bile korsan kasetçilerin kasetleri yayınlayıp, yollarda dağıtıma sokmaları arabeskin yola değgin karakterini vurgular): Arabesk şehir mimarisinin, geometrisinin, mekanının yeniden örgütlenmesinde ideolojik bir rolü yüklenmektedir. Modernliğin bir verisi olan kaset yeniden üretilmesi ve çoğaltılması kolay olduğundan, bir bakıma şarkının ve şarkıcının sesinin "nesnelleştirilip", pazarda satılmasını sağlamıştır. Tek bir hareketle, basit bir vatandaş veya bir turist veya bir göçmen kaseti alıp dinleyebilmektedir. Geleneksel bir müzik eğitimine gereksinmesi olmayan ara-besk (ses çalışmaları, vokalizasyon, klasik nota eğitimi vb.), şarkıcılarının sayesinde yeni mekan fetih edilir. Yeni ses kayıt cihazları, teknolojik ilerlemeler kasetlerin kayıtlarının daha mükemmel olabilmesini sağlayabilmektedir. Yeni cihazlarla şarkıcının sesini verip, şarkıyı söylemesi yeterlidir; makinalar ve talep mekanizması bunları sonradan düzenleyebilirler. Bu açıdan **Muhsin Bey** filmi bu çelişkinin sergilenmesidir. Siyasetin yeni işlevi çeşitlenir: Ara-besk şarkıcısı kitleleri etkileme aracı olur. (Solcuların da ara-besk şarkıcısı niteliği buradan gelmektedir). Müziği dinleyenlerin artık padişahına veya bağlı bulunduğu kurumun merkezine (Parti, sendika, dinî toplumlar vb.) doğru bir özdeşleşmeye gideceğine, daha uzaklara gidip uzakla bir bağ kurar ve özdeşleşir (Tanrı'nın kulu olur: "Tanrım beni baştan yarat...").

---

1. M. Foucault, **L'Histora de la folie,** Gallimard 1961.
2. Jacques Derrida, **L'écriture et la différence,** seuil, Paris 1967

[3] M. Foucault, *Les Mots et les Choses*, Gallimard, Paris, 1966

[4] Ali Akay, Le mouvement arabeskque dans les villes turques, Réseau Scientifique et documentaire, Etats, -Vlilles. Rapports Sociaux et mouvement urbain, **Bulletin**: 3, Février 1986, s.72-74. 74.

[6] **Yeni Gündem** dergisinde Gülsüm Karamustafa ile yapılan söyleşiye gönderimde bulunuyoruz.

[5] Félix Guattari'nin yayınlanmamış bir makalesi, *De la production de subjektive*, Paris, 1986.

[7] Bkz. **Yeni Gündem** dergisinin yayımladığı "Arabesk üzerine makalaler" ve Murat Belge'nin Orhan Gencebay ile yaptığı söyleşi, 14 Ocak 1985 tarihli dergi. Orhan Gencebay burada müzikte "zenginlikten" bahsediyor. Köyden gelenlerin de şehirlerde zenginlik aradıklarına dikkat çekmek istiyoruz. Müzik ile göç arasındaki "zenginlik" bağı.

[8] Bkz. Fernand Braudel'in çözümlemeleri: *Dynamique du capitalisme* Les Editions Arthaud, Paris 1985 ve Flammarion 1988 ve *Civilisation Matérielle, Economie et Capitalisme*, Armand Collin 1979.

[9] Bkz Maxime Rodinsson, *İslam et Capitalisme*, Seuil, 1966.

[10] Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin "yersizyurdsuzlaşma" terimi bkz. *L'Anti-Oedipe*, Minuit, 1972 ve *Mille Plateaux*, Minuit, 1980. Türkçesi için bkz. Diyaloglar, Bağlam Yay. 1990

[11] Bkz. Toplum ve Bilim'in 29/30 Bahar-yaz sayısı. Özellikle Ali Bulaç ve Ali Yaşar Sarıbay'ın ve Binnaz Toprak'ın makaleleri, 1985.

[12] Louis Dumont, L'individualisme "a politique", La "Kultur" dans les considérations de Thomas Mann, Nsur L'individu, Sevil, 1985.

[13] Goethe, **Traite des Couleurs,** Ed. Triades, paragraf 902-909. Daha önceleri beyaz üzerine boyalara dayanan Tintoretti ve Caravagio kahverengi-kırmızı bir geri planın karanlık zemininden gölgeleri etap etap açığa doğru götürmüşlerdir. Boyalarını bu tip fırçalarla sürmüşlerdir. Bu ressamlar barok dönem ressamları olarak renklerini tablonun derin dibinden gelen ışık rejiminden alırlar. Halbuki Rönesans ressamlarının beyaz zemin üzerine boyamaları, tüm bir ışık rejiminin dışardan gelmesini gerektirmektedir.

[14] G.Deleuze, *Le Pli, Leibniz et le baroque*, Minuit, 1988, Özellikle (1,0)la işleyen numerik sistem.

[15] Jean-Pierre Vernant, *L'individu dans la cile.*

[16] Hilmi Yavuz, *Kültür Üzerine*, Bağlam Yayınları, 1987, s.99.

[17] Jean-François Lyotard, **L'inhumain,** Galilée Yay., Paris, 1988, s. 58.

[18] Paul Veyne, L'individu atteint au coeur, **Sur L'İndivudu,** Seuil, 1985, s.12.

[19] Georges Dumezil, **Servius et la Fortune,** Gallimard, 1943, s.144-145.

[20] Bu kitapta Dumezil övgü mekanizmasını ve "Üçlü ideoloji" sisteminin üçüncü bir tip kraliyet meydana getirdiğini gösterir. Üçüncü tip bir devlet memuru ortaya çıkar: Aydın-Şair. Yani "hukuk krallığını" kuran büyücü ve papazın yanında şair bu iki konumu övgüyle koruyan kişidir. Modern toplumlarda bazı "gazeteci-aydınlar" bu konumlarını iktidarı destekleyerek göstermişlerdir. Fransa'daki De Gaulle hükümetini 1968 olayları sırasında savunan kültür bakanı A.Malraux'yu anımsayabildiğimiz gibi, başka örnekleri de gösterebiliriz.

[21] Bütün dergi ve gazeteler arasından Bkz. Nokta dergisi, *Allah Allah bu nasıl "vaka"*, 14 Ağustos 1988. s.52-60.

[22] Rétif de la Bretonne'un 1769'da yazdığı bir kitap evlenemeyecek genç kızların devletçe bir kapalı mekanda birleştirilip, güzelliğinin erkeklerin arzularını doyurmaya, ki bunlar zengin koca bulma şansına sahip olabilirler, diğerleri ve yaşlı kadınlarınsa çocukların eğitimine yarayacaklarını öngörür. Bkz. *La pornographe ou idées d'un honnête homme sur un projet de réglement pour les prostituées propre a prévenir les malheurs qu'occasionne le publicisme des iemmes.*

[23] Bkz. Michel Foucault **Cinselliğin Tarihi**, I Foucault bu kitapta bir biyo-politikanın varlığını haber vermektedir, Afa, İstanbul, 1986.

[24] Son rakkamlara göre memurların ücret endeksi 1963 yılı temel olarak alınırsa 1987 yılında % 29,2'ye düşmüştür. Özal'ın yaptığı tasarrufların arttırılması sürecinde parayı ortadan çekmek olmuştur ve bunu belli sektörlere kanalize ettirmiştir (çalınan çırpılan ve kaçırılan hesaplardan kaçtığında) Başbakanın kendi deyimiyle tasarruflarda bir artış izlenmektedir. Bunlar milli gelirin % 23'ü olmuştur. Özal'a göre % 26'yı geçmesi beklenmektedir. Özal şöyle söylemektedir: "Biz Anap olarak yüksek vergi alınmasından yana değiliz. Yüksek vergi, vergi kaçağını doğurur. Bizim yaptığımız Türkiye'nin tasarruf eğilimini arttırmaktır" (Cumhuriyet, 19 Ekim, 1988)

[25] Heidegger'in "kehre"si, olanın ardında aranan siyaset anlamını taşır ve buradaki durumla bir benzerlik oluşturur.

[26] Adorno yapılan bugünkü sanatta her türlü güzellik arayışını **kitsch** olarak nitelemişti. Yani orjinallik sanat eserine yasaklanmıştı. Halbuki W. Benjamin yeni bir "aura"nın varlığından bahsetmekteydi.

[27] Paul Virilio, Machine de vision, Galilée Yay. Paris, 1988.

[28] Geschicl Heidegger'in Sein und Zeit (1927)'da kulandığı bir sözcüktür. Bir halk topluluğunun ortak geleceğini içerir. "Bir varlığın diğeriyle aynı dünya içinde belirli olanaklar için birleşmesidir." Ve yazgılar sahneye konulduğundan beri yöneltilmektedirler. Kendi varlığının kökünün varoluşunda eriyip, kendinden vermek, ortak bir halkın insanı olmak, öğrenmektir"der Heidegger.

[29] Jürgen Habermas, La technique et la science comme ideologie, La fin de la métephysique, Denoel/Gonthier, Editions Gallimard, 1973

[30] Max Horkheimer, Tehodor W. Adorno, La dialectique de la raison, Tel Gallimard, 1974. Yazarlar bu kitapta Aufklärung düşüncesinin nasıl söylenceleri yıkıp, yerine tek bilim olarak aklın oturtulduğunu ve akıl sayesinde insanlığın yolunun özgürlük olduğunun eleştirisini yapmaktadırlar. Adorno, Gaz odalarından sonra sanat yapmanın bile olanaksız olduğunu söylemiştir.

[31] Alvin Toffler, La troisième vague, Denoel Yay. 1980. Toffler teknolojik gelişmelerin insanları özgürlüğe götüreceğini ve bir çok sorunu halledeceğini savunmaktadır.

[32] T. Özal, **La Turquie dans l'Europe**, (Avrupa'da Türkiye) Plon, 1988 Türkiye'ye gelen Fransız işadamlarının fransız T.V'sinde söyledikleri şöyledir: Türkiye'nin şantiye halinde olduğu ve yapılacak çok işin olduğu ve fransız iş adamlarının bu fırsatı kaçırmamaları vb.

YENİ İKTİDARLAR VE YENİ YAŞAM BİÇİMLERİ :

Geride bıraktığımız XX inci yüzyıl, birçok şeyleri yüzyıl ile birlikte götürürken, veya eski devirlerin ögelerini yeniden toplarken, birçok şey de değişikliğe uğramakta. Bunun en iyi örneğini batı toplumlarında, yeni yaşam şartlarında ve tarzlarında görmekte ve okumaktayız. XIX uncu yüzyıl gelişen kapitalizmi nasıl beraberinde bazı üretim ilişkilerinde çözülmeler yaptı ise XX inci yüzyılın ikinci yarısında da birçok yaşam biçimleri, hareket tarzları dönüşüme uğradılar; insanlar arasındaki ilişkiler yaşam ve iş şartlarına göre bir düzenlemeye girdi. XX. yüzyıl başlarında Taylorizm ile başlayan zincirleme üretim **Yeni Zamanlar**'da gördüğümüz gibi Şarlo tarafından harika bir alay konusu oldu. Daha önce XIX. yüzyıl İngilteresinin fakir ve sefalet içinde yaşayan insanları hem romancı Charles Dickens tarafından tasvir edilmekte, hem de Engels bunu sosyolojik bir araştırma şeklinde sunmaktaydı. Fransa'da ise Balzac -monarşiden yana olduğunu bir tarafa bırakırsak- yok olan bir yaşam biçimini anlatmaktaydı. Geçiş dönemi kapitalizmi, beraberinde fakirleşen halk yığınlarını, "kanından başka satacak bir şeyi kalmayan" (*) proletaryayı ortaya çıkarmaktaydı. Palazlanan ve gelişen bir burjuvazi halkların cinselliğini ve üretimi (gerek emek anlamında gerek çocuk doğurup insan üretmek anlamında) yeniden üretime döndürmeyi amaçlamaktaydı. Yerini almakta olduğu sınıfın, aristokrasiden farkı da buradan gelmekteydi. Aristokrasi geriye dönük, aile-kan bağları

(*)Emeğinden başka satacak bir şeyi kalmayan proleter Marx'ın kuramıdır. Burada Foucault'nun emek, beden, seks arasındaki ilişkinin vurgulanması için 'kan' kullanılmıştır. Aristokrasinin mavi kanının sağlıklı bir cinsellikle burjuvaziye dönüşümü sürecinde burjuvazi proleterin kanını, terini, emeğini ve cinselliğini, herşeyini emer. (Foucault, *La volonté de Savoir*, s.167, Gallimard, 1976)

ile tutucu bir cinsellik politikası izlerken, önemli olan yeniden eskiyi üretmeye çalışmaktır. Burjuvazinin devrimciliği eskiyi değil, ileriye dönük yeniyi yeniden üretmekten gelir. Burjuvazinin iktidarı halkların cinselliği ile uğraşıp, onların yeniden üretimini sağlamak olmuştur. Kadın erkek ilişkileri, babaerkil bir aile yapısında, Viktorya devri cinselliğini içermektedir.

XX inci yüzyılın ikinci yarısından sonra gerek iş dünyası, gerek aile ilişkileri, gençlik-ana-baba-ilişkileri yeni biçimlere bürünmekteydi. 60 senelerinin sonundaki başkaldırmalar, feminist eylemler ve yaşam biçimleri bunu göstermektedir. Savaş dönemi Almanya nazizmi'nin ideolojisi, aslında kitle ideolojisi olup, bütün diğer ülkelere de yayılmıştı. Bu dönemin "söylemsel oluşumu" kitleler üzerindedir. 1960 seneleri sonrası artık yavaş yavaş kitle "ideolojisinin" (bu terimi en şeffaf anlamında kullanıyorum) parça parça olduğuna dikkat çekilmektedir. Ufak birimler, parçalar ön plana çıkmakta bireysellik gelişmekteydi. Bir insanın bir diğerinden farklı olduğu duygusu yayılırken, bir toplumsal grubun da diğer bir toplumsal gruptan, gerek moda, gerek müzik, gerek davranış biçimleri bakımından farklı olduğu yaygınlaşıyordu. Bunun sonucunda 80'li yıllara gelindiğinde, moda kavramının da parçalandığını ve tek bir moda biçiminin yok olmağa başladığını, bunun yerini grupların ayrı kıyafetleri olduğunu ve bu dış görünümleriyle birbirlerinden farklı olmayı dışa vurmak istediklerini gözlemekteyiz.

Fabrika üzerine kurulu düzen yerini yavaş yavaş başka bir dünyaya bırakmaktadır. Üçüncü sektör (hizmet) insanların üretim şekline hakim olmakta ve buna göre "üçüncü sektör yaşam biçimi" oluşmaktadır (belli bir giyim tarzı, belli yerlerde gezmek, belli yerlerden alış-veriş yapmak, belli bir tip araba kullanmak yaygınlaşmıştır). Refah Devletinin bolluk yıllarında, Marcuse'nin deyimi ile insanlar "tekboyutlaşmaktaydılar". Sınıflar arası farklılık, dış görünümde, giyimde, kullanılan markalarda, artık azalmakta, herkes aynı bir görünüm kazanmaktadır. Fakat Refah Devletinin

oluşmasında, bu ülkelere gelip çalışan ve bolluğun oluşmasına katkıda bulunan "yabancı göçmenlerin" yerini unutmamak gereklidir: Burjuvazi iktidarı kendi ülkelerinin refahını, dışa açılarak, dışarıyı içeriye getirerek (Kolonicilik zihniyetinde ülkenin içi dışarıya açılmaktadır, halbuki yeni -kolonicilik olarak nitelendirilen Refah Devleti seneleri, dışarısının içeriye getirilip, içeride dışlanması zihniyetidir. Yabancı işçiler artık içerisinin dışarısı olmuşlardır) korumuştur.

Refah Devletinin soykütükçüsü Foucault, çıkış noktalarından birini **Kliniğin Doğuşu** adlı kitabında, incelemektedir. Fakat bunun üzerine fazla parmak basmamaktadır. Onun asistanı François Ewald ise **Refah-Devlet**[1] kitabında Foucault'nun eleştirilerini takip ederek, halkların üzerine nasıl bir kontrol mekanizması sürdürüldüğünü göstermiştir.

Daha 1950'lerde Georges Friedman artık yeni sözcükler kullanılmasının gerekliliğini vurgulamaktaydı: Artık "kalifiye işçi" yerini "kaliteleşme" sözcüğüne bırakmaktaydı. Haber ve iletişim mekanizmalarının ademi-merkeziyetçiliğe doğru kayması (daha fazla televizyon kanalı, video, yerel haberler, bölge iletişimciliği) yeni bir yaşam biçimini vurgulamaktaydı. Toplum kitle olmaktan kitle olmamağa doğru gidiyor, kadınlar erkeklerden iyice ayrılırken, nesiller arasında da farklılaşma yaş oranlarına nazaran artıyordu. Kadınlar iş yerlerinde ikinci derece insanlar olmaktan çıkıyor, yüksek mevkilere yükseliyorlardı. Artık zamanlarını işlerine harcayarak geçiriyor, aile hayatı, çocuk bakımı gibi sorunları kendine dert edinmemeye başlıyorlardı. Bilim ve teknik, yine bu ölçüde araştırmalarını sürdürüyor ve son senelerde gerek tüp bebek, gerek doğumu başka kadına taşıtmak hammallığını arttırmaya çalışıyor, böylelikle toplumun gidişatındaki engelleri kaldırmaya çalışıyordu. Godard'ın deyişi gibi "Toplum artık bir fabrika gibi işliyor", ama fabrika üzerine kurulu hayat ortadan kalkıyordu.

Bugün yeni çalışma şartları, bilgisayar sistemleri, ve kart ile zaman kontrolü şekilleri, insanların yaşam saatlerini ayarlamakta, daimi bir döner emek biçimi yaratmaktadır.

Yapılan yeni bilgisayar sistemleri ile insanların yeniden aileye dönüşü sağlanmak istenmekte ve doğum yüzdelerinde artış, her politikacının "aile politikasında" ortaya çıkmaktadır. Sol politikadan aşırı sağ politikaya kadar söylemler "aile planlaması" ve Batı'da çocuk doğurmada artışlar, üçüncü dünyada ise kısıtlamalar söz konusu olmaktadır. Eskiden Fabrikalarda saat (x)den (y)'ye kadar herkesin aynı anda hazır ve nazır bulunması sistemine karşı artık iktidar yeni zaman düzenleme makinaları bulmuştur: Kadınlar artık sabah çocuklarını yuvalara götürebilecek, ama, bunun yanında (x) saat boyunca çalışması, patronu veya ustası tarafından değil, ama işe girerken makinaya koyduğu kart tarafından kontrol edilecektir. Böylece fazla mesai yapmak, fazla mesailere iki misli para ödemek ortadan kalkmakta, herkes kendi kartından ve kendi zamanından sorumlu olmaktadır. İnsanlar artık belli kart ve makinalar tarafından kendi kendilerini kontrol etmekte ve mikro-kontroller bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda yazdığımız gibi, parça parça iktidarlar, piramid biçimindeki XIX uncu yüzyıl demokrasi iktidar biçiminde bir değişikliğe uğramaktadır. Piramidal iktidar yerini mikro-arzu ve yaygın-yanlamasına-yatay çalışan mikro-iktidarlara bırakmaktadır.

Bu gelişen yeni üretim biçiminde, insanlar kendi kendilerinden sorumlu oldukları gibi (Sartre'ın varoluşçuluğunu hatırlayalım) kadın-erkek ilişkileri de bu varoluşçuluk içinde "var olmaktadırlar". Özne artık aynı zamanda nesnedir de, çünkü kendi kendini nesneleştirdiği gibi, iktidar özneleri kendine konu (nesne) etmiştir[2]. Devlet iktidarı yerini bilgisayar memurları bürokrasisine devretmektedir. Bu nedenle liberal ekonomilerin özgürlük şemaları, bu yeni iktidar biçimlerine uymaktadır. Aynı şekilde kadınlar da bu üretim biçimi içinde, erkeklere kendilerini nesne yapmaktan vazgeçmişler ve aile şemaları büyük bir darbe yemiştir. Ayrı ayrı işlerde emekleri bir sıkma makinasından geçirildikten sonra yorgun argın eve dönen çiftler birbirlerinin kaprislerini çekemez olmuşlar, hele çocukların "çocuksu" hareketleri

karşısında ya kaygısızca ya da hiç bir ilgi göstermeden, aile içi gerginliklere yol açmışlardır. Bunların sonucu insanlar giderek daha yalnız yaşamaya, çocuk yapmaktan kaçınmaya başlamışlar, işlerinin esiri olmuşlardır. İşinin esiri olması yalnızca işçi ve çalışanlar için değil, patronlar ve ufak ticaret sahipleri için de geçerlidir. Bugün yapılan anketlerde ufak ticaret şirketlerinin kârlılığı ancak çalışanların sabah 8'den akşam 11'e kadar çalışmaları şartı ile geçerli olacağı söylenmektedir.

Bu çalışma şartları içinde kadınlar klasik çekirdek aile biçimi ilişkilerinin dışına çıkmaktadırlar. Eskiden kadın kocası ile olan ilişkisinde, ondan "korkuyor", onu sayıyor, kocası da onu "koruyor", aile için çalışıp para kazanıyordu. Bugün bu şema artık işleyememektedir. Çünkü kadınlar korunan ve dışlanan, adam yerine konulmayan varlıklar olmadıklarını haykırmışlar ve bir başkaldırı odağı haline gelmişlerdir. Erkek-kadın ilişkileri denge unsurunun dışına çıkmış ve kadının kendi özerkliği ve erkeğin kendi özerkliği olarak iki ayrı türden bir uyum içine oturmuş ve süreklilik yerini değişkenliğe bırakmıştır. Klasik aile biçiminde koca ile karısı arasında imzalanan bir sözleşme gereği, birbirleri ile devamlı sevgi ve saygı mekanizmaları, burjuvazinin adetleri ile mutsuz aile şekillerine dönüşmekteydi. Klasik kocalar, aşıklar bunlar arasındaki vodviller gözler önüne serilmekteydi. Bugün, bu tip vodviller artık komikliğini yitirmektedir. Çünkü kimse kimseden bir şeyi saklamamaktadır. Evlilik mekanizması yerini beraber yaşamaya bıraktığı gibi, beraber yaşama ise yerini yalnız yaşamaya bırakmağa başlamaktadır. Kadınlar evlenmeden çocuk sahibi olmakta ve çocukları ile yalnız yaşamaktadırlar. Amerika'daki kadın biçimi bugün Avrupa için de geçerli olmaya başlamıştır. Menapoz devrine kadar yaşayıp eğlenen kadın bu devrede büyük bir acele ile bir erkek bulup, ondan çocuk yapmaya çalışmaktadır. İsveç yaşlılar evlerinde, yalnız yaşayıp, yalnız bir şekilde Devlet veya özel bakımevlerinde ölümlerini bekleyen yaşlıların hikayeleri hazindir. Aileden çıkan ilişkiler iktidarlar tarafından de-

netlenmektedir. Foucault bu sonucun çıkış noktalarından birini Kliniğin Doğuşu adlı kitabında incelemiştir. Bu aynı zamanda Refah Devletinin doğuşudur. İktidar insanların dış genel hayatından özel hayatlarına girmiştir.

Yeni yaşam biçimleri içinde Aşk da yerini ihtiras denilen sözcüğe bırakmaktadır: Klasik ailede devamlılık ve aşk mevcuttu. Bu denge içinde aile sürekliliği sağlanıyor ve büyük burjuva aileleri mutsuz da olsalar boşanmadan aile varmış gibi yaşamlarına devam ediyorlardı. (Örneklerini Visconti'nin filimlerinde bilhassa *'Masumlar'* filminde görebiliriz) Kaybolan ilişkilerin şeklen devamı (Aynı şekilde *Ludwig* adlı Visconti'nin son filiminde yok olan bir hanedan sisteminin nasıl devam edebildiğinin örneğini izleyebiliriz). Woody Allen ise bozulan kadın-erkek ilişkilerini alaylı bir biçimde konu etmiştir. Artık bugünün cinsel ilişkisini aşk belirlememektedir. İhtiras aşktan bambaşkadır. Kişiler arasında daimi devreler, döngüler mevcuttur. Aşkta biri diğerini sever ama o diğeri onu sevmeyebilir (Proust'un Odette'e aşkı bu şekilde hazin bir ilişkidir. "Swan'ın Aşkı"). Ama ihtiras içindeki ilişkide devamlılık iki kişi arasındaki geçici ilişkilerdir.[3] Sürdürdükleri süre içinde bu iki kişi birbirlerine "ihtiras"la bağlıdırlar. Geçişli bir "ihtiras" halleri söz konusudur. İhtirasın bittiği sırada tuhaf bir şekilde ilişki bozulur. Başka rastlantılar başka ihtiras biçimleri geliştirebilir. Bugünün yaşam koşulları içindeki yalnızlık "ihtiras hallerinin" geliştirdiği kişiliklerdir. İktidarın halklar üzerine kurduğu yeni iktidar mekanizmalarını gördük, artık kontrol baskı şeklinde değildir. En özgür alanlardan geçmektedir İktidar. Ama bunun yanında eski biçimini de tamamen bıraktığı da tam olarak söylenemez. Eğer bugün iktidar insanların cinselliği ile uğraşıyorsa bunun nedeni en özgür sayılan serbest cinsellikteki "ihtiras hallerinin" çok değişken hareketliliği korkusundandır. İhtiras halleri, ikili bir dönüşüm mekanizmasıdır. Bilindiği gibi Platon'dan beri ihtiraslı aşkların cinayet ile bitebildiği bilinmektedir. Kıskanç ihtiraslılık cinayet işletebilir. İktidarın korktuğu da buradadır. Çünkü "ihtiras halleri" ikti-

dar katilliğine dönüşebilir: Nasıl Kilise intaharı yasaklar, çünkü Tanrı'ya karşı gelmektir. Nasıl Kral cinayet işleyeni meydanda cezalandırır, çünkü Kral'ın kurduğu düzeni bozmak istemiştir: Foucault'[4] nun dediği gibi cinayeti işleyen Kralın öbür bedenidir. Kral ve katil birbirlerine ayna vazifesi görmektedirler. Modern toplumlarda da "ihtiras halleri" iktidarın diğer yüzüdür. İktidar onların kuvvetinden geçerek oluşur ve kontrol edemediği zaman cezalandırmak zorundadır. Çünkü kurduğu, normal işleyen düzen için tehlikedir. Bu nedenle iktidar, modern iktidar, yeni aile politikası yapmak zorundadır. Bu yüzden bürotikteki gelişmeler, yeni bilgisayar ve telematik mekanizmaları insanları yine evlerinde çalıştırmaya hazırlamakta, onların yine normal bir aile yaşamına dönmesini sağlamak istemektedir. Yollarda harcanan verimsiz zamanları, evlerde çalıştırıp, verimi arttırmak istemektedir. Böylece hem zamandan kazanacak, hem de aile kurumunun devamlılığı ile kendi kurduğu düzeni sürdürebilecektir[5] iktidar için önemli olan şizofrenik bir şekilde kaymakta olan ilişkilere yeni bir düzen verebilmektir. Bunu da bürotik ve telematik ile sağlayabilecektir[6].

Son yasaklar Fransa hükümetinin arkaikliğini göstermekte: 19 Mart 1987 tarihinde iç işleri bakanı Pasquaa "gençliği korumak" için 10 kadar cinsellik dergisinin(*) yayımlanmasını yasakladı: **Penthause, L'écho des savanes, Photo, New Look.** Bu dergiler aslında erotizmi belli bir estetik bakış açısı içinde sunmaya çalışan, veya **L'Echo des Savanes**'ın yaptığı gibi, çizgi romanlardaki, erotizmi sunan dergilerdir. Kültür bakanı Leotard hemen, kitap salonundan yaptığı konuşmada bu kararı kınadı.[7] 1949 yasasına geri dönüşün toplumun bugünkü şekillerine hiç uymadığını belirtti. Kamu hukukunun bu ahlaki değerlere geri dönmek istemesi, yine yukarıda yazdığımız gibi, toplumun gidişatından hiç bir şey anlamayanların hükümete gelmelerinden oluşmaktadır. Çünkü artık iktidarın aile ahlakını koruması,

* 5 tanesi sansürlü; 6 tane dergi ... kritik br durumda (Rotio NPJ 21.3.1987

yasaklamalardan geçmemektedir. Kitap fuarının olduğu bir sırada alınan bir habere göre Terorist George Abdallah üzerine yapılan bir kitap, "Siyah Ajan", içişleri bakanlığınca yakılmıştır. Bütün bunlar iki hatta bin iktidar biçiminin aynı anda yaşayabileceğini göstermektedir.

---

1 Bkz. François EWALD, L'Etat-Providence, 1986 Grossit; Michel FOUCAULT, Naissance de la Clinique, PUF. 1962

2 Dolayısı ile ne nesne ne özne vardır. Nesnelleştirme süreçleri vardır.

3 Bu ihtiras halleri örneklerini Fassbinder'de Patrice Cherauda onların filimlerinde görmek mümkündür. Edebiyatta ise Jean Genet örnek olabilir.

4 M... FOUCAULT, Surveiller et Punir Gallimard 1975

5 İktidar artık yasaklamak yerine üretip, yeniden üretmeye çalışmaktadır. Bunu cinsellik üzerinden geçirmekte ve ana merkez olarak aileyi "politika odağı" haline getirmektedir.

6 Hukuk bu yeni iktidar biçimlerine tamamen ayrışıktır. Çünkü yeni iktidar mekanizmaları hukuk kurallarına göre değil, teknik kurallara göre işlemektedir. XIX uncu yüzyıldaki gibi Kanun biçimine göre değil devamlı kontrol mekanizmalarına göre çalışmaktadır. (Kafka'nın Dava romanındaki K.Kanunun karşısında boyun eğmektedir) Halbuki bugün daimi kontrol ile çalışan iktidar Devlet aygıtlarını aşıp, arzu ile cinsellik ile birleşmektedir. İktidar mikro-politik ve yanlamasına yaygındır. (Günter Grass'ın "Teneke Trampeti" yaygın, bedenlerden ve mikro-arzu ceza sistemlerinden geçmesi için örnek olarak gösterilinebilinir).

7 Kitap salonunda, kütüphaneciler sansüre karşı gösteride bulundular; bazı aydınlarda **"Gai Pied"** (eşcinsellerin dergisi) dergisinin düzenlediği bildiriyi imzaladılar (20.3.1987): Bunlar arasında filozof Gilles Deleuze, şarkıcı Enrico Macias, eski sosyalist kültür bakanı Jack Lang'ı görmek mümkündü.

YENİ ALTERNATİF ARAYIŞLAR VE SANATTA YENİ EĞİLİMLER

Piramit şeklindeki iktidar:

Beaubourg'daki **Yeni Eğilimler** sergisi yeni boyutların oluşumunu ve yeni karışımları göstermektedir. Artistlerin, iç mimari düzenleyicilerinin, mimarların geliştirdikleri yeni mekan, endüstri toplumu ile kopuşu, ve fonksiyonalist mekan düzenlemelerinden nasıl ve ne derece çıkıldığını göstermektedir. Bilindiği gibi 30'lu yıllarda kitlelerin, işçi ve dargelirlilerin oturum/konutlarının mekan-düzenleyicileri tarafından uygulanması, fonksiyonalist bir konumu kapsamaktaydı. Viyana'da kırmızı şehirden Paris'in çevre yolu evlerine kadar mekan toplumsal politikaya göre düzenlenmekteydi. Bu devirler büyük kitlelere hitap edilen ve bireyin tamamen kollektif içinde boğulduğu yıllardır. Süpermarketlerin konserve kutularının birbiri üstüne yığılması gibi, apartman daireleri birbiri üstüne, kat kat, çıkmaktaydı. Piramidal ve dikey iktidar biçiminin (merkeziyetçi ve tek lider devirleri) varlığını bina modellerine benzetebiliriz. İnsanlar iktidarın yüceliğinin yanında cüceler ülkesi insanları gibi kalmaktaydılar. Bu devrin mücadele biçimleri de bu iktidarın yerine başka tip bir iktidar diktatörlüğünün getirilmek istendiği senelerin söylemsel oluşumu ile çakışmaktadır.

Yatay iktidar biçimi:

Zamanın söylemleri nasıl söylenenleri oluşturmaktaysa, gözükenlerini de binalar ve onların mimari yapıları oluşturmaktadır. Geçirilen deneyimler (nazi devri Almanyası) gittikçe artan kriz, başkaldırılar, iktidarları yeni yöntemlere doğru sürükledi: yatay iktidar adını verebileceğimiz oluşum, aslında iktidarın mikrofiziği adı[1] veya moleküler arzular[2] adı verilen bir iktidar oluşumunu içermektedir. Bu iktidar biçimi her yerde arzuların var olduğunu ve mekanizmanın akıp gittiğini göstermektedir. Sanayi sonrası toplumları diye adlandırılan oluşumlar, 1950'li yılların endüstriyel modeline

karşı geliştirilmiştir. Geniş kitlelere aynı tip tüketim için üretim devri geride kalmaya başlamıştır. XX. yüzyılın sonuna gelirken, yeni yaratıcılar, eskiden kopup, yüzyılın değerlerine karşı çıkıp, onlara şüpheyle bakmaya başlamışlardır. Yeni teknolojiler yeni araçlar, yeni aletler, yeni kullanım biçimleri bu durumu açıklamaktadırlar.

XX. yüzyıldan çıkarken :

Bahsedeceğimiz yaratıcıların çoğu 1940 ve 50'li yıllarda doğmuşlardır. Örneğin, Tel Aviv doğumlu Ron Arad, *"hight tech"* ve *"ruinist"* adını verdiği mobilyaları ile yeni iç dekorasyon öğeleri yaratmaktadır. Onun için tekrarlanmama arzusu yüksektir. Yarattığı eserler kitle için üretim mekaniğinden kopmayı içermekte ve seri halinde üretimin varlığına sekte indirmekte, seri halindekileri bozmaktadır. Her grubun ayrı zevk ve moda anlayışları olduğunu kavrayan Arad aslında sandalyeleri tuğla haline sokan bir makina icad etmiştir: Yürüyen halı boyunca ilerleyen sandalyeler bir cam sandığın içine düşer. Burada madeni jiletler sandalyeleri tek tek, parça parça keser ve bir çok metalik parçaya ayırır; sonunda aşağı yukarı 12 sandalyeyi içeren büyük bir tuğlalaşmış metal parçası ortaya çıkar ve otomatik olarak makina tarafından dışarıya fırlatılır. Artık duvar tuğlalarına bir de tuğladan bir sandalye eklenmiştir. Üzerine oturabiliriz. Arad bu fikri hurda arabaları kompresten geçiren makinalardan almıştır. (Heykeltraş Cesar konserve kutuları, kokakola kutularını kompresten çıkarmıştı). Bu sayede eski hurdalardan yeni araçlar üretilmektedir. Bu süreç Arad için bir adak sunma anıdır: yahudi düşüncesinin adak anlayışı içinde üreten sanatçı yeni bir üretim için eskiyi kurban etmekte ve seromoniyi buna göre tamamlamaktadır. Tanrı'nın Abraham'dan oğlunu istemesi üzerine, Abraham oğlunu adarken, Tanrı oğlunun kurban edilmesinin kendisini değil, semboliğini istediğini Abraham'a bildirir ve yerine bir koyun kurban edilir. Arad bu düşünceden yola çıkarak, insanları kurban eden nazi düşüncesine karşı sandalyeleri kurban

etmeyi daha uygun görmektedir. Arad ayîni cansız maddelere kaydırmanın daha akıllıca olabileceğini düşünmüş olsa gerek. Sandalyeleri parça parça ayıran makina ise değişimi mi simgelemektedir? Bir kaos olan diyagram (güçler ilişkisi) yeni oluşumu çıkarana dek dönüp duran bir makina gibidir. Ama buradaki özellik kutunun saydam olması: çünkü tıpkı iktidar söylemleri kadar saydam bir şekilde kaosun oluşumunu seyredebiliriz. Burada yeniye dönüşen eski sandalyeleri teker teker hayranlıkla izleyebiliriz. Kısa bir süre için bile olsa, müzelik sandalyelerin yeni üretimini algılayabiliriz. Bunca sıkıntının dakikalarını yaşayan tarihi sandalyelerin yok oluş estetiği ortaya çıkmaktadır. Aslında sanat eserinin eskisi yenisi olamaz. Aralarında bir hiyerarşi getirilemez. Arad'ın uygulaması şu şekildedir: "Bugün projemi dinleyenler ve seyredenler zevk ve rahatlık içindeler. Ben projemi ilk olarak sunduğum zaman çok korkmuştum" diyen Arad şöyle devam eder: "Ama sandalyeler yerine bu yürüyen halı üzerine ender bulunan sanat eserlerinin kendilerini koysaydık, izleyicilerin reaksiyonu ne olurdu?" Ron Arad, ortaya gerçek ve gerçeklik sorununu koymaktadır. Çünkü Gerçek neredediir? Her devrin bir gerçeği mi vardır? Gerçek değişebilir mi? Yahut kim gerçektedir? Ron Arad bütün izleyicilerine bir sandalye ile gelmelerini önermektedir.

Aynı tip sorunsala bir başka türlü yaklaşan İtalyan mimar Paolo Deganello, kamu ve özel mekanı birbirinden ayırmaktadır. Onun yarattığı nesneler çok biçimli ve çok yönlü kullanışa sahiptirler. Nesnelerin olduğu kadar öznelerin de çok biçimli olduğu dünyamızda artık özne-nesne ayrımından bahsetmek çok güçleşmiştir. Bu nedenle Foucault, öznelsellik süreçlerinden bahsetmiştir. Bu süreç belli anları içermektedir ve sabit değildir. Yeni iktidar biçimleri bu tip stratejileri içermektedir. Daimi baskı söz konusu değildir. Yeni yatay iktidarlar için artık önemli olan herkesi kapsayan özgür alanların da yatırıma sokulup işletilmesidir.

Paolo Deganello bu süreçlerin ikiliğini araştırmaktadır. Özel ve iç mekan rahatlık dakikalarının oluştuğu yerler-

dir. Bunun tersi olan kamu hayatında iletişimlerin geçtiği saydam camdan borular bize bilgilendirmelerin geldiği alanları oluşturmaktadır; bu ikinci dünya kuvvetli ve sağlam maddelerden oluşmuştur (toprak, taş, mermer vs...). Bu mekanlarda, bir lambayı da içine alan büyük bir koltuk vardır ve bu koltuğun tek bir biçimi yoktur. Karışık biçimler karmaşasından oluşmuştur. Koltuğun yanında ise içine dergilerin konulduğu ufak bir dergilik vardır. Deganello'ya göre teknolojik ütopya ve ekolojik ütopya dengeyi başaramamıştır. Aralarındaki çelişki artmaktadır. Projesinde birbiri ile kaynaşmayan iki paralel plan birbirlerine mesajlar, düzenlemeler, şimşekler yollarlar. İkisi de ayrı ayrı mekanlara yerleşmişlerdir. Aralarındaki ilişkilerin geçişliliğini önceden anlamak, planlamak olanaksızdır. Raslantı hakim ögedir. Bu Nietzsche'nin bir çırpıda sallanan zarların demir el tarafından bütün raslantıları bir arada tutması gibidir. Gereklilik ve raslantı beraberdirler. Paolo'nun projesi modern teknolojinin ve silahlanma yarışındaki dengenin dengesizliği kadar büyük bir risk taşımaktadır. Teknolojik ütopya ve ekolojik ütopya (yani yeni teknoloji ile insanların özgürlüğe kavuşacağını zanneden ütopya ve Rousseau vari doğaya dönme ütopyası) arasındaki güçler mücadelesinde, gerçek Paolo'ya göre, teknolojik ütopya tarafına doğru ağır basan bir terazi kesesi vardır, çünkü bu planda ekonomik ilerlemeler ve yeni buluşlar geliştirilmektedir. Ekolojik ütopya ise gidilmesi gereken yönü araştırmaktadır ve bunlar yerel aynılıklar ve bedenlerin başkaldırmaları ile moderniteye giriş içinde yavaş yavaş oluşmaktadırlar. Bu oluşumu izleyen yerde, yani Olimpos dağında telematik oturmaktadır: burası eski yunan tanrılarının oturduğu mekanlardır ve burasının hiç bir boyutu yoktur. İktidarlar buradan olayları, insanlar arasındaki ilişkileri ve doğayı, bu ulaşılamayan ve olmayan-yerlerden idare etmektedirler. Belli bir sabit yer yoktur. Her şey akımlar içinde yer değiştirmektedirler. Bu ulaşılamayan yerler, ayrılma ve akımları, hareketleri karıncalandırmaktadır. Burası ölümün üretimini "ağır çekimde" üretmektedir. Olayları

prizden çıkartır. Yerlerine koyar. Bunun altında, ekolojik şehitler meydanında cana kıymalara, başkaldırılara, ölümün üretimine ve yeni dayanışma modellerine rastlanır. Bütün proje geçiş zamanını anlatmaktadır yani iki paralel plan arasında gidip gelinmektedir.

Üçüncü örneğimiz olan Allessandro Mendini aralarında en yaşlı olanlarından biridir (1931 Milano doğumlu). Onun yarattığı dünya ise duvarları tablolarla dolu büyük bir mekanı içermektedir. Duvarlarda, 7 büyük tahta pano, 7 resmedilmiş tabloyu temsil etmektedir. Burada oynanan oyun basit ve mesajsızdır. Kendisine göre bu oda "XX. yüzyıl nesnelerinin olduğu bir müze" olarak düşünülmüştür. Yani "Bellek odası" adını almıştır; düşünülen eserleri, kullanımlarının işlevine göre değil, hemen gelecekteki sorunların mümkün sorgulanmasıdır. Yani kendi deyişi ile "varoluş projeksiyonu"dur. Bu bellek odası bir büro, bir daire, bir yatak odası olarak düşünülmemiştir. Hiç bir gerçek işlevi olmayan bir depodur burası. Ancak belli bir süre oturulabilir ve mütasyon halindeki bir teknolojinin ürünüdür, ve şimdiki zamanı değil, aranan bir geçmiş hasreti ile gelecek arasında sallanmaktadır; çünkü bu sallantı içinde yeni bir sanat ve toplum biçimi belli olabilecektir. İdeolojilerin sonunun geldiği, boşalan basit kodlama oyunlarının ve içi boş biçimlerin hakimiyeti bu mekanda üretilmektedir. İdeolojiler yok oldukça, şüphesiz yaklaşımlar da yerlerini terk etmektedirler ve politik projelerin açmazı da bu alanda oluşmaktadır. Bütün bir mekan hiç bir işlevi olmayan teknolojileri görünür kılmamaktadır, tam tersine bu tip yaklaşımların yokluğunu göstermektedir. Proje resim sanatını içermektedir; ama, bunu ancak soyut bir varlık gösterebilmektedir bu hiç bir anlam taşımak istememektedir. Bütün bu mekanı mütasyon kapsamaktadır.

İçinde yaşadıkları dünyaları yansıtan bu yaratıcıların deneyimleri, yeni yaşam üretim biçimleri ile çakışmaktadır. Aynı zamanda fonksiyonalist yüksek yapılar yerlerini basık ve yaygın yapılara bıraktığı gibi, bu sanatçıların ürünleri de belli gruplara hitap ettiğinden dolayı, kitlelere yönelik sana-

yii üretimi ile de ters düşmektedir. Artık teknolojilerin sanat ve kültür ile beraber yürüdüğü Batı ülkelerinde üretim araçları sahipleri, kitle üretiminden, ufak endüstri ve hatta el sanatlarını içeren manüfaktür atölyeleri ile içiçe, sıkı fıkı bir ilişkiye girmek zorundadırlar; çünkü kitle üretim endüstrisi çağının biçimi olduğu gibi, XX. yüzyıldan çıkarken, sermayenin projeleri, ufak endüstri ve el sanatlarını kültür ve sanat biçimleri ile karışarak ve bunların kullanım biçimlerinin şekillerini ve yerlerini değiştirerek yol almaktadır. Sanatçılar maddelerin ve aletlerin kullanım biçimlerini altüst etmişlerdir: testereler artık tahta kesmeye yarayan aletler olmaktan çok, masanın dört bacağını oluşturmaktadırlar, veya yapılan koltuk biçimleri artık rahat oturma nesneleri değil ama T.V.nun yerleştirildiği kutular olmuşlardır. T.V. heryerdedir, mekanlar T.V. lerin konumlarına göre yerleştirilmişlerdir. Artık T.V. heryerden görülebilsin diye basık koltuklar ve masalar yapılmak zorunda kalınmamakta ve her yüksek koltuğun arkasına yerleştirilen bir T.V. ekranı her bir yerde oturanın izleyebileceği yerlerdedir. Nesnelerin yönlerinin ve anlamlarının değiştirilmesi endüstri devri için geçerli olan "değişim değeri" kavramını da bozmaktadır. Artık yaratıcı sanatçılar kullanım için bazı nesneler yaratmakta ve bunların niceliğini en alt noktada tutarak değişim değerlerine sekte indirmektedirler. Bu pazar ekonomisinin değişim değeri terimine karşı alınmış bir tavırdır. Testere, değişim değeri yaratacak masalar sandalyeler üretmek için değil, küçük grupların kullanımı amacına üretilen nesneler yapmak için kullanılan birer alet haline girmişlerdir. Değişim değerinin böylece bir kriz içine girebileceği, aynı şekilde de endüstri devrinin şeklinin de ortadan kalkmaya başlayacağı bir üretim biçimi içine girilme projeleri yapılmaktadır.

Bütün bunlar ilginç. Hiç bir şekilde tam olarak kullanım değerine dönüyoruz demek değildir. Ama kitlelere dönük büyük değişim değerleri yaratmaktan çıkmak arzusunu ve Batı toplumlarında insanların yaşam biçimlerinin de bu

yeni eğilimlere tam olarak ters düşmediğini hatırlatmakta yarar var. Ulusların sınırlarını artık yatay biçimde geçen ve yol alan yatay şekillenmeler oluşturmaktadır. Arzular da buna uygun olarak yataylaşmaktadırlar. Bugün artık kültürün piramidal bir bütünlüğünden bahsetmek olanaksızlaşmıştır. Rock, Punk, Hippi olmanın sınırları ulus-devletler içine sıkışıp kalmamaktadır. Aynı şekilde Reggea müziği de Batı toplumu için yeni bir kültür ögesi olmuştur.

Yeni Eğilimler, tekillik ve yataylıkları geliştirmekte ve klasik değerleri yererek, yeni alternatifler aramaktadırlar.

86 Öğrencilerinin Hareketleri :

Kasım ayı ortalarında Paris XIII Viltanneuse Üniversitesinde başlayıp, Aralık ayının 12 sine kadar süren 1986 öğrencilerinin olayları, bütün Fransa'yı sarstı, Avrupa'nın diğer ülkelerine de sıçradı (İtalya, İspanya buradaki öğrenciler de aynı nedenlerden dolayı, ve bilhassa Merkezi Seçim yolunun kaldırılıp, herkesin istediği üniversiteye gidebilmesi için yürüdüler.) /**Le Monde** 19.12.1986 Belçika, Almanya(*) ayrıca bütün dikkatleri de Fransa, bilhassa Paris'e çekti. (André Fontaine, Paris'in merkez olup, aynı şekilde Roma'daki öğrencilerin de aynı sebeplerden dolayı greve gittiklerini belirtiyor /**Le Monde**, 19.12.1986). Bu olayların çözümlemesine girmeden evvel, 1968 öğrenci olayları ile farkının belirtilmesi ve 1970'lerden beri İtalya'da gerçekleştirilen transversal (yatay geçişli) mücadele biçimlerinin Fransa'da gerçekleşmesinin bir örneği olan 86 olaylarının politik uzantısının vurgulanması gerekmektedir.

A) 1986 öğrencilerinin olayları 1968'inkilere nazaran politika dışı gözükmektedir (Olivier Biffaud, **Le Monde** 19.12.86 "Öğrencilerin hareketleri devrimci değillerdi..."). Yeni mücadele ve yeni direniş biçimlerinin getirdiği bir politikanın bir arzu mikro-politikasının bedenlerden yola fışkırmasıdır bu. Devaquet Üniversite kanunu projesi üzerinde

* Cezayir öğrenci hareketleri 8.11.86'da Universitelerin yemek problemi ve Lisdere din dersi imtahanı konulması üzerine başladı. (**V.S.D.** 4.12.1986) Raphael Meursault'nun makalesi

yoğunlaşan lise ve Üniversiteliler, diğer politik öğeleri de içererek, ortaya bir billurlaşma çıkardılar; öyle ki bu billurlaşma birden bire hiç beklenmedik bir şekilde Chirac hükümetinin hem özel hapishane projesini, hem de Fransız vatandaşlığı maddesinde yapılmak istenen projenin geri alınmasını sağladı (Yabancı ana ve babadan Fransa'da doğan çocukların otomatik olarak Fransız olmasını önlemek isteyen bir proje).

Bu arada yeni mücadele biçimleri şeklinde ortaya çıkan bu billurlaşma, merkeziyetçi parti ve sendikaları da devre dışı bıraktı. Kaybedecek hiç bir şeyi kalmayan Fransız Komünist Partisi ve C.G.T. sendikası dışında, hiç bir sol parti ve sendika bu olayları kendi bünyesinde toplamaya çalışmadı. Bu moleküler mücadeleler, tekil-bireysel yoğunlaşmanın billurlaşıp toplanması hareketi olarak gözükmektedir:

4 aralık 1986 da öğrenciler Devaquet reformunun geri çekilmesinde direndiler (Tek bir özel proje üzerinde yoğunlaşma) **/Le Monde** 5.12.1986/. 6 Aralık gecesi Cezayir doğumlu fransız Malik Usekkin'in "atcambazı" motorlu polislerince öldürülmesi üzerine 8 Aralık'da Chirac Üniversite reformunun geri çekildiğini açıkladı. Cumhurbaşkanı F. Mitterand 3 Aralık 1986'da bu "işe yaramaz" ve "sırasız" projenin geri alınmasını Chirac'tan istemesi üzerine/**Le Monde** 9.12.1986/; Devaquet'nin 27 Kasım yürüyüşü sonrası kabul edilmeyen istifası, sonunda, 8.12.1986'da Chirac tarafından kabul edildi. Devaquet üniversite projesi üzerine yoğunlaşan etki, ardından Monory'nin liselerdeki reformunda, Pasqua'nın motorlu "atcambazı" polislerinin lağvedilmesinin istenmesinde, seçmen yaşının on altıya indirilmesinde, özel hapisanelerin ve Fransız vatandaşlığının projelerinde kristalleştiği gibi, Fransız kamuoyunda pasifist hareketlerin sempatik çekiciliğini göstermiş oldu. Sağ hükümetin arkaik davranışları politik krize yol açtı İktidar partilerinin aralarında anlaşmazlıkları kendini gösterdi (**Liberation** 8.12.1986). Serge July, Kinizmin politikası/; Raymond Barne. "Eğer cumhurbaşkanı başkanlık ediyor, başbakan da yönetiyorsa söyle-

yecek hiç bir şey kalmadı" diyerek ortaklaşa yönetimi alaylıca eleştirdi. Alain Rollat Chirac-Mitterand ikilisinin arasındaki ahengin sonundan bahsetti (**Le Monde**, 11.12.1986). İşin tuhaf yanı, Savary projesi ile başlayan iş piyasası/üniversite ilişkisi Devaquet projesinde patlak verirken Mitterand "ben gençleri anladım" demekten nasıl kendini alamıyordu?

1986 öğrencileri hiç bir şeyden habersiz ufaklıklar olmadıklarını politikacılara gösterdiler ("Projeyi okuduk ve anladık" sloganı; Orsay öğrencileri komitesinin Devaquet reformunun madde madde analizini çıkarıp, 27.11.1986'da yürüyüş sırasında dağıttılar).

B) İkinci olarak yayın organlarının rolüne değinmekte yarar var. İktidarın yayın organlarında kontrol mekanizmaları kurması (ajans Frans Pres grevleri) birinci kanalın özelleştirilmesi sırasında gazeteciler, fransız kamuoyuna bilinen fakat görülmeyen polis taktiğini imgelerle gösterdi: Bunlar polisin bu tip oyunlara girmesi karşısında şaşırıp, bunu nefretle karşıladılar.. 7.12.1986 birinci kanal 20 haberlerinde aşırı sağcı gruptan militanların nasıl polis tarafından bırakıldığını ve aynı kişilerin 6.12 de nasıl "**quartier latın**' de polise karşı öğrencileri kışkırtıp, sağı solu kırdıklarını gösterdi: Röportaj da G.U.D. (Toplu defans -aşırı sağ- grubu) militanı, kendisinin geçmesine müsade eden C.R.S'e (toplum polisi): "Teşekkürler, biz zaten size karşı değiliz" diyor. Polis subayı da: "bırakınız geçsinler" diye emir veriyor. Aynı röportaj, aynı komandoyu hem perşembe günü "Invalide meydanında, hem de cumartesi günü "quartier latın"de kırıp dökerken gösteriyor. Ajans Frans Pres'ten bir gazeteci ise Belediye Binasından çıkan gösterici kılıklı polislerin nasıl olayları kışkırttığına ve provokasyonlara şahit oluyor (**Liberation** gazetesi 8.12.1986)

Bütün bunlar Chirac hükümetinin hâlâ 68 arkaizmi içinde bir stratejiyle önce kırıp dökme, sonra da Fransızların hoşnutsuzlukla öğrencilerin karşısında yer alıp, Chirac hükümetine oy atacağının düşünülüp, yapılmasını göstermektedir (De Gaulle'ün Pompidou'nun tavsiyesi ile 68'de

öğrencilerin kırıp-dökmesine izin verip, hemen ardından yapılan seçimleri kazanması stratejisi yakın zaman tarihçileri için bilinen bir gerçek). 68 ile hiç bir benzerliği olmayan 86 öğrencilerinin hareketlerini 68'e çevirmeyi başaramayan Chirac hükümeti, yeni stratejiler arayışı içinde nekahat devresine girerken, yeni kozunu ekonomik başarılarda aramayı kendisine yol seçmiş gözüküyor (**Le Monde**, 13.12.86).

C) Son olarak iş piyasası/üniversite ilişkisine değinelim. Çünkü burada hem 68 ile 86 öğrencilerinin farkı gözükecek, hem de Fransız üniversiteleri ve toplumunun açmazı ortaya çıkacak. Öncelikle 1968'de sermayeyi üniversiteye sokmamakta direnen öğrencilerin tersine, genel işsizlik krizinin de etkisiyle, işsizlik tehlikesi içinde öğrenimlerini sürdüren öğrenciler 86 senesinde böyle bir tavır takınmamaktadırlar. Eşitlik için, ayırma ve elemeye karşı olan öğrenciler 86'da herkese eşit bir şekilde iş piyasasında iş bulma şansının tanınmasını diliyorlar. Politika dışılıktan politikliğe geçiş aynı zamanda saflıktan ani bilinçlenmeye geçmeyi de içermektedir (Bruno Frappat, **Le Monde**, 10.12.1986) 86 öğrencileri patronların ve sermayenin eşit bir biçimde yüksek öğretime girmesi için mücadele verdiler "Eleme ve Adaletsizliğe karşı" sloganı; Liselilerin "Herkes için aynı şans" sloganı (Henri IV lisesi) Fransadaki büyük okullardan çıkanlara karşı üniversitelerden çıkan "işsizler ordusu" iş bulmakta eşitlik arıyorlar.

Bütün bunlar Malik'in öldürülmesi ile billurlaştı (**Autre Chose**, özel sayı: "Hile yapıyorlar, yalan söylüyorlar, öldürüyorlar" başlıklı yazı. 6.12.1986). 20 numaralı Monsieur Le Prince sokağında hergün bırakılan çelenkler, yazılar fransız kamuoyuna Malik Usekkin'in polis tarafından öldürülmesini kınamakta ve bu kollektif bellekte yer etmektedir.

Ademi merkeziyetçiliğin son ana kadar korunması ve Milli Öğrenci Koordinasyonunun lağvedilmesi, bir çok politikacıya ders verecek nitelikleri taşımakta ve politik parti ve merkeziyetçi sendikalar dışında, mikro-politik, yatay, moleküler mücadele biçimlerinin kristalleşmesi örneğini bize vermektedir.

Antropoloji politik :

1976'dan beri fransız gençlerinin hareketleri ve yaşam biçimleri, genelde, söylenen "söylemsel oluşumların" ve "moda biçimlerinin" etkisi, bunların yayım organlarında iletilmeleri ve iktidarın gençler ve diğer halklar üzerinde kurmakta olduğu hegomonya (cinsellik, hastalıklar, mikroplar) genel "kültürel havanın" değişmesiyle, kendisine yeni biçimler vermektedir. Artık iktidar yalnızca yasaya aykırı olanlarda değil, ama 68'den bu yana genel "hakim kültürü içeren" normlar dışı yaşam biçimi sürdüren, bütün fransız halklarının üzerinde bir daimî kontrol mekanizması kurmaya başlamıştır. (Televizyondaki naklen programlar, telefon ve minitel ile kontrol edilen "Hit Parade", (en sevilen programların sıralanması) Tenis oyuncularının sınıflandırılması ve belli klasmanların daimi değişikliği, biçiminde iktidar halkları daimi kontrol altında tutmaktadır; tabîi, bunun yanında belli mukavemet biçimleri kendi sızmalarını gerçekleştirmekte geri kalmamaktadır).

Giscard seneleri, 1981 Mitterand senelerine gelene kadar, yürüttüğü kültürel politika ve genel kültürel hava (radyo, T.V. kıyafet moda biçimleri, vitrinler, eğlence ve dans ve müzik biçimleri) belli normları içermektedir; 80'li senelerin liberal tipini yaratmaktadır: Bu senelerde Paris sokaklarında, maddi durumu ne olursa olsun, yeni palazlanmakta olan moda (hippiliğin zıddı, temizlik ve 50 li senelere ilk dönüşün başlaması) beraberinde belli bir insan tipini ortaya çıkarmaktaydı: bireyci, dış gösterişe çok önem veren, hafif bir egoizm modası, toplu yaşam normlarının dışında kendini kişisel gibi gösteren davranışlar ve bu tip yerlerde, aynı tip insanların eğlence yerleri, ve bilhassa yaşam biçimi olarak 68'li senelerin yaşam biçimi kültürünü silip süpüren yeni bir dalganın ortaya çıkması ve bu tip kıyafet ve davranış biçimi-

ne girmemekte direnenlerin yeni kültür dalgasının çıkardığı bazı "sıfatlarla" alaya alınma biçimleri ve bunların T.V. kanalıyla halka yaygınlaştırılması (örneğin "geri kalmış altmış sekizci" terimi). Bunların yanında sol aydınların da yeni arayış biçimleri yaygınlaşmaktaydı; Marksizmin sorgulanması, Kamboçya olayları ve gemilerle ülkelerini terketmek zorunda kalan Asyalıların dramları, fransız kamu oyunu ve solunu hem sarsmakta, hem de etkilemekteydi. Bunların arasında Henri Lefèbvre'in Paris VIII üniversitesinde düzenlediği ve kendisinin yönetici olduğu "Marksizm öldü mü?" adlı kollokyum ve intahar eden Nikos Poulantzas anısına düzenlenen kollokyumda aynı konuların işlenmesi, bazı 68'ci marksistleri, başka arayış biçimlerine doğru itmekteydi. Bunlar arasında Üçüncü Dünya "kalkınma"sı üzerine araştırma yapan Samir Amin'in, XIX uncu yüzyıl islam düşünürleri (bilhassa Mısır) arasında Batı'dan kopma teorilerine girişmesi ve Mısır'da Müslüman kardeşler ile ittifak arayışlarına gitmesi, verilen örnekler arasında en çarpıcısıdır. Bazı marksistlerin, post-Althusser diyebileceğimiz biçimiyle, Hegel'e dönüşte çıkar yollar araması ve Marx'ın 44 elyazmalarını ön plana çıkarması, verilen örnekler arasına konulabilir. Ama 68 düşüncesi yalnızca bunlar değildi. Daha 68 öncesi Serge Mallet Avrupa'da işçi sınıfının çehresinin değişmiş olduğunu söylerken yeni strateji Sartre etrafında toplanmaktaydı. Tronti'nin **"İşçi ve Sermaye"** adlı kitabı o zamandan itibaren Avrupa işçi sınıfının çok değişmiş olduğunu ve yeni stratejilerin gerekliliğini vurgulamaktaydı. Bu arada Foucault, Deleuze, Derrida, Châtelet, Lyotard gibi felsefeciler, artık bütüncü düşüncelerden çıkmanın gerekliliğini vurgulamakta ve yeni marjinal "ezilen" gurupların analizine girmekteydiler. (Homoseksüeller, Uyuşturucu kullananlar, yabancı işçiler vs...) Félix Guattari'nin arzunun mikro-politiği, Foucault'da "iktidarın bedenler üzerindeki mikro-fiziği" şeklinde yeni analiz biçimleri ortaya çıkmıştır. Bunların içinde Gilles Deleuze ve F. Guattari'nin **Anti-Oidipus** kitabı anti-psikiyatri dalgası içinde yeniden kuramsallaştırmayı Fransız okur kitlesine sunmuştur.

Giscard senelerinin fransız gençliği, böylece bitmiş denilen ve bunun aydınlar tarafından dergilerde vurgulanması ile "kanıtlanan" ideoloji biçimlerinden ayrılıp, "solculuk ile devamlı elele gitmiş" bir gençliğin başka tiplere bürünmesini ortaya çıkarmaktaydı. **Figaro** gazetesinin ekinde yazan Louis Pauwels "Yeni dalga" gençliği ile övünmektedir. Gençlik gerek 1979 petrol krizi, gerek Batı ekonomisinin geçirmekte olduğu yapısal krizinin etkisiyle, işsizlik korkusu içinde yeni dalga kültürlerine doğru kaymış,; ve hem okuması uzun süren, hem de çok masraf gerektiren Üniversite yerine, bazı iki senelik özel okullardan bir "diploma kapıp" iş piyasasında kendilerine bir para kazanma yolu arama işlemlerine girişmişlerdir. Tabii bu yeni dalga içinde bireycilik ve eleme sistemlerinin ön plana çıkması bu gençlerde "kapışma" ve "yarışma" duygularını da pekiştirmekteydi.

Yine bu senelerde eski bleu-jean'lı şarkıcıların iyi giyimli, kısa düzgün kesilmiş saçlarıyla, kısa ufak kravatlarıyla, efendi çocuk imgesine bürünmeleri, yeni dalga kültürünü etkilemekteydi. Ayrıca cinsel özgürlüğün yüksek boyutlara ulaştığı Fransa'da gerçekten eskiye dönüş, bu yeni dalga içinde, aile, vatan, iş sloganı altında belli gelenekselciliği de içinde taşımaktaydı.

Gençlerde vücut geliştirme merakı, bu yeni dalga beden endişesi içinde kendini göstermekteydi. Bütün gelenekselciliğin yanında yeni dalga kültürü beraberinde yeni toplu'ma girme biçimlerini de taşımaktaydı: Homoseksüeller artık toplumun dışından içine girmekteydiler ve vücut geliştirme, yakışıklı gözükme, kıyafet bu insan tipinin önderliğinde gelişmekteydi. Kaliforniya tipi "gay"ler yeni bir erkek tipini canlandırmaktaydılar ve aslında bu 50'li senelerin erkek tipinden başka bir şey değildi: kısa saçlı, bıyıklı, erkeksi ve bedence yapılı homoseksüel tipi. Reagan iktidarının getirdiği liberalizm modası artık fransız basınını ve oradan da fransız gençliğini etkilemekteydi.

Giscard seneleri 1981 de Sosyalistlerin büyük bir güçle iktidara gelmesiyle sona eriyordu. Aynı sene, fransız top-

lumunu, bütün dünyayı etkisine aldığı gibi A.I.D.S. hastalığının ortaya çıkması ve yeni dalga cinsellik biçimini ortaya çıkarıp, insanları biçimlemesini gözlerin önüne sermekteydi. Guy Sorman'ın **"Amerika'da Tutucu Devrim"** kitabı bu seneler gençliğini aktarmaktadır (Aileye bağlı, dindar, temiz ve işine düşkün bir gençlik). Liberalizm furyası Mitterand'ın seçimine rağmen etkisini arttırmaktadır. 10 Mayıs 1981 de büyük bir tantana ile Mitterand'ın seçimi, beraberinde bayram ve eğlenceyi getirmiş, müzik, dans sokaklarda mergez kokularıyla etrafa yayılıp, belli bir sol kültürünün simgesi olmuştur. Yeni dalga tutucu biçimine karşı, şimdi kültür bakanı Sosyalist partili Lang "yeni dalga sol kültürünü" geliştirmekte, rock ile tiyatro yeni biçimlerine girmektedir.

1982-83 senelerinde Fransız gençliği, sosyalist iktidarında bir "iktidar" olduğunu anlamış oldu. Sağ muhalefet gidişatı sürdüren liberalizm tartışmasını üfleyerek ateşi yükseltmeye çalışırken, özel okullar iş piyasası ile içiçe Üniversitelerin işe yaramaz "mezarlıklar" olduğu ideolojisini yeni dalga fransız gençliğine aşılamak istiyorlardı. Bu senelerde bütün dünya'da, Avrupa'nın bir çok ülkesinde sosyalist iktidarların seçimle iş basına gelmesine rağmen, sağ yükselmekteydi. Çünkü daha sağ da, sol da eski arkaik biçimlerinden kurtulamamış, ve hatta sağ daha atak gözükmektedir. Sosyalist iktidar sağın ekmeğine yağ sürmekte ve Savary projesi büyük bir darbe yemekteydi. Önce komunist Partili sağlık bakanı reformuna karşı 83 mayısında tıp fakültesi öğrencileri büyük bir greve girdiler. Bunları aşırı sağcı militanlar StGermain bulvarında sağı solu yakıp, kırarak, takip ettiler. Artık Sosyalist iktidar ve yeni dalga gençlik arasında bir savaş başlamış gibi gözükmekteydi.

1984 senesinde Savary Üniversite reformuna karşı, katolik okulların finansmanının azalmasını bahane eden Fransız sağı Paris'te büyük bir gövde gösterisinde bulundu. İçlerinde bir çok sağcı politikacının da bulunduğu gösteri için sağ partiler otobüslerle bir çok yaşlı seçmeni Paris sokaklarına taşıdılar. Bilan: 1 Milyona yakın Fransız yollarda

yürüdü. Bunun üzerine, büyük bir sakinlik içinde biten bu gösteri sonrası, Mitterand, Savary projesini hemen geri çektiği gibi, hükümette de değişiklik yaptı. İlk sosyalist hükümet yeni dalga kültüre hitap edemediğini anlamıştı. Böylece eski sendikacı Monroy yerine Fransa'nın en büyük okulu olan ve bütün yüksek dereceli kadro memurlarını yetiştiren E.N.A. okulu mezunu Laurent Fabius, hem gençliği hem de işletmeciliği ile Fransız gençliği için bir imge olabilir sanılıyordu. Hükümet değişikliği aynı zamanda bir ekonomi politikasının da değişikliğini göstermekteydi: İşsizliği hedef alan ilk hükümetin tersine Fabius hükümeti yükselmekte olan enflasyonu kendisine hedef seçmişti. Mitterand'ın Cumhurbaşkanlığı sırasında sağ yeni dalganın yükselmesi, Le Pen'in Milli Cephe partisinin işçi banliyölerinde büyük oylar toplaması, hem yeni işçilerin çehresini göstermekte, hem de Giscard senelerinin kültürel söylevsel oluşumunun semerelerini toplamaktadır.

Bu senelerde ayrıca devletçi politikaların iflasına değinmekte yarar var, çünkü sosyalist partisinin bir çok iş yerini devletleştirmesi fransız kamuoyunda sempati kazanmıyordu. Bilhassa vergilerin artması fransızlarda senelerden beri gelen bıkkınlığı patlama noktasına yükseltmekteydi. Aynı senelerde ırkçı cinayetler, polisin kusurlu eylemleri, sol fransız kamuoyunda belli kıpırdanmalara yol açıyordu. Bilhassa yahudilere karşı girişilen ve aşırı sağcılar tarafından düzenlendiği tahmin edilen (gazeteler) terorist eylemler yeni örgütlenme biçimlerini gerektirmekteydi. *S.O.S Irkçılık* adlı kampanya bu sıralarda kuruldu. Çevre radyolarına konulması istenen reklamların etkisiyle kapatılmak tehlikesi ile karşı karşıya kalan N.R.J. radyosu yine bu sene içinde büyük bir gösteride bulundu. N.R.J. radyosunun müziği ile yollarda "16 yaşındaki" gençliğin dans ederek özgürlük gösterilerinde bulunması 1986 öğrenci olayları ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. (Fransız şarkıcıları da bu özgürlük kısıtlayıcı gibi gözüken hareketlere karşı yerlerini almaya başladılar: Daniel Guichard ile yapılan röportajda Fransa'nın ne Şili ne de Polonya olmadığı vurgulanmaktaydı).

1985 senesi Haziran ayında Concorde meydanında düzenlenen S.O.S Irkçılık büyük konseri sağ basının yeni dalga kültürüne bir karşı kültür çıkarmakta ve yeni bir kültürün temellerini atmaktaydı. Bu konser ikinci ve üçüncü nesil yabancı işçi çocuklarıyla fransız gençliğini birleştirdi ve onları birbirlerine daha iyi tanıttı. Aynı akşam bu heterojen gruplar beraberce dans etti ve tanıştı. Dayanışmanın mutlak somut şekli bu konserde sınırlarını çizmiş oldu.

16 Mayıs 86 seçimlerinden sonra, sağ koalisyon'un sosyalist Partisi eski lideri F. Mitterand'ın cumhurbaşkanlığı sırasında, onunla "ortaklaşa yönetime" girmesi, yeni bir politik dönemi ortaya çıkarıyor ve Sosyalist Partinin başlatmış olduğu (1984) liberalleşme politikasını hızlandırıyordu.

1986 öğrencilerinin gösterileri sırasında ve hatta daha önceleri, fransız hükümetinin (sağ) aldığı arkaik kararlar gençliği gittikçe hoşnutsuzluğa soktuğu gibi, 86 öğrenci olayları hem trenyolu işçilerini, hem gemi işçilerini hareket furyası içine sokuyor, ve mukavemet biçimlerine yeni bir oksijen balonu sunmuş oluyordu.

Sağ ve arkaik politikası :

Giscard'ın Cumhurbaşkanlığı sırasında yürütülen kültür politikası meyvelerini Mitterand yönetimi sırasında toplarken, sosyalist parti devrinin kültür bakanı Lang'ın kuvvetli kültür politikası ile yeni dalga liberal gençliğine karşı bir yeni bir cevap yapıştırıyordu. Daha sağ koalisyonun ilk senesi dolmadan, kredileri kesilen veya azaltılan tiyatro grupları ve aktörleri yeni sağ hükümetinin kültür bakanı Leotard'a karşı gösterileri başlattılar (Aralık 1986).

Bunun dışında R.P.R. li Claude Labbé, öğrenci olaylarının büyümesinin kabahatini "işe yaramaz" solcu gazetecilerin atılmasını sağlamayan Leotard'ın televizyonunda buluyor (**L'Evenement du Jeudi**, 18-23 Aralık 1986, s:9). Daha söyleniş biçiminden kendisini belli eden sağ, bazı iktidar mekanizmalarını kendisine ait sanmaktadır: Televizyonun özgür ve kendini yöneten bir aygıt olmasını düşünemeyen poli-

tikacılar hemen televizyona bir kimsenin ismini vererek, onun özel malıymış söylemini kullanıyorlar: Leotard'ın televizyonu. Bunun yanında, yine, R.P.R.li genç bir militan, Eric Raoult, kendisinin içinde bulunduğu partinin yöneticilerinin "kafalarında yenilenme olmazsa" gençliği tamamen kaybetme "tehlikesinin varlığını" söylemektedir (**L'Evenement du Jeudi,** aynı sayı, s:9)

İçişleri bakanı Pasqua, hem öğrencilerin gösterileri sırasında, hem de "Gelişme projesi" üzerinde patlayan skandal ile bütün prestijini kaybederken, hâlâ motorlu polislerin "görevlerini yaptıklarını ve kendilerini koruduklarını" söylemeye devam etmektedir. Aynı zamanda olayların gösterildiği 1. kanalın filmine el koymak istemektedir. Filmi "Devlet sırrı" olarak kabul etmesi de olaya mizahi bir boyut kazandırmaktadır. Filmin gösterildiği günün ertesi günü (8 Aralık 1986) FASP adlı toplum polisi sendikası olayları "yanlış ve yarım yamalak ve taraf tutarak" gösteren röportajı kınıyor ve eleştiriyordu. Bu sendikaya göre toplum polisi aşırı sağcı öğrenciyi Üniversitesine girsin diye bırakıyormuş. Buna karşılık Jean-Pierre Ferret, 1. kanal adına: "Bizim için problem yok, vicdanımız rahattır, gösterdiğimiz imgeler tartışma götürmez, biz imgeleri olduğu gibi gösterdik, sonra bu imgeler yorumlandılar" demektedir.

İngiltere'de Hooliganlar ve yeni naziler arasındaki birleşme, Fransa ve Almanya'da "dazlaklar" ile aşırı sağcı ve nazi grupları arasındaki ittifak gerçektir. Pascal Krop'un sorguladığı gibi "uzun zamandır 1. kanalda "infovizyon" adlı programda bu dazlakları izlediğimiz, onların "askeri" hareketlerini gösterdiğimiz halde, polis 1. kanalın filimlerine el koyacağı yerde, niye bu dazlakları yakalamıyor" demektedir. (**L'Evenement du Jeudi,** aynı sayı, s:159)

Sağ politikayı destekleyen yeni marjinaller:

Dazlaklar grubu dışında yeni marjinal gruplar yabancı işçilere ve onların çocuklarına karşı ırkçı tavırlarına yeni nazi biçiminde bir geri dönüşü yaratmaktadır. Bunların yanın-

da, yine Giscard zamani kültürü altındaki homoseksüelleri sayabiliriz. 1980'li senelere kadar herkesin tahmin ettiği gibi, homoseksüeller daima marjinal yaşam biçimi içinde, azınlık olarak toplumda ve politik yelpazede yerlerini almışlardır. Bilindiği gibi Nazi Almanya'sında homoseksüel, komünist, yahudi aynı aşağılayıcı sıfatları üzerlerine çekmişlerdir. Freud'ün Schreber'i hem şizofren hem de homoseksüel olduğu için aşağılaması, Deleuze ve Guattari tarafından yayımlanmıştır (Deleuze, Guattari, **Politika ve Psikanaliz**, Des Mots Perdus yayınevi). Reich'ın bu tip grubu, hasta değil fakat yalnızca çocukluktan kalan bir bellek olarak görmesi, ardından Félix Guattari'nin **"Moleküler Devrim"** (1977) kitabında incelediği gibi İtalyan ve Fransız homoseksüellerinin moleküler devrimci hareketlerinin incelenmesi, aşağı yukarı bilinen verilerdir. Fasbinder'in gerek "13 üncü dolunay" gerek Jean Genet'den adapte ettiği "*Querelle*" filimlerinde gösterdiği gibi, bu gruplar kendi mikro-faşizmlerini yayarlarken, azınlık yaşam biçimlerinde yoğunluklarını azaltmışlardır.

1981 senesinde A.I.D.S. virusünün ortaya çıkması ve beş sene içinde bu virüsü taşıyanların sayısının büyük boyutlara ulaşması, hem sağ basın tarafından kullanılmış, hem de *millenaranist* dinci grupların, bu virüste "tanrının gazabını görmeleri" şeklindeki yorumlamalar, bu marjinal olup da topluma girmiş sayılan grubu tekrar sınırları dışına çıkarmıştır. 1981 hatta 85'lere kadar mikro-iktidarlarını topluma yayan gruplar olarak, topluma girmiş olan homoseksüellerin, yeniden bu virüsün etkisiyle toplum dışına itilmeleri, onlarda yeni direniş biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Aslında, Giscard dönemi homoseksüellerini incelerken genellemeden kaçmakta yarar var. Antropolojik olarak, mikro-faşizm itilimleri taşıyan öznelerin durumunun bugün 25-35 yaşlarında olanlar için geçerli olabileceğini söyleyebiliriz. Bunun üzerindeki yaşta bulunan bu marjinal grup, eski solcu ve anti-ırkçı geleneklerini sürdürmekte devam etmektedirler. Çünkü onların kültürü, marjinalliği sonuna kadar yaşayan,

topluma ilhak edilememiş kültürün üyeleri olmaları bu kültürü sürdürmelerinde etkili olmaktadır. Guy Sorman'ın **"Tutucu Devrim"** kitabında da incelediği gibi 1981-82 senelerinin arasında Amerika'da yaygınlaşan -Kaliforniya tipi denilen-gelenekçilik akımı, kendini Avrupa ülkelerinde de göstermeye başlamıştır. Ta ki, bu senelerin gençliği, sonrası 1985-86 gençliği Renaud, Coluche, Balavoine, Lavilier tipi müzisyenlerini kendilerine örnek seçene kadar. Bu şarkıcı tipleri hem solda olmaları, hem kıyafetlerini yine uzun saç, bleu-jean modasında götürmeleri, son iki sene içinde 68 tipi denilen gençlik tipinin yeniden ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Fakat biçim ne kadar eskiye benzerse benzesin artık Fransız toplumu 68 kültürü içinde değildir. Artık moleküler mücadeleler kartopu gibi diğer politik mücadeleleri billurlaştırmakta ve sokak gösterilerini hazırlamaktadır.

1986 öğrenci olaylarında dikkati çeken başka bir olgu da bu tip marjinal grupların (ikinci nesil yabancı işçi çocukları, banliyö çeteleri, homoseksüel aydınlar, hafif uyuşturucu kullananlar, punklar) yine devrimci grupların içinde gözükmekte ve sağ hükümetin arkaik ölçütleri ve kararları karşısında yine sola kaymaktadırlar (Özel Hapishaneler inşaa edip içine uyuşturucu kullananların hapsedilmesi: Yeni kanun projesine göre, ara sıra da olsa, esrar kullanan gençler polis tarafından durduruldukları vakit, eğer cumhuriyet savcısının dileği ile doktora gidip iyileşmeyi kabul etmezlerse, hapishanelere tıkılacaklardır.) (**Esprit** dergisi, Uyuşturucu özel sayısı, 1986). Bugün fransız gençliği tarafından kabul edilen şeylerin sağ hükümet tarafından dışlanması gerekli şeyler arasında konulan uyuşturucu, homoseksüeller vb... gibi şeyleri geri çekmek toplumda hoşnutsuzluk yaratmaktadır. Deliler, şizofrenler, ve diğer azınlık grupları topluma kabul edilmişlerdir. Bunlar üzerine gitmek sağ hükümetin arkaikliğinden başka bir şeyi vurgulamamaktadır.

1937 senesinde şizofren ve uyuşturucu kullanmaktan kapatılan Antonin Artaud'un psikiyatrlar ve hastahaneler tarafından (elekroşoklar) ne hale konulduğu bugünkü psikiyat-

ri için korkunç sonuçlar olarak kabul edilmektedir. (Odette ve Alain Virmaux, **Artaud, kimsiniz?** Manufacture yayınları 1986). Bu arada Artaud'nun tüm Avrupa Üniversite rektörlerine yazdığı mektup bugün için bile ilginçtir: "Sizin kendi mantığınız adına bile size şöyle demekteyiz: hayat kokuyor, Baylar, Bir an olsun yüzünüze bakınız, ve ürünlerinizin farkına varınız. Diplomalarınızın kalbura çevirilmiş delikleri arasından artık kaybolmuş bir gençlik geçmektedir. Sizler bu dünyanın yarasısınız Baylar" (Artaud, **Bütün Eserleri**, 1.cilt, ikinci kitap, s:39). 1937'den beri uzun zaman geçti, hem anti-psikiyatri (Laing) hem de psikiyatri ilerledi. Fransız toplumu da bu süreç içinde olgunlaştı. Ama 1986 yılında sağ hükümetin yeniden içeri tıkma politikası yürütmesi, iktidarının asıl yüzünü gösterdiği gibi, fransız toplumuna ve bilhassa gençliğine tamamen ters düşmekteydi.

KAYNAKÇA :

1) SAMİN, *La Déconnexion*, Maspeus 1986

2) G.DELEUZE, F.GUATTARI, *Anti-Oedipe* ..... Minuit 1973.

3) F.GUATTARI, *La Revolution Moléculaire* 10/18, 1977.

4) GUY SORMAN; *La Revolution liberale* Peurulle 1984.

5) G.DELEUZE, F.GUATTARI, *Politique et Psychànalyse* tarihsiz sel. dış Mots Perdus.

6) Odette et Alain VIRMAUX, *Antonin Artaud*. pui étes-vous, Manufacture 1986.

7) Antonin ARTAUD, *Deuvres completes, Gallimard 1976.*

1986'da Fransız Gençliği ve Temsiliyet Sorunu:

Bu konuda özellikle kadın yazarların rolü önem kazanmaktadır. Sartre ile Simone de Beauvoir'ın öncülüğünde başlayan kadın hakları ile ilgili yazılar ve kitaplar, 68 hareketi ve feministlerin eylemleri ve yaşam biçimleriyle büyük boyutlara varmış ve fransız toplumunu, gerek kanunlarında, gerek yaşam biçimlerinde sarsmıştır: beraber evli olmadan yaşamanın sosyal sigota haklarından faydalanmak anlamına gelmesi, evlilik sırasında malların ayrılması, kadının evlendiği vakit bile kendi genç kızlık soyadını taşıyabilmesi ve çocuğuna bu soyadını verebilmesi, bunun yanında yaşam biçimlerindeki değişinimler, kadınların giderek daha fazla yalnız yaşamaları, kendilerine bağımlı kalmaları, bağımsızlıkları (hukukî veya cinsel), evli olmadan çocuk sahibi olmaları ve beraber yaşayan aynı cinsten evliliklerde evlat edilen çocukların artması, ardından tekniğin getirdiği değişinimler, yani hamile kalmaktan vücudunu korumak, beden endişesi yüzünden çocuk sahibi olmaktan korkan kadınlar yeni yapma döllenme yollarıyla çocuklarını, kendi kocasının ve kendi yumurtalığının birleşmesi neticesinde, karnında taşımayı kabul eden başka kadınların karnından doğurtup, ona sonradan para vererek, bir çeşit çocuk doğurma hanımallığında bulunulma, yaşam biçimlerinde ve düşünce şekillerinde büyük değişinimler yaratmıştır.

Örnek olarak, eskiden "marjinal" sayılabilecek fakat son senelerde fransız toplumunun entellektüel gelişimini belirleyen Margueritte Duras olayı üstünde durmakta yarar var; çünkü 1985 senesine kadar, belli edebiyat okuyucuları ve üniversiteli aydın gençliğe hitap etmekte olan Duras, 1985 senesinde "Minuit" yayınları tarafından yayımlanan **"L'Amant"**[3] kitabı ile kitapçıların "avant-garde" (öncü) kitaplar bölümünden Best-Sellers bölümüne girmesi, fransız okuyucuları kitlesinin öncü diye nitelenen edebiyatı nasıl içine kabul etmiş olduğunu göstermektedir. Son kitabı aynı yayınevince 1986 senesinde yayımlanmıştır: **"Les yeux bleus che-**

veux noirs"[4]. Bu öncü yayımların bazılarının büyük satış rekorları kırması fransızların kitaba verdiği önem ve değeri göstermekten başka, okuyucuların kültürel değişikliğini de açıklamaktadır. Margueritte Duras bu soruyu şu şekilde yanıtlamaktadır: İnsanlar günün birinde, eleştirilerden geçerek kitap okumaktan bıkıp, kendilerinin de eleştirmenler kadar seçim yapabilmekte olduklarını anladılar (Duras ve Anne Sinclair ile röpotaj, **Elle** Dergisi, 8 Aralık 1986, S.66)

Burada Duras fransız toplumunun 1986-85 senelerinde, eriştiği olgunluğu belirttiği gibi, temsilcilik sorununa da değinmektedir. Gerek öğrenci olaylarında, gerek tren yolu işçilerinin grevlerinde, sendikaların dışında çalışanlar ve öğrenciler, hiç bir temsilciyi kabul etmeden karar vermeye başladıklarını göstermişlerdir. Duras aynı zamanda eleştirmenleri, birer okuyucu temsilcileri olmakla suçlamaktadır. Foucault-Deleuze ikilisinin "**L'Arc**" dergisinde (1970) aydınlar üzerine yaptıkları söyleşilerinde de gösterdikleri gibi, Fransa'da bugün de aydınların öncü rollerinin, temsilciliklerinin geçerliliğinin kalmadığını görmekteyiz. 1986 fransız toplumunda ve özellikle Paris'te hiç bir aydın, başkaları hesabına, ve başkalarının adına konuşmayı kabul etmemektedirler. Zaten toplumdaki insanların hareketleri de buna artık pek olanak vermemektedir. "**L'Evenement du Jeudi**" dergisinin yaptığı diyagrama göre Aydınların rolü yoklukları ile belirtilmiştir (**L'Evenement du Jeudi**, 18-23 Aralık 1986, "Les ondes de choc de la crise", s:19) Margueritte Duras örneğinde olduğu gibi, eleştirmenler kendi iktidarları ölçüsünde senelerdir, hem yazarlar hem de okuyucular üzerinde bir hakimiyet kurmuşlardır: "Senelerden beri eleştirmenler tarafından gözaltında tutuldum. Otuz senedir. Kadınca denilen bir edebiyat çizgisinin ötesine geçmemeliymişim. Aslında ben bunu hep aşıyordum, ama eleştirmenler bunu farketmiyorlardı ve gün geldi ve artık onlar okuyucuları kendi içlerine alamadılar", (**Elle** dergisi, aynı sayı) diyor Duras. Duras aynı zamanda fransız toplumunu gözaltında tutan ve devamlı kontrol mekanizmaları kuran Televizyonu da eleştirmekte-

dir. Ve bu nedenle hiç bir televizyon röportajını kabul etmemektedir. Bu olguyu şu şekilde açıklamaktadır: "Okuyucular kitapları imgelerin ardından okumaktan, kitapları başka türlü okuyor ve anlıyorlar". Burada Duras, Magritte'ten, Blanchot'dan, Foucault'dan, Deleuze'den beri vurgulanmak istenen imge ve okuma ilişkisinin ayrışıklığını vurgulamaktadır. Maurice Blanchot **L'Entretien infini** adlı kitabında[5] geliştirmiş olduğu, "konuşmak, görmek değildir" teması Foucault'nun **Les Mots et les Choses** ve **Ceci n'est pas une pipe** kitaplarında[6] bir adım daha ileri götürdüğünü görmek de konuşmak değildir temasını Duras bu röportajında söylemiştir. (Sonsuza dek söyleşi)

Aynı konuşmada Margueritte Duras yine fransız toplumunun 1986 senesinde kadın-erkek ilişkilerini belirliyor ve Duras için kadın hakları mücadelesi devam ediyor: "Eleştirmenler beni devamlı gözetlediler, eleştirmenler erkeklerdir ve benden nefret etmişlerdir"; niçin sorusuna karşılık: çünkü, belki de yaptığım edebiyat onlar için tehlikelidir, belki de beni kıskanmaktadırlar[7] diye yanıtlıyor.

Duras örneğinden yola çıkarak geliştirmek istediğimiz hem kadın erkek ilişkileri hem de temsiliyet sorununu daha fazla uzatmadan bu yazarın örneğinde bitiriyoruz. Örnek, bize hem öğrenci hem de işçi ve köylü grevlerini sosyolojik olarak daha iyi göstermektedir. Kimse bugün hiç bir kitleyi temsil edememektedir. Ne sendikalar işçi sınıfını, ne öğrenci sendikaları öğrencileri, ne de politik partiler fransızları temsil edebilir durumdalardır. Aydınların öncü rolü de tamamen silinmektedir, ergin bir fransız toplumu bu tip temsilcileri kabul etmemeye başlamışlardır. Bu olaylar belli bir politik krizin habercisi niteliğinde gözükmektedir.

Küçük işler ve daimi kontrol :

Fransa'da da Batı'nın bir çok ülkesinde olduğu gibi, sanayi sektörünün krizde olduğu bilmece değil. Dünya uluslararası işbölümündeki, teknolojik değişikliklerle, değişinim- ki bu teknolojik değişiklikler biraz da verilen direnişler

sonucu olarak, Batıdaki refah devletinin sigortacılığının ürünleridir- toplumda yeni yaşam biçimlerini ve üretim şekillerini ve oradan da yeni sosyal üretim ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Amerika ve İngiltere'de görülen "endüstri - siz-leşmek" süreci Fransayı da içine almaya başlamaktadır. Fransız patronları da, bir yandan doların ve faiz oranlarının yüksek olduğu Amerikan liberalizmi senelerinde, kârları basit yoldan edinmek için paralarını bu yeni kıtaya taşırlarken, aynı zamanda kendi ülkelerinin alehine Amerikan ekonomisine yardımcı olmaktadırlar. Bu süreç transnasyonellerin hegemonik hakimiyet kurmak için mücadele ettikleri mültinasyonaller (çokuluslu şirketler) karşısındaki denge mücadelesidir. Diğer taraftan fransız patronlar yatırımdan kaçarak, üretim maddeleri üzerinde borsa oyunlarına girmektedirler. Örneğin iş piyasasında tekstilin ve giyim kuşamın önemi çok büyüktür. Bilindiği gibi bir çok kimse için moda Fransa'nın Paris'i demektir. Artık Fransa'da lüks giyim de süpermarket biçimine bürünmüş, büyük mağazalar da büyük markaları, süpermarketten sabun tozu alır gibi fransızlara sunmaktadır. Ufak denilebilecek giyim mağazalarının bile son senelerdeki yüzeysel ve mekansal boyutlarındaki büyüme ve ferahlama bu büyük mağaza ideolojisinin getirdiği bir olgudur. Lüks giyim ile kitle giyimi arasında pek büyük bir fark kalmamıştır. Tekstil üretimi için hammadde gereklidir. Fransız patronu hammaddesini kendi ülkesinde üreteceği yerde bunu daha ucuza maledebileceği ülkelerden almayı tercih etmektedir. Fransa'da kadife kumaşı, artık hemen hemen hiç yapılmamaktadır. Bu hammaddeyi fransız patronu İngiltere'den almayı yeğlemektedir. Buradan da anlaşıldığı gibi iş bölümü, el emeğinin çok ucuza mal edildiği Üçüncü dünya ülkeleri ve batı arasındaki iş bölümü şeklinde değil; bir Avrupa ülkesinin bir diğeri ile arasında geliştirmiş olduğu işbölümü söz konusudur. Yani fransız patronu yatırımcı rolünü bir yana bırakmış ve hammaddeler üzerinde borsa oyunlarına girişmişlerdir. Bu bize plansız bir patron örneğini sunmaktadır.

İş piyasasının bu şekilde yönlenmesinden en "negatif" etkiyi fransız çalışanları görmektedirler. Plansız bir üretim geliştiren ve kârları bu biçimde cebe indiren fransız patronları bu hareketleriyle toplumdaki iş piyasasında çalışanlar ile işverenler arasında değişken bir ilişkiyi geliştirmektedirler. Bu nedenle, yatırımların tam olarak nereye gittiği belli olmayan, değişken bir işpiyasası ortaya çıkmakta ve yeni iş arayan gençliğe daimi yeni işler öğrenme zorunluluğunu ve iş değiştirme gerekliliğini iktidar basın ve yayın aygıtlarıyla öngörmekte ve tavsiye etmektedir: Fransa'da sosyalist partisi hükümetinden beri yürürlüğe konulan bu tip çalışma biçimleri yeni sağ hükümet ile daha büyük boyutlara erişmektedir. Sendikalı ve sendikasız işçilerin grevleri bu plansız üretim biçimini eleştirmektedir (Fransa'daki demiryolu gemi işçileri grevleri) Gençlere yeni basit geçici iş bulmayı ön plana alıp, işsizliğe son vereceğini zanneden sol hükümet T.U.C.[8] denilen bir iş bulma sistemi geliştirmiştir. Buna göre iş arayan gençlere az ödenek verilip, geçici basit işler bulunmakta ve her iş değiştirişi sırasında gençlere yeni işler gösterilmekte ve onları düzenli bir eğitime sokup bu yeni işler öğretilmektedir. V.S.D. dergisinin attığı manşet bunu açık olarak göstermekte ve fransız kamuoyuna yarım günlük az para ödenen işlerdeki bazı kâr yapma biçimlerinin örneklerini vermektedir: Les petits boulots, ça peut rapporter gros (Küçük işler büyük kazançlar sağlayabilir) (V.S.D. 30 Aralık 1986-7 Ocak 1987, s:16-17) Bu derginin verdiği habere göre bir kaç günde öğrenilen meslekler, kısa sürede aşırı kârlar sağlamaktadırlar: "deri taklidi yapıştırıcılığı, arabaların öncamı tamirciliği" bir kaç günde öğrenilen meslekler haline girmiştir.

"Bugün Fransa'da bu tip işleri yapanlar çoktur, 2000'f lık bir kapital sayesinde bu **self-mademen**-ler birer ufak şirketin şefleri oldular" diye yazan Pierre Castex, bir bakıma sabit olmayan, sonuçları aniden alınmak istenen, ileriye dönük uzun vadeli hiç bir yatırımı planlamayan bir iş piyasasını anlatmaktadır. Genelde borsa oyunları içindeki fransız

patronları ani sonuçlar ile ani kârlar kazanmak isterlerken, gençlerin de işsizliğe karşı aynı stratejiyi kabullenmelerini salık vermekteler. Chirac hükümetinin ekonomik öngörüleri arasında fransız patronları için en önemli kararlardan biri işten çıkarılmanın yumuşaklığının kolaylaştırılması olmuştur.

Daimi kontrol ve daimi kısa sürede öğrenilen değişken meslekler, 80'li senelerin fransız toplumunun özel karakterlerinden biri olarak gözükmektedir.

Daimi kontrol: Biyo-politika.

Aslında bu tip iş bulma ve çalışma sistemleri iktidarın yeni gözaltında tutma ve gözetleme biçimlerini belirtmekte ve Foucault'nun yazdığı gibi biyo-politika bir iktidar mekanizması yeni kontrol biçimini yaratmaktadır[9]: Bu tip iktidarlarda güçler ilişkisi kapatılanların üzerine değil, ama özgür halklar üzerinedir. İktidar insanları içeri tıkarak gözetleyip, onları topluma kazandırmak zorunda kalmamaktadır. Çünkü belirli bayram günlerinde önceden organize edilmiş turlarla insanların nereye gideceği bilinmekte, hangi tip kamplarda, otellerde onları sportmenleştireceği bilinmektedir. Club Mediterrannée'deki bir köyde insanların bu sınırların dışına çıkmadan G.O. lar tarafından eğlendirilmesi ve kendilerini eğlenceleri dahil onların ellerine teslim etmeleri insanları belli şartlanmalara hazırlamak için içeri tıkmak zorunda kalınmadığını bize göstermektedir. Ayrıca Club Méditerrannée'nin Fransa'daki özel hapishaneleri kurmak için girişimlerde bulunması da ilgi çekicidir. Yeni bilgisayar mekanizmalarında teknolojik değişiklikler, yeni fişleme biçimlerini belirlemektedir. İnsanların cinsiyetleri ne olursa olsun, hangi zührevi mikrobu taşırsa taşısın, bedava olan sosyal sigortalar sistemi ile iktidar, bedenleri hastahanelere çekmekte ve mikroplarının ölçülerini belirlemekte ve onları yeni "itiraf" biçimlerinde, cinselliklerini, mikroplarını ve bu tip bilgileri fişleyip, toplamaktadır. Yeni fransız vatandaşlığı yasasının içinde fransız olmak isteyen bir kimsenin doktorların

elinden geçmesi ve toplumun sıhhati için tehlike taşımaması dikkat çekici bir örnektir. Artık mahkumların yahut uyuşturucu kullananların içeriye kapatılıp topluma kazandırılmaya çalışılınması gerekmemektedir. İnsanlar yayım organlarından aldıkları eğitimlerle zaten normalleşmek yolunu seçmektedirler. Bir çok Batılı refah devletinde yasal yollarla insanlara uyuşturucu sağlanmakta, hastalıklarını giderecek dozda uyuşturucular sağlanmakta, hastalıklarını giderecek dozda uyuşturucular bedava verilmektedir(Hollanda'da olduğu gibi). Bu şekilde yaşamları iktidarlar tarafından hem korunmakta, hem de ekonomik olarak işletilmektedir. Hiç kimse iktidarın gözünden kaçmadan hareket edememekte, iktidar yayın organları ve aygıtlarıyla yeni disiplin mekanizmaları geliştirmektedir. Örneğin, televizyonda kitap tanıtan bir programın yapımcısı ve yöneticisi olan Bernard Pivot, "Apostrophe" programında, insanların kültürel düzeylerini tutturma ve geliştirme tekelini yüklenirken[10] aynı zamanda televizyon tarafında fransızlara yazdırı (dictée) imtahanları yapmaktadır. Binlerce fransız, televizyon ekranları başında kendi kendilerini imtahan etmektedirler. Öğretmenlerin rolü televizyon yapımcılarının eline geçmiş gibi gözükmektedir. Sonuç olarak, yeni iktidar biçimleri, yeni yaşam biçimlerini geliştirmekte ve yeni mukavemet odakları yaratmaktadır. İktidarın devamlı kontrol mekanizmaları karşısında insanlar da daimi yeni eğitim biçimlerinden geçip, onlar tarafından kodlanıp, değişik ve sabit olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Yeni alınan ölçülerle işten çıkarılmaların hafifleyip, kolaylaştırılması bu tip yaşam biçimlerinin göstericisi olarak gözükmektedir.

---

[1] M. Foucault, *Surveiller et Punir* (Gaz altında tutmak ve Cezalandırmak), Gallimard 1975

[2] G. Deleuze, F. Guattari, *L'Anti-Oedipe* (Anti Oedipus) Minuit

[3] M. DURAS, L'Amant (Aşık), Editions de Minuit, Paris 1985

[4] M. DURAS, Les yeux bleus, cheveux noirs, (mavi gözler, siyah saçlar) Editions de Minuit, 1986

[5] Maurice BLANCHOT, L'Entretien infini, Gallimard, 1969 s:35-45

[6] Michel FOUCAULT, Les Mots et les Choses (Sözcükler ve Şeyler) Gallimard 1966; Ceci n'est pas une pipe (Bu bir pipo değildir), Fata Morgana 1986 (ikinci baskı)

[7] 1985 senesinde yayımlanan **L'Amant** (aşık) 250.000 örnek basılmıştır.

[8] TUC (Travaux d'utilité collective)

[9] Michel Foucault, La volonté de savoir (Bilmek Arzusu), Gallimard 1976. Türkçesi için bkz. M.Foucault, Cinsellik Tarihi, çeviren: Hülya Tufan, Afa yayınları, 1986.

[10] Bu programda tanıtılan kitapların yazarları, hem fransızlar tarafından tanınırken hem de ertesi günden itibaren bütün kitapçıların vitrinlerini onların bu gösterilen kitapları süslemektedir.

TOPLUMLARDA GERİYE BAKIŞIN İLERİYE BAKIŞA DÖNÜŞMESİ:

(Maziden istikbale)

Günümüzde toplumsal söylemin giderek düzenlenmesinde yerini ve bilimsel konumunu kaybetmeye başlayan tarihin ve geçmişin bilimselliğinin sorgulanmakta olduğu bu dönemde, ileriye dönük fal, büyü ve hipnoz yöntemleri, Batı toplumlarında ve hatta üçüncü dünya toplumlarında, ki buralarda geleneksel düşünce ve terapi yöntemleri hala sürüyor - yer etmeye başladı.

Bu yeni söylemsel oluşumun tarihî gelişimi ve evrimine değinmekte yarar var:

Batı toplumları son 35 yıldır hızlı bir *'evrimden'* geçerek, yine eski söylemleri yakalamaya başladılar. Bunun nedenleri arasında belli başlıları şunlardır: 1) Üçüncü Dünyacı tezlerin güncelliğini kaybetmesi; 2) Avrupa Sosyalist Partilerinin, bilhassa Fransız Sosyalist Partisinin yeni "dilinin" topluma yerleşmesi (İş, para, kazanç, ve sonra sosyallik söylemi) 3) Bu söyleme karşı, ancak reaksiyoner ırkçı ve gerici söylemlerin halkları hareketlendirmesinin izlenişi; 4) Bilimsel söylemin (kuantum fiziğinin belirsizlik ilkesi) ve psikanalizin mithoslardan (söylencelerden) arındırılamaması; 5) Psikanalizin ve Psikiyatrinin bireysel sorunlara çare bulamaması; 6) Psikanaliz örgütlerinin merkezî yapılardan çıkamamasının verdiği örgüt bunalımı içinde anti-psikiyatri eylemlerinin başarısı; 7) Geçmişin sorunların çözümlerine yeterli olamamasının yarattığı bir *gelecek merakı*, geçmişin engizisyoncu ve polisiye sorgulanmasının yerini alması. Bu yöntemlerin toplumu olan, disiplin toplumunun biyo-politik bir toplumsal yapıya dönüşmesi ve bu endişe içinde halkların denetimi ve sonuncuların biyo-estetik ve ekolojik olarak doğal düzensizliklere karşı geleceği öğrenme merakının yaygınlaşması.

I

17 Nisan 1955'te Asya'nın ve Afrika'nın 29 ülkesi Endonezya'nın Bandung şehrinde toplandılar. *Tarih adına* yeni bir dünyanın kurulmasında **bilinçli** olarak, yeni bir dönemin açılmasına katkıda bulunduklarını dünyaya bildirdiler.

İlk olarak 1952'de **L'Observateur**'de (14 Ağustos 1952) Alfred Sauvy'nin kullandığı terime göre iki büyük dünyanın (kapitalist ve sosyalist) karşısında yeni bir dünyanın varlığı ortaya konuldu: *Üçüncü Dünya*, yani tüm az gelişmiş ülkeler farklarını bir bütün olarak ortaya koymaktaydılar. A.Sauvy'e göre belli başlı karakteristikleri şunlardı: Yeni tıbbî tekniklerin varlığından haberdar olan bu ülkelerde ölüm oranının Batı kapitalist ve Sosyalist ülkelere nazaran yüksek olması (Sauvy" bizim 18.yy daki oranımızdalar" diye yazıyordu); doğum oranının da bu oranda çok yüksek olması; bu ülkelerin yatırımlara gereksinimleri olması; yeni bir patlamaya neden olabilecek açlık sorunu; sömürgecilik altında ezilmiş olmaları. Bu sırada tarih ezilenlerin lehine işlemekteydi ve dünyanın genel söylemi bu ülkelerin bağımsızlığının tanınması yönünde gelişmekteydi. Bu ülkelerin kültürlerinin belli bir meşruluğunun olması antropologlar tarafından savunulan genel fikirleri oluşturuyordu. Ünlü Fransız antropoloğu, yapısalcılığın kurucularından sayılan Claude-Lévi- Strauss **Irk ve Tarih** adlı Unesco'da yaptığı konuşmada, bu yeni fikirleri savunmaktaydı. A.Sauvy ve G.Balandier'nin ortaya attıkları Üçüncü Dünya ülkeleri terimi bağlamında, Bandung'da daha "tarafsızlar, bağlantısızlar" tartışmaları ortaya atılmamıştı (Bağlantısızlar ve 77'Yasası sonradan ortaya çıkacak). Fakat Güney-Kuzey çelişkisi ve böyle bir diyaloğun zorunluluğu ortaya konuluyordu. Hindistan'dan Nehru'nun, Birmanya'dan Nu'nun, Seylan'dan Kofelawa'nın, Pakistan'dan Muhammed Ali'nin, ve Endonezya'dan Sukarno'nun açtıkları bu devir belli başlı budhist ilkeleri benimsemekteydi: Saldırmazlık, bağımsızlık ve egemenliğe karşılıklı saygı, ülkelerin iç işlerine karışmama, sözleşmelerde ortak çıkarların iki taraflı kullanımı, barışçı beraberlik.

Dünyanın coğrafî haritası bu şekilde değişmeye başladı: bu sömürü ülkeleri siyasî bağımsızlıklarına kavuşmak için bağımsızlık savaşlarına, 1955'ten itibaren Afrika ülkeleri de özgürlük ortamını yaşamaya başladılar. Aynı ülkü Asya ve Güney Amerika ülkelerinde de esmekteydi: 1959'da, Fidel Castro, ülke'yi bir Amerikan kumarhanesine çeviren Batista'yı devirerek Küba'yı devrimcileştiriyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin o zamanki arkaik dış politikası bu ülkeyi Sovyetler Birliği'nin yardımlarına doğru kaydırmıştır. Orta Doğu'da 1952'de iktidara gelen Nasır tüm Üçüncü Dünya ülkelerinin kahramanı rolünü üstlenmişti. 1956'da Süveyş kanalının emperyalist Batı devletlerine kapanması ve kanalın devletleştirilmesi sembolik bir nitelik taşıyordu.

Batı kapitalist devletleri bu bağımsızlık söyleminin ateşi altında yeni Uluslararası yapılanmayı başlatmaktaydılar. Adına yeni- sömürgecilik denilen sistem bu kez siyasî bağımlılık yerine ekonomik bağımlılık terimini yerleştirdi. Dünyanın yeniden yapılanması için 1944 yılında (I.M.F.) ve Dünya Bankası kuruluşları bu yeni sistemin habercileriydi. Bir yıl sonra Birleşmiş Milletler örgütü kuruldu. 1960 yılının ilk on yıllık gelişme planı ortaya konuldu. Monopoller devri diye bilinen bu dönem 1970'li yıllardan sonra transnasyoneller devrine dönüşecek ve bu iki ekonomik kuvvet arasında iktidar mücadelesi, Batı'nın petrol bunalımı adı altında, aslında siyasal bunalımının en önemli nedenlerinden birini oluşturacaktır. Çünkü bir başka yandan Petrol Üreten Ülkeler O.P.E.C.'i kurarken, Afrika ülkeleri Birleşik Afrika Örgütünü (O.U.A.) kurdular.

Bu gelişme içinde 1975, 1979 ve 1984'de üç kez Lome'de konferanslar düzenlendi.

Tüm 68 kuşağını etkilemiş olan Çin kültür devriminin yaratıcısı Mao Zedung'un ölümü (1976) ile bir tarih sayfası çevrilmişti. Daha 1964'de Brezilya'da gerçekleştirilen askerî darbe ile tutucu güçler ordu sayesinde Üçüncü Dünya Ülkelerinde, gerek Batı, gerek Sosyalist ülkeler yanlısı darbeler yaptılar. Bu darbelerin devrimci diye nitelendirilenleri

bir değişikliğe yol açmaya yetmediği gibi, Kamboçya örneğinde olduğu gibi, barbarlığı da beraberinde getirdi: Pol - Pot'un vahşet dolu soykırımı denemesi bir dönemin yok olmaya başladığını gösteriyordu: Fransa'nın iki karşıt aydını, solcu Sartre ile sağcı olarak görülen R.Aron birlikte bu soykırımı kınadılar.(*)

Yine Vietnam savaşına karşı yürüyüşler ve gösteriler düzenleyen Batı devrimci gençliği üçüncü dünya gençliği ile elele anti- Amerikan yürüyüşlere katıldılar. Fakat 1968 deneyiminin, o ilk andaki düşkırıklığı yaratma etkisi, bu gençliği "Katmandu yollarına" düşürdü. Uyuşturucunun da etkisiyle iyice tarafsızlaşmaya başlayan bu gençliği heyecanlandıracak hareket kalmamıştı. Bu boşluktan yararlanmasını bilen liberal ekonomik bir söylem, yeni bir gençlik yaratma yollarını deneyerek; etkili, iş peşinde koşan bir söylemi yaygınlaştırmaya girişti. Bu söylem etkilerini 1980'li yılarda gösterdi. 1968'de rol oynayan başka bir gençlik kesimi, militan tavırlarından vazgeçmeyerek Üçüncü Dünya ülkelerine dolaysız yardım fikirlerine sarıldılar. Batı'dan umudunu yitirenler, Üçüncü Dünya'da köylülerle ve toprakları kurumuş halklarla yaşamaya koştular. Sınırsız Doktorlar Cemiyeti (Medecins Sans Frontières) bu yeni örgütlenme biçimi içinde en çok tanınanı. Bu deney de alan üzerinde çalışan antropologlar, sosyologlar ve doktorların saptadıkları bir gerçekle silinmeye başladı: Hükümetler arası yapılan yardımlarda yardım malzemeleri ve araçları hiç bir zaman yerine ulaşmıyordu. Üçüncü Dünya ülkelerinin iktidar katlarında bulunan bürokratlar kendi vatandaşlarının sırtından zenginleşiyorlar, onların sömürülmelerine yardımcı oluyorlardı. "Bürokratik burjuvazi" fikri ortaya çıktı. Hatta bürokratların burjuvalardan daha aç gözlü ve daha kolay satın alınabilir karakteri, onların suçlanmasını daha da hızlandırdı. Böylece devletleştirme semboliği söylemsel konumunu kaybetmekteydi. 1956'da Süveyş kanalıyla başlayan söylem, yeni bir gerçek

* Bu anın fotoğrafı, Raymond Aron'un, Bilgi Yayınlarından çıkmış olan **Sosyolojik Düşüncenin Etapları** adlı kitabın arka kapağına konmuştur.

karşısında hakimiyetini yitirmekteydi. Bürokrasinin en az ve hatta daha da fazla, burjuvaziler kadar kokuşmuş olduğu belleklerde yer etti. Hükümetlerden bağımsız örgütler (organisations non-gouvernementales) aracılığıyla, Üçüncü Dünya ülkelerine dolaysız yardım devri başladı. Görevliler yerine gidip yardım malzemelerinin ulaşımını izliyorlardı. André Glucksmann'ın **Sessizce öldürüyorlar**[1] kitabı bazı üçüncü dünya ülkelerine yardımın diktatörlükleri finanse ettiğini belirtiyordu. Fransa'da Üçüncü Dünyacılar ve Üçüncü Dünya'ya karşı çıkanlar gibisinden garip bir tartışma ortamı açıldı. Coğrafyacı Yves Lacoste[2] Yeni Filozoflar adı altında B.H.Lévy ve A.Glucksmann'ın fikirlerine karşı çıkıyor ve iyi ve kötü bir Üçüncü Dünya'nın varolamayacağını bildiriyordu; çünkü Glucksmann ve arkadaşları için, bazı ülkelere yardımı kesmek söz konusuydu.

İsrail Devletinin kurulmasından sonra Filistin sorunu, Lübnan sorunu bir zamanların solunu heyecanlandırırken 1979 yılı bir dönüm noktası teşkil ediyordu: Biri, öncelikle, herkesin hayranlıkla karşıladığı fakat sonra bir terör Devletine dönüşen şeriat ilkeleriyle yönetilen İran'da gerçekleştirilen Humeyni devrimi. İkincisi, Üçüncü Dünya'ya yaptığı yardımların gittikçe gericilikle ve yarı- ve yeni- sömürgecilikle suçlanan Sovyetler Birliği ordusunun Afganistan'ı işgâli. Bu andan itibaren Batı'nın aydınlarının Üçüncü Dünya üzerindeki söylemleri değişik bir konum almaya başladı.

Üçüncü Dünya söyleminin en önde isimlerinden Mısırlı Samir Amin'in 1970'lerin başında[3] yayımlanan Eşitsiz Gelişim (**Le développement inégal**) deki tezlerinin, yani Merkez ülkelerinin çevre (üçüncü Dünya) ülkelerini ekonomik olarak sömürmeleri ve bunun tarihsel üretim biçimleriyle açıklanması fikirleri 1975'den itibaren hakim söylem olmaktan çıktı. Antropolog Claude Meillassoux'nun kitabının ikinci bölümü S.Amin'in tezlerinin eleştirilmesini örnekliyordu (**Femmes, Greniers et Capitaux**, Maspero 1975, ss. 139 v.d.)

1980'den itibaren liberal söylemin hakimiyet kazan-

masıyla ve Asya'nın **dört dragonu** olarak bilinen Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong'un yeni sanayileşmiş ülkeler konumuna bürünmeleri, Meksika, Brezilya ve Arjantin'in bir o kadar aynı kategorideki ülkeler olarak gösterilmesi (Brezilya'nın bilgisayar alanında ve silah satımında Amerika Birleşik Devletlerine rakip bir ülke haline gelmesi) Friedman doktrini adında, Türkiye'de "24 Ocak" kararları adıyla tanınan, ekonomi-politikasının hakim söylem olmasına yol açıyordu.

II

Aynı şekilde Batı ülkelerinde solun gerileyişine tanık olundu. Transnasyoneller devrinde proletaryanın bölünmesi, bir işçi aristokrasisinin garantililer kesimine karşı garantisi olmayan ve marjinalleşen bir proletaryanın ortaya çıkması, sol devrimci gençliğinin terörizm tuzağına düşmesi toplu bir sol intiharı simgelemekteydi. Yeniden yapılanma döneminde bulunan kapitalist/sosyalist üretim biçimleri, devrimci eylemin duraklama dönemini oluşturmaktaydı. Garantisizlerin çoğalması ve fakirleşmeyle birlikte yeri ve yurdu olmayanların çoğalması, merkez/çevre tezlerinin çürütülmesinde somut örnekleri oluşturuyordu. Bu durum Batı ülkelerinde bugün de devam etmektedir.

III

1981'de Sosyalist F. Mitterand'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi, ardından diğer Güney Avrupa ülkelerinde sosyalistlerin iktidara gelmesi (İspanya, Portekiz ve Yunanistan) solun yeni bir söylem içine girmesini ortaya çıkarır. Ütopik bir devrimcilikten gerçek iktidar ile karşılaşan sol söylemin pratiğinin, böylece daha somut bir şirket kültürüne dönüşmesi izlendi. Anti-kapitalist söylemin günün koşullarına uymadığı söylendi. Üçüncü Dünya Ülkelerinin bürokrasisi nasıl bir kokuşmuşluk içindeyse, sosyalist ekibin bazı isimleri de adlarını bazı kirli işlere bulaştırmaktan kurtulamadılar En çok "Gelişme kavşağı" (Carrfour de developpement) adı altında bilinen olay yıllardır Fransa'daki "sahte gerçek" pasa-

port olayının araştırılmasını TV seyircilerine iletiyor. Ayrıca daha yakın **Péchiney** ve **Société Generale** Bankasının aksiyonlarının satın alınması, Borsa oyunlarına adı karışan sosyalistlerin dostlarının mahkemeye verilmesi, bir yanda Mitterand, diğer yanda Chirac hükümetinin ekonomi bakanı, E.Balladur'ün "Borsanın ahlâklılaştırılması" gerektiğini vurgulamalarına yol açıyordu. Sol bir söylem yerini başka bir söyleme bırakıyor, "şirket lügatı" kullananlar arasında eski solcuların bazılarının "para kültürü" içine girerek, "her şeyi para için yapıyorum" demeye dek varan bir söylemin içine girmelerini", bunlardan bazılarının, klasik burjuvalardan daha yasakaşarak (transgresser), bu yeni kültüre uymalarını gösterdi.

Üçüncü Dünya söyleminin eski önemini kaybetmiş olduğu sırada vurgulanması gereken bazı gerçekler var: Tek bir Üçüncü Dünya olmadığının farkına varılması; yeni sanayileşmiş adını taşıyan ülkeler, her ne kadar dünya ticareti içinde önemli bir rol oynamaya başlamış olsalar da, bu ülkelerin iç pazarlarında eşitsiz bölüşüm ve gelir dağılımının adaletsizliği korkunç boyutlara ulaşmıştır. Yaşam şartları, belli bir azınlık bir kenara bırakıldığında, Batı kapitalist ülkeleri ile kıyaslanamaz bir durumdadır. Bu ülkelerden bazıları, ucuz ve şarterlerle gidilen, "Dünyanın kerhânesi" haline gelmektedirler. 1970'li yılların ilk yarısında Jean-François Lyotard'ın kaleme aldığı **Libidinal Ekonomi** kitabının tezlerinin ne kadar günümüzün gerçeği ile iç içe olduğu su götürmez bir gerçektir.[4] Ama bunun yanında, Üçüncü Dünya'nın Batılı işçi sınıfı tarafından sömürüye katkıda bulunduğu tezinin ne kadar gerçekten uzak olduğu sosyolog ve antropologlarca saptanmaktadır: İşsizliğin ve fakirliğin önemli boyutlara ulaştığı batı ülkelerinde Üçüncü Dünyacı bir bireyler topluluğu yok denecek kadar azdır. Hükümetler "en az geçim" yardımı sağlayarak bu ülkelerde oturanlara para yardımı yaparken, bu işsiz fakirler ordusu, Kızıl Haç'ın veya "kalp lokantası" adı altında tanınan, aktör Colluche'ün kurduğu aşevlerinde yemek yiyebilmektedirler.

IV

Böyle bir ortamda yabancı düşmanı ve ırkçı ve milliyetçi tezleri savunan yeni-nazi ve faşist politikacıların söylemi etki yapabiliyor. "Yabancılar dışarı" söylemi ve buna karşı yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmakta. Daimî denetim mekanizmasını içeren toplum içinde "dördüncü dünya" denen fakirler, garantisi olmayan işlerde çalışanlar, yeni sömürülen kitleleri oluşturuyorlar. Yeniden yapılanma dönemi içinde bulunan kapitalist sistem daimî eğitim ve daimî denetim içinde, çalışanların sürekli bir şeyler öğrenip, yeni işlere girmeleri bağlamında, hiç bir garantisi olmayanların çoğunluğu oluşturduğu bir üçüncü sektör, hizmet sektörünün kapasitesini şişirirken, memurlar ve ufak memurların kazançlarında önemli düşüşler, bu kategorinin memnunsuzluğunu belirleyen faktörlerdir. Ancak bu terimlerde Üçüncü Dünyacılığın hakim söylem olmaktan çıktığı söylenebilir, yoksa Afrika'da bazı bölgelerde çoluk çocuk açlıktan kırılmaktadırlar. Hakim konumdaki iberal söylemin verileri içinde bu söylem ikinci plana düşmüştür. Fakat yeniden bir canlanma ve kıpırdanma belirtileri gözükmektedir. Dünya ticaretinin Kuzey-Kuzey arasında dönmeye başlaması, ödenemeyecek boyutlara gelen borçlanma, skandal bir gelişmeye neden olmuştur. Açık veren Üçüncü Dünya ürünleri, Batı'yı gittikçe üçüncü Dünya üreticilerinin varoluş koşullarından uzaklaştırmıştır. Batı'nın Üçüncü Dünya'da yatırımları devri de gerilerde kalmaya başlamıştır. Avrupa Topluluğu-Japonya- Amerika üçgeni içindeki küçük bir dünya pazarının varlığı, Amerika'nın faiz oranlarının yüksekliği, doların değeri vb. tüm dünya kapitalistlerinin paralarını bu ülkeye çekmiş, yatırımların azalması başgöstermiştir. Spekülasyon ve kolay yollarla para kazanma yöntemlerine Batılı politikacılar bile bir düzen getirmeye çalışmaktadırlar; çünkü Kuzey ülkelerinin aralarında yaptıkları ticarî ilişkiler, sürekli yeni tüketim maddelerini gereksindiriyor, ve rekabet içinde daima en değişiğini üretmeye zorluyor, böylece de sık sık yinelenen bir yenileme tüketim mallarındaki düzenli bir büyüme

hareketini önlüyor gibi gözükmektedir. Fakat bu dinamik bir yandan da ekonomistlerin ve Batılı finans uzmanlarının bitmekte olan bir bunalımldan bahsetmelerine yol açmaktadır. Fakat bunalımın bittiği söylenen bölgelerin dışında kalanlar bir yanda "Üçüncü Dünya üreticileri" ve diğer yanda ise, "Batının Dördüncü Dünya" denilen garantisizler ordusudur.

Söylemsel düzeyde bir evrimin arkeolojisini özetin özeti olarak göstermek istedik. Burada bizi ilgilendiren tarihî bir bağımlılık söyleminin nasıl ileriye dönük, her türlü tarihsellikten uzak bir "yeni sanayileşme söylemine" çevrilmiş olmasıdır. Sanayi-ötesi tezlerinin küçük bir azınlıktan öteye gitmeyenleri ilgilendirdiği, ve yerel sorunlara bile çare bulamadığı açık bir gerçektir. Her türlü tarihsel üretim ilişkileri sürecinin yadsınarak, birdenbire *mucizevî* ilerleme ve büyüme kaydetme söylemi gazete ve kitle ileşitim araçları tarafından yaygınlaştırılmaktadır.

V

Bu gelişimin bir çok nedeni vardır. Bunlardan biri de psikiyatri ve psikanalizin mithoslardan kurtulamamasıdır.

Freud **Beş Psikanaliz** kitabının[5] beşinci dersinde çocukların cinselliğinin bulunmasıyla nevrotik semptomların erotik içgüdüsel bölümlerine yol açan beklenmedik formüllerin yönlendirdiği durumun yetişkin insanların nevrozlarının nedeni olduğunu yazar. Dış etkenlerin blokajıyla ve güncel yaşama ayak uyduramamaları üzetine, insanların cinsel gereksinmelerinin tatmininin gerçekte yadsınmasına tanık olunur. Bu semptomların birçoğu bireyin aşk yaşantısının hikayesiyle ilgilidir. Gerçekten uzaklaşmak, genel bir eğilim olduğu gibi, hastalığın ana riski de budur. Hasta nevrozlu bireyin "ben"liği iyileşmeye karşı bir direnç gösterir, "ben"liğinden ayrı tüm baskı altında tuttuğu duyguları enerjik olarak kökten gelen düzenlemelere karşı koyacağına, onlardan kurtulamaz. Bireyin kökü kendi öznel tarihidir. Freud, Marx'ın, toplumların üretim biçimleri tarihî çözümlemesin-

de analiz ettiği gibi, bireylerin yaşam tarihlerinin köklerine inmeye çalışmıştır. Yaşam içinde haz ilkesi ve gerçek ilkesi arasındaki çelişkiyi ortaya koymuştur. Tıpkı Marx'ın üretim ilişkileriyle, eski üretim biçimi arasındaki çelişkilerle, yeni bir üretim biçimine girilmesi gibi, Freud de yeni psikanalatik devreleri incelemeye çalışır. Her iki çözümleme de tarihsellik taşır. Pathojen semptomlar cinselliğe bağlıdır. Çoşkulu cinsellik, otoerotizm, libido hepsi bireyin cinsel yaşamı ile ilişki halindedirler, tıpkı toplumların üretim biçimleriyle birbirlerini aşmakta oldukları çözümleme gibi. Foucault'nun "Hümanizma" çağı dediği bu dönemde, yine Darwin maymundan insana evrim kavramını aynı paradigma içinde incelemiştir. Foucault bu bilim adamlarının aynı paradigma veya kendi diliyle "episteme" içinde olduklarını **Sözcükler ve Şeyler** kitabında göstermiştir[6]. Freud'ün ilk ilkesi haz ve ikinci ilkesi gerçek, büyük bir ihtimal ile Charcot'nun histeri üzerine çalışmalarının ve Pierre Janet'nin bireyin kişiliğinin ayrışması ve zihinsel ikileşme (iki ruhluluk) örneklerinin etkisiyle geliştirilmiştir. Psikanalizin Freud'çü gelişimi ikilikleri aşamamıştır. Halbuki "Ben"liğinin ikiden fazla şizofrenik ayrımlarının farkına varan Nietzsche, bu çokluğu o zamanlar söylemekteydi: Yaşam güçler mücadelesidir. İki gücün savaşı değildir. Nietzsche'nin çoğulculuğu bir bakıma Marx'ın çoğulculuğu ile kıyaslanabilir: Hegel'in köle ve efendi diyalektiğinden yola çıkan Marksist antropoloji, birden fazla köle ve efendilerin diyalektik mücadelelerinin varolduğunu göstermiştir.

Freud Uygarlıkta Rahatsızlık (**Malaise dans la civilisation**) adlı kitabında ekonomik tezlerle en yakın ilişkisini kurmaktaydı. Ve ekonomi politiğe çok yakın bir çözümlemeye girmişti.

1929'da Wilhelm Reich, Freud'çü çevrede verdiği bir konferansta nevrozların kültürel kök ve psikanalizin sosyal konumu arasındaki ilişkisine değiniyor. Özellikle sefalet ile olan ilişkisini vurguluyordu. Freud ile olan tartışmaları bü-

yük bir ihtimal ile Freud'ü "Uygarlıkta Rahatsızlık"ı yazmaya itecekti. Daha Charcot ile çalışmaları sırasında Freud histeri üzerine yaptığı çözümlemelerde, bireysel tarih ile öznenin ailevî durumu arasında olan bağa değinmişti: Bireysellik kollektifti. Ama Freud için bu kollektiflik her zaman ikinci plandaydı ve üst-belirleyiciydi. Ontojenetikti ve buna eklemlenmekten öteye gitmiyordu. Bu bağ içinde Freud klinik deney ile kültürel ve sosyal görüngülerin ilişkisinde daha öteye gitmemiştir. Fakat bizi, burada, ilgilendiren tarihsellikle olan bağının söylemindeki yeridir. Nevroz olduğu kadar, bireyin sosyal kökeni de öznel yaşamdaki cinsel deneyleriyle ilintilidir. Freud'ün histeri ve sanatsal yaratıcılık arasında kurduğu bağ da bu bakımdan ilginçleşmektedir. Aynı şekilde din ile paranoyak, nevroz ve çılgınlık (délire) arasındaki bağ yine gelenek tarafından düzenlenmektedir. Daha (1879) **Uygarlıkta Rahatsızlık**dan beri Freud nevrozu uygarlık ile geleneğin arasındaki uyumsuzluk olarak koymuştur: Freud 31 Mayıs 1987'de Fliess'e yazdığı bir mektupta "ensest (mahremle yakın cinsel ilişki) toplumun yadsımak zorunda kaldığı anti-sosyal bir olgudur" diye yazar.

Freud'ün çözümlemelerinin tarih ile içiçeliği mithoslarla olan ilgisinde iyice belirlenmektedir. Mithosların tarih ile aynı şey olmaması bile bu tarihsellik söylemini engelleyemez. *Oidipus kompleksi*, kral Oidipus'un babasını öldürüp, bilmeden annesi ile evlenmesinin hikayesidir. *Oidipus* kentini saran veba hastalığının nedenlerini burada bulur. *Anake* sözcüğü bir yazgıyı içerir. Bu aynı zamanda bir gerekliliktir. Sözcük Platon'da *Bindung*'u, yani dünyanın yapısının uyumluluğu anlamını taşımaktadır. Freud için, böylece, haz'a doğru olan atılıma karşı uygarlık herşeyi yadsıma gereğini koyarak, uygar gerçekliği ortaya çıkarmaktadır. Bireyin iç gerekliliklerıyle dış dünya arasındaki uyum gerçek ilkelerine göre haz ilkesini yadsıyarak, nevrotik semptomlardan kurtulmaya çalışacak ve böylece Hegel'in *Aufhebung* (hem aşma hem içinde saklama) fikrine yaklaşacaktır.

Ekonomi-politiğin dış görüngülerine göre tarihi çözümleme girişimlerinin yanında, psikanaliz *Bilinçdışı*(*) adı altında, bedenin gizil güçlerinin tahlilini yapmaya çalışmıştır. Yalnız bu güçlerin çaresini yine ekonomi-politikte olduğu gibi, *tarihi* bir şekilde uygulamak gereğini hissetmiştir.

Buna benzer başka bir örnek Bachelard'ınkidir: Bilimsel tinin yenilenmesi işlemini uygulamaya[7] çalıştığında, Bachelard, daha da gerilere doğru giderek Yunan'ın doğal maddelerinin psikanalizine girişmiştir: Ateş, hava, su, ve toprak. Bachelard da Apollon Diyonizoz, Arian, Oidipus'dan bahseder, ama bunlar onun için sembolik çözümlemelerin kahramanları, arke-tipleridir. Bachelard'ın "kaleminde Empedokles ve Ofelius sadece birer ateş ve su varlıklarıdır"[8]. Onda mitoloji tarihi yerine doğanın mitolojisinin tarihi ön plana çıkar.

Yapısalcılığın etkisiyle, Lacan ikili işleyişlerin aşılmasında önemli bir rol oynar: Bu "Babanın adı" altındaki semboliktir. Ama Lacan'ın "beniçinci", merkezi konumu psikanaliz örgütü içindeki psikanalistlerin tepkisine yol açmıştır. Félix Guattari, Oury gibi psikanalistler psikanalizi devrimcileştirmeye çalışıyorlardı. Delilik hastalık olarak değil, fakat aklın kendisine nesne olarak aldığı bir akılsızlık olgusu olarak görülüyordu. 1976'da Milano[9] şehrinde gerçekleştirilen kollokyuma Jean Oury, Thomas Szasz, Jean-Claude Polacak, David Cooper gibi psikanalistler, Christian Descamps, Jean-Louis Schefer gibi düşünürler katılıyorlardı. 1975'de ise Brüksel'de "Psikiyatriye Karşı Şebeke" grubu uluslararası bir toplantı yapıyordu.[10]

Bu gelişimi kısaca incelemekte yarar var: Dördüncü Freud'çü ekol Lacan ile olan örgüt sorunu yüzünden, onunla bağları kesti. Psikanalitik bürokrasi lanetlenmekteydi. Lacan, Freud'çü ekolü kurduğunda mükemmel bir olay gerçekleştirmişti: "Yalnız ben, ben Freud'çü ekolü kuruyorum" söylemi içinde bir konum takınmıştı. Bu tutumu eleştiriliyordu

* Lacan bilinçdışının gizil güçlerin olduğu platonik bir mağra değil, bir *sidik torbası* olduğunu söyler.

Lacan'ın. Psikanalizden kitle işlevini içeren bürokratik bir örgüt ortaya çıkarmıştı. Kitlenin varolup olmaması umrunda bile değildi. Kitlenin gerçekçi bir gerçeğinin varolmasına önem verilmemekteydi. Olasılık üzerine kurulu bir kitle örgütünün gerçekliği doğal olarak tartışma konusuydu. Her psikanalistim diyen psikanalist oluyordu. (Özne karar veriyordu buna.) Aynı zamanda bu özne bir grubun bağımlılığı içine giriyordu: "Ben psikanalistim ve Freud ekolü beni bu şekilde tanıyor" diyen psikanalistin meşruluğu tanınmış oluyordu. Lacan ise:"Eğer psikanaliz aygıtına yeni bir konum vermezseniz, psikanaliz yok olacaktır" diye psikanalizin ölümünü haber vermekteydi: "Fallus, imleyen, küçük (a)'yı kitle ile bağlamazsanız, bunlar yok olacaktır."

Kitle ile sınıf arasındaki ilişki, yine bu sırada, proletaryanın işlevi üzerine kurulmuştu. Önemli olan kitlenin proletaryaya olan ilgisinin proletarya işlevi üzerine kurulmasıydı. Çünkü proletaryanın *evrensel tarihte* tarihi bir görevi vardı: Lenin ile Rosa Luxemburg arasındaki tartışma bunun üzerine kurulmuştu. R.Luxemburg proletaryanın kurulu düzen içinde arzularının gerçekleşebileceğini söylemekte idi. Bu proletaryanın sadece kurulu düzen dışına çıktığında başarılı olması, marksizmi kateden proletaryanın iki konumuydu. Hem güncel görevi, hem tarihi görevi, yani fabrikalarda çalışıp üretim şartlarını, üretim sürecinde değiştirmesi, ancak bir kurulu düzen içinde olabileceği gibi, devrimci düzen değiştirici görevi düzenin dışına çıkması sayesinde gerçekleşebilirdi: Proletarya böylece hem kitle hem de sınıf konumuna bürünmüştü: 1) Kitle sınıfın içgüdüsel temeli, yani arzusu oluyor: 2) Kurulu düzen içinde yeri gündeme geliyordu. 3) Sınıf ise bu bağın dayanak noktasıydı.

Bu ikili konumu en iyi özetleyenlerden biri Alain Badiou'dur.[11] Fransız filozofunun İdeolojiden (**De l'İdeologie**) kitabından anımsanan, Kitle ile Sınıf arasındaki ayrım için, sosyal direnişleri "dayandıklarına göre yargılamamak lazımdır" demesiydi. Çünkü bu burjuva ekonomisinin dayanaklarına göre yapılmış bir çözümlemeyi içermekteydi. Direnişin

öncelikli konumu esas olandı. Bir başka filozofun terimleriyle söylersek, kaçış çizgileri ön plandaydı ve ilkti (Gilles Deleuze). A. Badiou için"toplumlarda bir değişmezlik ilkesi vardır". Proletaryanın istediği sömürülmek değildi. Bu bir arzu düzenlemesine bağlanıyordu: Niçin halklar, proletarya başkaldırmıyor ve hatta sömürülüp ezilmesi için elinden gelen her şeyi yapıyordu? sorusu gündemdeydi. Gilles Deleuze için: 1) Arzular kompozisyon planlarından ayrı tutulamazlardı. 2) Arzular gerçekte doğal değildi. Arzular kanunlardan geçirildiği vakit arzu kendiliğindenmiş gibi görünür, oysa arzular düzenlemelerden ve içkinlik planlarından geçerler, söylem düzenlemesinden ayrı tutulamazlar. Bu nedenle bir kompozisyon planı içinde parça parça, ayrı ayrı yoğurulup, düzenlenirler. Kendiliğinden arzu diye bir şey söz konusu olamaz, çünkü her arzu düzenlemesi kollektiftir; örneğin anoreksik için boşluk(yemek boşluğu) eksiklik, yoksunluk ile aynı şey değildir. Bir bireyin düzenlenmesi bile yasağın kollektif olaylarına bağlıdır. (*)

Ayrıca arzu ile haz aynı şey değildir: Arzuya karşı mücadele eden esetik papazın üç yönü vardır: 1)Kastrasyon: Buna göre arzu yoksunluktur. Arzu kanunlara ve onların yoksunluklarına göre oluşur. 2) Arzu doğaldır. Yani arzunun bir yeriyurdu vardır. 3) Arzu zevktir, zevk ise makinasaldir (Doğu'nun haz düşüncesi). Dördüncü konumu ise çok farklıdır: Moleküler-oluş, hayvan-oluş, kadın-oluştur. Estetik papaz bu yöne dönmeyi unutmuştur. Ne eksiklik, ne yasa, ne haz ne de doğallık vardır. Arzunun düzenlemelerden başka bir yeri yoktur. Ve her arzu, arzu süreci içinde hazı kesendir. Arzunun mikro-politikası Felix Guattari'nin Moleküler Devrim (**La revolution moléculaire**) kitabında geliştirmiş olduğu sorundur.[12]

Neo-Marksist ikicil (dualist) sentetik bir düşünce, teori ve pratik arasındaki ayrımı hep bütünleştirmeye çalışıp, militan eylem ve teorik betimleme arasındaki çelişkiyi aşmaya çalışmıştır. Halbuki bu pratiğin bir sınırı vardı: Kitlelerin

* Bu konularda daha geniş bilgi için. Bkz. Gilles Deleuze Claire Parnet, Diyaloglar, Bağlam Yay. 1990

arzusunun gerçeği ile onları temsil eden kurumlar arasında bir farklı karakter vardır. Modern sosyolojik düşünce sosyal nedenleri şeyleştirerek, kitlelerin arzularını ve yaratıcılıklarını anlayamaz duruma gelir, bunun yanında militan düşünce ise bu farkı kapatmaya çalışarak kendisi kitlelerin arzusunu temsil etmeye yarayan kollektif bir sistemi ortaya çıkarır. Onların arzularına ancak onları kurumsal olarak temsil edebildiği ölçüde açıktır. Bu temsiliyet aygıtı da Parti'nin kendisidir; kitlelerin arzusunun anlatım aygıtı olarak varlığını ortaya koyar. Bu şekilde, çarklar içiçe girerler ve tüm bir mekanizma Partinin yöntemi, militanlar arasındaki farklar "kitleleştirilerek birleşirler" ve "standartlaşarak beylik formüllere indirgenirler". Félix Guattari'ye göre böylece, "zihinsel temsiliyet sisteminin iktidarsızlığından sosyal temsiliyet sisteminin iktidarsızlığına geçiş" ortaya çıkar. Bu ikili sistem tüm kavramsallaşma yollarını etkiler, ikili makinasal oluşlar meydana gelir: Şehir/kır, kadın/erkek vb. Bu ikili sistem tüm bir sorundur: çünkü Devletin iktidarına karşı çıkan Partinin iktidarı toplumda yeniden üretilir ve aynı tip iktidar biçimleri biteviye yeniden üretilip dururlar. Mikro-politika merkeziyetçi, kapalı bir Makro-politikanın eleştirisidir.

Félix Guattari'ye göre, bir yandan Marksizm (bürokratik aygıtlarca), diğer yandan Freud'çülük(Freud'çü ve Reich'cı ekollerin merkezi yapılarınca) Üniversitelerde de uysallaştırılıp, tarafsızlaştırıldıktan sonra, bu iki akımdan artık korkacak birşey kalmamıştır. Bunun üzerine kökenlere dönmek arzusu yaygınlaşmıştır. (Çevirilerinin düzeltilmesi, yazarların orijinal metinlerinin okunmasına geri dönüş vb.) Böylece fetişist bir tuzak kurulur: Guattari için kutsal metinlere verilen önem kadar hiç bir bilgin bu kadar söylenenlerin formüllerine dönüşü öngörmemiştir; çünkü ideal olan bu metinleri mumyalar müzesinde mumyalaştırmak değil, bunları yeni imkanlara açık bir şekilde üretmektir. Yani bunlardan birer deney alanı oluşturmaktır. Modern sanatın deney sanatı olması gibi, yapısalcılığın ötesinde bir açık kapı bırakmaktır. Umberto Eco'nun yazdığı gibi, bunlardan "açık bir eser"[13] ortaya çıkarmak önemlidir.

Marjinalliğin gittikçe önemli boyutlara ulaştığı Batı toplumlarında (Üçüncü dünya için de durum bundan farklı gözükmüyor) fakirlikle birlikte suç da artmaya başladı. Toplum kitle toplumu olmaktan çok ufak grupların ilgilerini çeken yataygeçişli(transversal) mücadele biçimlerine büründü. Fakat yerel de olsalar, bu yeni mücadele biçimleri herkesin sorunlarını dile getirmektedirler. İtalya, Fransa, vb. Batı ülkelerinde özel radyo, Tv. kanallarının açılmasına izin verilmesi özellikle bazı radyoların konumlarında büyük değişiklikler meydana getirdi: İtalya'daki Radyo Alis, Fransadaki Radyo Karbon 14, yasakaşmada sınır tanımaz oldular. Karbon14 sosyalist iktidar tarafından yasaklanmak zorunda kaldı. Bu gelişmeler kitle toplumu karakterini bozduğu gibi daha açık ve esnek, ileriye dönük grupların çoğalmalarına yol açtı. Bu gruplar git gide özdeşlik ve kimlik sorunlarından, entegrasyon zorunluluğundan çok **farklılıklarını** ortaya koymaya çalıştılar. Toplumun birçok kesiminde kaçak iş yoğunlaştı. Memurlar, işsizler kaçak olarak farklı işlerde çalışmak zorunda kaldılar. Bir yandan da işsizliğin artmasıyla, çalışma arzusu çalışmama arzusuna dönüştü ve "genel grev" niteliğine büründü. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren bir başka eğilimin ortaya çıktığı dikkat çekmeye başladı: Yarınından emin olmayan bir gençliğin pasif konumu ve iş arayışları. Ne pahasına olursa olsun herhangi bir işte çalışma genel söylem haline gelmeye başladı. Yarınından emin olmamak, geçmiş değerlerin hepsinden çok endişe konusu oldu. Bunun vülgarize edilmiş şekliyse falcılık, büyücülük, hipnoz akımıdır. Çevre kirliliğinin artmasıyla, yükselmekte olan ekolojistlerin söylemi bile yarının dünyasını çevre kirliliğinden kurtarmak haline geldi.

Psikanalizde, W.Reich belki de ilk ileriye ve dışarıya doğru açılışı yapan düşünürdü. Öncelikle "**İsa'nın Öldürülmesi**"[14] kitabında Reich tarihi bir boyutu bireysel heyecan ve cinselliğe bağlamaktaydı. Ama bunu ileri dönük bir özgürlük arayışı içinde koymayı planlıyordu: "Nasıl oluyor da insanlar kendi yaşamlarını ele alıp, yönetemiyorlar? Rous-

seau'nun sorusunu tekrarlamıştı: Özgür doğan insanlar nasıl oluyor da her taraflarından zincirlere sarılıyorlar? Reich için insanın içine düştüğü tuzak, bireyin heyecanlı yapısından ve karakterinden kaynaklanmaktaydı. Öyleyse sorun bu hapisanenin doğal durumu üzerine felsefi sistemler geliştirmek değil, somut olarak varlık deneyimine bağlı bir *çıkış* arayışı içinde bulunmaktı. Bu çıkış arayışı *ileriye* dönük olmalıydı. Péguy "yeni bir görüş, yeni bir bakışın dünyaya girmesi için sosyalist olarak düşünüldüğü gibi, ancak tüm dünya üzerine yeni bir eylem yapıldığında sosyalist eylem yapılmış olacaktır" diyordu. Reich da aynı şekilde "ne akılcı, ne de mekanist olan" yeni bir yaşam düşüncesinin gerekliliğini vurguluyordu.

70'li yıllara gelirken Paris Reich ekolü kurulmuştu. Lacan'ın **Freud'e dönüş** kuramı gibi, Reich'a dönüş gerçekleştirilmek isteniyordu. Bizi burada ilgilendiren kısım, bir düşüncenin ekoller içine kapanması değil (bu da zorunlu olarak kırılması gereken bir şey), ama ileriye doğru açılım düşüncesinin son tahlilde vülgarize edilmesi bağlamında, bu evrimin bir arkeolojik özetini yapmaktır. Çünkü birey (mikrokozmos) ile Acun (Makro-kozmos) arasındaki ilişkiyi psikanaliz boyutlarında araştıran Reich olmuştur. Biyo-enerji, Orgonomik, bio-psişik terapiyöntemini uygulamayı salık vererek, günümüzün vegetoterapi yöntemlerine öncülük etmiş oluyordu. Reich'e göre, Vegetoterapi ve Orgonterapi, beden ve psişe birleşmiş olarak Acuna açılmaktaydılar. 1980'li yılların sonuna gelirken falcı-büyücü-hipnoz düşünceleri ve para-psikoloji düşünce olarak vülgarize edilerek, açılım düşüncesine yaygınlık kazandıracaktır. Daha 1966 yılında Maurice Blanchot özel sayısında (*Critique* dergisinde) Michel Foucault'nun makalesinin adı: "Dışarısının Düşüncesi" idi[15]. Roger Dadoun, **L'Arc** dergisinin Reich özel sayısı giriş makalesinde Reich; ilerisinin düşünürü'nden bahsetmektedir[16]. Bu görüşler daha sonra iktidarın ticari aygıtlarınca vülgarize edilerek, kullanılacaktır.

VI

1965 yılında yirmi kişilik bir topluluk Londra'da Kingsley Hall'de Ronald Laing'in etrafında toplanırlar. Londra'nın banliyösü İngiliz işçi sınıfının eylemlerinin bir zamanlar en güçlü olduğu yerlerden biridir. Beş yıl boyunca anti-psikiyatrinin şefi olarak görülen Laing ve arkadaşları beraberce şizofreninin dünyasının deneyini tanıma girişimini yaşarlar. Bu tımarhane delilerini değil, hepimizin içimizde taşıdığı deliliği sorgulamaya çalışan grup, Kingslay Hall'de doktor ile hastası arasındaki rollerin iş bölümünü aşmaya çalışır. Burası karşı-kültürün doğum yeri olarak kalacaktır. Maxwell Jones ve David Cooper da bu şekilde Kingslay Hall deneyiminin içine girerler. Burada organsız beden halinde, evin her bir yeri ayrı ayrı bir makinanın çarkları durumunda makinasal bir şekilde işgörür.

Bunun yanında Michel Foucault, Fransa'da anti-psikiyatri akımını, İngilteredekilerden ayrı, kendi deneyleriyle, gerçekleştirmeye çalışmaktadır: **Deliliğin Tarihi**[17] kitabı bu bakımdan Fransız toplumunda bir dönüm noktası kitabıdır. Hem tarihi olarak, hem de yine Foucault'nun deyimiyle "bugünün tarihi" bakımından yeni tarih ekolünün başlatıcılarındandır.

Daha sonraki yıllarda Deleuze ve Guattari'nin Anti-Oidipus (**L'Anti-Oedipe**) kitabı 68 sonrasının referans kitabı halinde tüm aydın çevreyi etkileyecektir. Yapısalcılıktan çıkma arzusu içinde, yine yapısalcılığın üçüncü boyutunu getiren Deleuze, 68'in Marx ve Freud ikilisinin yeni bir okunuşunu gerçekleştirir, ama bu sefer üçüncü bir öğe sözkonusudur: Bu da Nietzsche boyutunun işin içine girmesidir.

Psikiyatri'ye "alternatif" olarak tanınan Uluslararası şebeke 1975 yılında Ocak ayında Brüksel'de toplanır. Bu grubun Parti, sendika olmaya veya bir Enternasyonal kurmaya niyeti yoktur. Tek istedikleri aralarındaki moleküler dayanışmaların somut ve transversal(yataygeçişli) çözümlemesini yapmaktı.

1975 yılının Psikiyatriye alternatif bakımından önemini, kraliyet kararıyla Belçika'da "akıl hastalığı" servisinin konulması oluşturuyordu. Buna karşı çıkmaya çalışan bu ekip uluslararası bir düzeyde dayanışma kurmayı amaçladılar. Söz konusu olan milli sınırlar aşılarak, yataygeçişli bir örgütün deneyini yapmaktı: Psikiyatri sektörüne karşı yataygeçişli bir direniş hareketi bu şekilde doğdu. Bunların amaçları demokratik olarak nitelendirilebilecek bazı reformları başlatmaktı. Sözkonusu olan, varolan psikiyatrik pratiğin şartlarının insanileştirilmesi, yani tımarhanelerden birer terapi merkezi meydana çıkarmak, böylelikle kurumsal bir düzenleme bütününün kapılarını açıp daha ilerici, hastaların gerçek ihtiyaçlarına yönelik bir yapı oluşturmaktı. Hastahanelerde 1960'lı yıllardan beri psikiyatrik "ortak terapi yöntemleri" denenmekteydi: 1965-67 yıllarında Fransız psikiyatrisi El Kitabı hastahanelerdeki durumu kötümser bir şekilde yorumluyor, psikiyatri mesleğinin bağlamında daha akılcı değişikliklere gidilmesini öneriyor, psikiyatri ile nörolojinin ayrılmasını istiyordu.

1968 yılında anti-psikiyatri akımı Fransa'yı etkilemekteydi: İlk olarak psikiyatri pratiği politik bir sorun olarak sorgulandı. Profesyonellerden ötede geniş bir izleyici kitlesini hareketlendirdi. Ama bu kıpırdanma hareketi ideolojik ve teorik düzeyde kaldı. Delilerin sorunları ile meşgul olmak yeni bir snobizm ortaya çıkarmaktan öteye gidemiyordu. Pratikte Fransız psikiyatristleri psikanalizin tıbbi ideolojisinin etkisinde kalmakta devam ediyorlardı. Bilinenler: 13. Paris mahallesinin tutucu, Freud yanlısı psikiyatristler ile Lacan'ın yeni ortodoksluğunu kabul edenler, ki bunlar kurumsal psikoterapistlerdi. Bu şekilde kapatılma pratiği açılma politikasını getiriyordu. Bu arada İngiltere'de Ronald Laing, Hindistan'a dönüş ile, genel eğilimi izliyordu: 68 gençliğinin Mayıs deneyimi sonrası, "Katmandu yollarına" düşme deneyimi. Kuramların pratikteki başarısızlıkları ideolojileri de etkiliyordu. Bu arada deliliğin, insanlığın yaşama koşulunun ortaya çıkardığı sefalet ile fakirliğin maddi ve

psişik sefaleti arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiyordu. Böylece ikili bir hareket izlendi: Bir yandan eski örgütlerin konumları kırılırken ve başkaldırı hareketleri yeni kategorilere sıçrarken (hemşirelerin eylemleri, eski psikiyatrik hastaların çıktıktan sonra kurdukları gruplar vb.) diğer yandan tımarhanelerin kapatılmalarına bakanlıklarda çalışan görevlilerin akıllarının yatmaya başlaması eğilimi başgösterdi; çünkü genel söylemde kapalı yerler artık arkaik bir konuma sahiptiler. Bunun için yeni denetim sistemleri düşünülmeye başlandı. Bu yeni sistemler daha çok esneklik, daha çok etkinlik ve daha kârlı bir tutum istiyorlardı. Böylelikle, Michel Foucault'nun adına biyo-politika dediği[18], yaşamın kendisinin sürekli bir psikiyatrik denetim altına alınması tehlikesi başgöstermişti; en son özgür alanların denetim altına alınması söz konusu olmuştu. Michel Foucault'nun **Deliliğin Tarihi**'nde yazdığı gibi bir eğretileme bu eğilimin göstergesiydi: *Nef des fous* (Delilerin gemilere konup denize açılmaları, yani en özgür ve en engin alanlarda kapalı tutulmak ve dışlanmak sorunu) gündemdeydi.

Psikiyatriye karşı alternatif grubu, bu nedenle, yaşamın içindeki alanda sektörlere karşı bir alternatif politika izlemeye çalışmaktaydı. Yani sistemin kendisinin, psikiyatri adı altında, ezme mekanizmasının maskesini indirmenin zamanının gelmesi söz konusuydu. Bunun üzerine yeni deneyler başgösterdi: Örneğin New York'da 10 Kasım 1970'de değişik devrimci gruplara mensup kişiler Bronx'da bulunan Lincoln hastanesinin birinci katını işgal edip, bu işleme *Lincoln Detox Program* (Lincoln Dekoksikasyon Programı) adını koydular. Hastanedeki uyuşturucu müptelaları için iyileştirme programı yapılmaya başlandı. Seminerler düzenlendi, onar günlük bu seminerlerde uyuşturucu kullananlara normal günlük dozları veriliyor ve fiziki bağımlılıktan arındırılmaya çalışılıyor, aynı zamanda da "politik bilinç" vermek için konuşmalar yapılıyordu. Politik bilinç terapi yöntemi olarak kullanılıyordu. Eylemlerin eylemciler bastırıldıktan sonra bile sürdürülmesi gidişatın olumluluğunun göstergesiy-

di: *Addiction Services Agency*nin New York şehri yardımlarıyla, Lincoln hastanesinde, bu grup bir lokale sahip olmaya devam etti.

Union Bronx Parents 1966'da kuruldu. Bu birliğin amacı çocukların eğitim sorunlarıyla uğraşmaktı. Okul sistemini eleştirmekle işe başlayan ana ve babalar, kendi sorunlarını kendileri ellerine aldılar ve mahalle okullarının yeniden düzenlenmesi için elele çalıştılar. Birliğin üyelerinin birçoğunu Porterikenler (Portekiz asıllılar) oluşturuyordu; onların bu grubu gethonun günlük diğer sorunlarıyla da uğraşmaya başladı: Kamu yardımı, sağlık sorunları, iş bulma vb. Bu örgüt de artık hükümet yardımıyla iş görebilmektedir ve kararlar *Union Bronx Parents* üyelerince alınmaktadır. Görüldüğü gibi yataygeçişli mücadele biçimleri somut olaylar üzerine giderek sonuç almaya çalışmaktadır; mikropolitikalar ve yerel dayanışmalar yeni açık örgüt biçimlerini oluştururlar. Devletin bütüncü etkisi, sivil toplumu boğucu yönlendirmelerine karşı küçük birimlerde örgütlenme deneyleri bütüncü deneylerden daha başarılı olabiliyor. Ekonomik olmanın ötesinde, şirketçi bir sivil toplumdan ayrı bir konum taşıyan politik küçük siyasi örgütler sivil toplumun dayanışma ve direnme odaklarını oluşturdular.

Félix Guattari için bu eylemlerin kurucu nitelik taşıyan rolleri vardı: Deliliğin psikiyatriden çıkartılması sorunu. Bu sorun halledilmedikçe, reformlar ne yönde olursa olsun, hangi teknik buluşlar yapılırsa yapılsın, yapılacak geçiş, bir kapatılmadan, diğer bir kapatılma yönteminden başka birşey olamaz. Fiziki bir deli gömleğinden nörolojik bir deli gömleğine yumuşak geçiş yapılır. Bu, başka bir deyişle psikoterapiden psikanalize geçiştir. F. Guattari'ye göre, bir yandan bireysel sorunlar ve Freud'çülük, diğer yandan sosyal oluşumlar ve Marksizm diye iki akım yoktur. Bu iki akım mikro ve makro düzeydedir, yani bireyi kapsayan veya onun ailesini içeren sorunlarla ilgili bir psikanalitik yöntemin makro-politikası (birey, aile, parti, sendika vb.) ve bireyin ve toplumun kendisine ait bir mikro-politika: Bu mikro-poli-

tika akımları; arzunun ve söylenenin (sözcelem) üretimini; oluş makinasını ve eşiklerde oluşan değişinimleri (mütasyon) içerir. Makro-politika ise ikili işleyişleri ikili makinasal oluşlar halinde işler. (Kadın mısın erkek misin, beyaz mısın zenci misin?). Bu parçalar kodlanan ikili makinalarca dağıtılırlar. Her parça önceden kodlanmıştır. (Zenci olan parçanın sosyal kodları, beyaz olanın sosyal kodları bellidir). Bu kodlama işlemi aynı zamanda Devlet aygıtı tarafından ve üst-kodlama ise soyut bilgi tarafından yapılmaktadır. Halbuki mikro-politikalarda parçaların akışkanlığı, yapısızlığı ve kodlardan çıkarılması ön plandadır. Her türlü çözümlemede bu ikili analizi yapmak gereklidir. Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin **Kapitalizm ve Şizofreni** adlı iki ciltlik incelemesinin kısaca özeti budur[19]: Kapitalizmin ve Psikanalizin bunalımlara ve bunalımlı bireylere ihtiyacı vardır. Ancak bunalımlılar sayesinde varlıkları meşruluk kazanır.

Bu örnekleri daha fazla uzatmadan, asıl burada bizi ilgilendiren kısma dönelim. Devrimcilerin tüm mücadeleleri sayesinde kapatılmalar ve kapatılmaların kültürel etkileri halk tarafından saygı ile anılmaz oldular. Gerek deliler, gerek mahkûmlar sempatik olarak görülmeye başlandılar ve davalarını destekleyenlerin sayısında büyük bir artış izlendi. Fakat iktidarın kendine çekici ve yeniden düzenleyici rolünün çarkları dönmeye başladı: Tüm iyi niyetli ve hatta başarıyla sonuçlanan deneyler, yeniden düzenleme içinde, yeniden bir yere konuldular ve yeniden kullanıldıklarında amaçlarının yönü değişikliğe uğradı. Kitle iletişim araçları ile (dergi, gazete, radyo ve tv.) gerek psikanalizin iyileştirici rolü, gerek hapisane ve tımarhanelerin insanları dört duvar arasına kapatan konumlarının eleştirileri yeniden düzenlenen bir kapitalizm söylemi içinde yeniden değerlendirildiler. Bu mücadeleler sırasında, cinsel sapıkların artış ve tehlikelerini göstermeye çalışan, adi suçtan yargılanan canilerin sadist konumlarını anlatan filmlerde bir artış olduğu söylenebilir. Cinsel devrim söylemi yine pornografik bir sinema kültürü tarafından boğuldu. 70'li yılların seks furyası filmle-

rini hepimiz ve aşağı yukarı her ülkedekiler anımsayabilirler.(*)

Buna rağmen, artık insanların ne psikanalizme (ister Lacan'cı olsun ister klasik bir Freud'cü biçimi, isterse diğer değişik konumlarında olsun) ne de psikiyatriye olan güvenleri kaldı. Bu arada Terörizm yılları da aynı döneme rastlar. Seks ve şiddet adı altında iktidarın aygıtları tüm bir devrimci söylemi kırmasını bildi. Solun çöküşü ile ılımlı bir sol söyleme yol açılırken, gençliği hareketlendirecek söylemler ortadan kalkıyordu. Marksizmin bunalımı ile Tarihi Materyalizmin etkin söylemi de ortadan kalktı. (Politik dış etkenlerin de burada önemini unutmamak gerek). Geçmişle olan bağlardan kopmak arzusu bu şartlarda topluma yerleşmeye başladı. Bu kopma arzusu başlangıçta devrimci söylemin içindeyken, sonuçta iktidarın işine yarayan bir söylem haline girdi. Ekolojik ortamın tahrip edildiği bir dönemde insanlar artık ilerki yılların merakını taşır oldular. Bu merakı en iyi süsleyen kitap bir çok dile çevrilen Nostradamus'ün geleceğin peygamberimsi yaklaşımını içeren kitabıydı. Bunun yanında dinsel kuvvetli inanç sistemleri de güncelleşmekte gecikmediler. Tarikatların politik bir güç olarak ortaya çıkması bunu simgeler. Gerek Amerika, gerek Avrupa'da "şeytana tapan" mezheplerin büyüsel söylemlerinin yaygınlaştığı görülmekte. Arkalarında çeşitli sermaye gruplarının yattığı bu örgütlerin çoğalması Batı aydınlarında akılcılık sorununu yeniden gündeme getirdi: Alain Finkelkraut'un **"Düşüncenin Bozgunu"**[20] kitabı yeni bir tartışma alanı açtı. Aslında 70'li yılların düşünürlerine haksız yere saldıran bu kitabın önemi bu yeni tartışma alanını açmış olmasıdır.

VII

Nietzsche yazılarından birinde tarihin neden olduğu sorumluluğu eleştirir[21] Tarihe saplanarak, geleneksellikten kurtulunamayacağı fikri burada tohumlandı. Paul Veyne,

* Burada pornografi ve pornoloji'nin aynı şey olmadığını vurgulamak isteriz. Sade, Masoch, Miller, vb. pornoloj ktir.

Nietzsche'den etkilenerek **Yunanlılar Mithoslarına İnanıyorlar mıydı?** adlı kitabında, biz ne kadar masallara inanıyorsak, eski Yunanlılar da mithoslarına o kadar inanıyorlardı, der. Bu söylem içinde önemli olan tarihin ağırlığından ve masallardan kurtulmaktı. Foucault buna benzer bir görüşü insanın ölümü teması içinde, yeni bir epistemede, yeni bir söylemsel oluşumda göstermek ister.[22]. Geleceğe dönük merak bugün tüm toplumun hizmet sektöründe çalışanlarına bulaşmış gibi görünüyor. Psikanalize gidenler artık falcılara, astrologlara gider oldular. Bu söylem şirket kültürü içinde de gelişti. İşe alma servisleri, çalışacak kişilerin yıldız falına, el falına, yazılarının karakterlerine bakarak, işe kabul ediyorlar veya reddediyorlar. 2000'lere doğru giderken Mehdici yaklaşımlara benzer, fakat devrimci bir Ütopizm ile hiç bir bağı olmayan, dini duygulara dönük, fakat tam dini de sayılamayacak bir söylem hakimiyet kazanmakta. Psikiyatrinin ve psikanalizin "dertlere deva olamaması" hipnoz terapisini topluma yerleştirmeye başladı. Freud bu terapi yöntemini hasta ile psikanalistin aşk transferi tehlikesine dikkat çekerek, kullanmamaya karar vermişti. Son yıllarda bilhassa kadın dergilerinde büyü ve hipnoz üzerine yazılara rastlamak olasılıklı.

Hipnozun terapik nimetleri ileri sürülüyor ve hipnotik terapi merkezlerinin adresleri yayınlanıyor. Moda kıyafeti satan butiklerin yanında, hangi güzellik losyonunun nerede bulunduğu, hangi hipnoterapi merkezinin daha iyi olduğu, verilen bilgileri oluşturuyor. Tüketicileri uyarır gibi gözüken bu yazılar, meta ekonomisini destekleyip, reklamını yapmaktan başka bir şeyi gerçekleştirir gibi gözükmüyor. Kadınların özgürlüklerini savunan yazılardan sonra, bedensel değişiklikleri öngörüp, aşk konularını yeniden gündeme getiren bu dergiler, kadının evin dışına çıkmasını sağladıkları gibi, *dışarıya* açılmalarını destekliyor. Hipnozun terapik iyileştirici rolünü göstermeye çalışan bir kadın dergisinin[23] öne sürdüğü hipotez çok ilginçti: "Hipnoterapi bilinçdışına seslenir, ama onda hiç bir iz bırakmaz". Tarihin, öznel yaşamın, belle-

ğin iz bırakıcı yapıları yerine hipnozun hiç iz bırakmayan etkisi her türlü derde çare buluyor, söyleminin anlamı tarihsellikten çıkma arzusunu göstermiyor mu? Derginin yazarı Jean-Philippe Chatrier sigarayı bırakmak, çekingenlikten kurtulmak, uykusuzluğu yenmek isteyenlere hipnoterapiyi tavsiye ediyor. Hipnoterapinin diğer bir adı, daha bilimsel bir şekilde, sofrolojidir. (Nefes alıp verme bilimi). Bugün doğumöncesi sofroloji ve hamilelik dersleri almak, aerobik yapmak kadar her kategoriden kadınların uyguladığı bir yöntem. Alınan derslerin parası sosyal sigorta tarafından ödendiğine göre, Devlet iktidarı bu konumu desteklemektedir. Eski ismi manyetizm olan hipnoz, 1843 yılında İngiliz doktor, James Braid tarafından yunanca bir sözcük olan *hypnos*'dan (uyku durumu) adını almıştır.

Michel Foucault disiplin toplumundan biyo-politik topluma geçişi açıklarken, aristokrasiden burjuvaziye geçiş sürecinde çok ilginç bir açıklama yapar: Aristokrat, geçmişine ve kanına (mavi kandan gelmek) bağlıdır; halbuki burjuva, kapitalist sistem içinde her türlü farklılığı paraya, uluslararası evrensel değişim değerine çevirirken, sperma sına(dölüne) önem verir: aristokrasinin tarihi ailesine karşı, burjuvazinin ileriye dönük doğum politikası.

Aynı şekilde 68 olaylarında orospuların gösterilerinde, arzuları "orospuluk sisteminin" kaldırılması değil, her türlü geleneksel tutucu fikirlerden kurtulup, orospuluğun kapitalist bir iş olarak tanınmasıydı. Fabrikadaki işçinin, hiç bir feodal bağı olmadan özgürce emek gücünü satması gibi, aynı haysiyetle orospu bedenini kiralamak istiyor.

Kadın erkek ilişkilerinde dölün bedenden çıkması ve kadının vaginasına düşmemesi (prezervatif kullanımı reklamlarının çoğalması ve zührevi hastalıklardan korunma arzusu), geleceğe dönük sağlıklı bir ırkın istencinden başka ne olabilir? Aids psikozu içinde bir yandan dölün preservatif içine hapsedilmesi gelişirken, yeni bir arzu düzenlemesi kuruluyor. Aşk yerine gittikçe ihtiras ilişkileri söyleminin hakimiyet kazandığı toplumlarda, geçmişe bağlı hiç bir cinsel iliş-

kinin saklanmaması ilkesi ön plana çıkıyor. Halbuki bir o kadar kadın ve erkek arasındaki uçurum artmakta: Edmond Jabès, aşk kelimesinin (amour) içinde duvar (mur) kelimesinin varlığını vurgular. Kadın ve erkek arasındaki duvar her zamankinden daha yüksek ve daha ileriye dönük. Kadının içine dölünü veren erkeğin gücünden bir şeyler kaybettiği Çin Taoizminde olduğu kadar, Georges Bataille'ın "harcama" fikrinde de vardır. Van Gulik'in **Eski Çin'de Cinsel Yaşam** da açıkladığı gibi, erkek cinsel ilişki sırasında kadına dölünü verdiği oranda kadın güçlenirken, dölünü tuttuğu oranda da, erkek bedeni yorgunluktan kurtulur, kulakları çınlamaz, ağzı kurumaz ve organları yumuşamaz, tersine görüşü keskinleşir, kulakları daha iyi işitmeye başlar, kadına karşı olan isteği artar, der P'ong Tsou Choisie'nin kızının sorusunu yanıtlarken.[24]

Eğer Don Juan'lığın yerini tavlayan ayartıcı aldıysa, bunun nedenlerinden biri bu ayartıcının, play-boy'luğunun dışarısının bakışlarına sunulmasındandır. Bilindiği gibi Don-Juan için her kadının çekiciliği: "Kışın yağlılar, yazın kemikliler, burjuvalar, düşesler, aristokratlar", herbirinin yeri vardı. Modern toplumların play-boylarının değeri tavladığı kadının sayısının azlığı ve yaptığı seçim sonunda güzelliğince niteliksel olarak belirlenmektedir. Dışarıdan gelen bakışlara açık bir ayartma bireyi olarak sunulan erkek de kadın da genel söylemin içinde bir tavlama yöntemini pratik ederler. Eski aşklarıyla ilgiyi kesen, hep yeniye açık kişiler bugünün cinsel hayatının kahramanları olarak gösterilmekte. Bu aşk ilişkilerinde de yine tarihselliğin yerine tarihi, öznel deneyi yadsıyan hep yeni deneylere açık, eski deneyleri yaşadığı anda unutan bir insan tipini ortaya koyar. Böylece de genel söylem içinde erir gider.

Yazımızı Hüseyin Rahmi'den iki alıntıyla bitiriyoruz: H.Rahmi, **Efsuncu Baba**'da şöyle söyler: "Binaenaleyh ilim ve irfan çoraklığı içinde kavrulan memleketlerde değil, fen ve bilgide ileri giden milletler arasında bile bugün bakıcılık, büyücülük, efsunculuk müspet ilimlerden ziyade revaçta-

dır. **Tutulmuş gönüller** de ise: "Mazi ile istikbal bu kadar zıt, dargın ve yüz çevirmişlerdir" der.[25]

Bugün "mazi ile istikbal" arasındaki zıtlık Hüseyin Rahmi'nin yaşadığı devirdeki kadar zıtlık içinde değilse de, büyük bir farklılık içindedir. Beatles'ların "I belive in Yesterday"inden Prince'in "asidli yağmurları altındaki gençliğine" geçiş içinde tarih meşruluğunu kaybetmekte midir?

Şimdiye kadar sosyologların toplum üzerine yaptıkları çözümlemelere göre tv'nin esiri olan bir kitle vardır. Bu Markist anlamda kitlelerin tv'nin ideolojisine boyun eğmeleri demektir. Yani yeniden üretilmesi kolay olan imgeler toplumu yönlendirmekte ve böylece eski imgeler yeniden gösterilmektedirler. Disiplin toplumunun son verilerinden biri olan bu "Devlet'in ideolojik aygıtları" (Althusser) nın konumu, postmodern bir toplum içinde değişmektedir: Devletin ideolojik konumunun yeniden üretilmesinin rolünü üstlenen tv programları yerlerini naklen yayınların çoğalmasıyla, toplumun rolünü gösteren bir tv cihazına bırakmakta, böylece anlık ve günlük olaylar tv'nin nesnesi haline girmektedir. Tarihiliğin ötesinde bugünü içeren olayların anında gösterilmesi ve gösterilir gösterilmez başka bir anında gösterilecek imgelere yerini bırakması, toplumun yeni konumunu simgelemektedir. Televizyonun ideolojisine boyun eğen kitleler yerine televizyonun aynası haline gelen toplumun içindeki belirli gruplardır. (Bu tip bir oluşumu dergilerde de görmek mümkündür). *Odiomat* sistemiyle kaç kişinin hangi tv kanalını izlediğinin istatistiğinin yapılmasıysa, toplumun kendisinin kaç toplum ferdi tarafından izlendiğinin öğrenilme arzusudur. Hangi kanalın daha çok seyredildiğinin öğrenilmesi, bu kanalın "gelecek merakının" bir ürünüdür. Postmodern toplum biçimlerinde tv artık geçmişin normlarını veren bir aygıt değil sadece bir işarettir *(signe)*. Sosyalleştiricilik değil, anlam verir; Beyinin dışlanmasıdır (Usdışı) nesnelleştiricilik değildir.[26]; toplumsallık değil, anlam kültürünün zaferidir. Anlamların dışarıya açık olması bunun ilk ilkesidir. Her türlü tarihiliğin yadsınarak, gelecek merakının işaretlerinin aranmasıdır.

[1] André Glucksmann, *Silence on tue,*
[2] Yves Lacoste, *Contre les anti-Tiers Mondistes,* Maspéro, découverte 1985
[3] Samir Amin, *Le développement inégal,* Minuit, 1973
[4] Jean-François Lyotard, *Economie libidinale,* Minuit, 1974
[5] Freud, *Çinq leçons sur la Psychanalyse,* P.b.p. Payot 1977, s. 58
[6] Michel Foucault, *Les Mots et les Choses,* Gallimard 1966
[7] Bachelard, *La formation de l'esprit scientifique,* Vrin 1938;
[8] Michel Serres, *La Communication, Hermes I,* Seuil, 1969,s.24
[9] *La folie,* Actes du colloque de Milan, 2 cilt.10/18,1977
[10] *Réseau-Alternative à la psychiatrie,* Collectif International, 10/18,1977
[11] Alain Badiou, *De l'Idéologie,* Maspero, 1976
[12] Félix Guattari, *La révolution Moléculaire,* Editions Recherches 1977.
[13] Umberto Eco, *L'Oeuvre ouverte,* Seuil, 1965
[14] Wilhelm Reich, *Le Meurtre du Christ,* Champ libre, 1972
[15] Michel Foucault, *La pensée du Dehors,* Fata morgana, 1986
[16] Roger Dadoun, Reich penseur de l'Avant, *L'Arc,* no: 83,s.5
[17] Michel Foucault, *L'Histoire de la Folie,* Gallimard, 1972
[18] Michel Foucault, La volonté de Savoir, Gallimard, 1976 Kitabın türkçeye çevirisi için bkz. Cinselliğin Tarihi (Çev:Hülya Tufan), Afa Yay. 1986
[19] Gilles Deleuze, Félix Guattari, *Capitalisme et Schizophrénie* 1. cilt için bkz. L'Anti-Oedipe, Minuit 1972; 2. cilt için bkz. *Mille Plateaux,* Minuit, 1980. Türkçesi için bkz. *Kapitalizm ve Şizofreni* I çev. Ali akay, Bağlam Yay. 1990
[20] Alain Finkelkraut, *La défaite de la pensée,* Gallimard 1987
[21] Nietzsche, *Seconde Considération intempestive,* Flammarion 1988
[22] Paul Veyne, *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes,* Seuil, 1983 Michel Foucault. *Les Mots et les Choses,* Gallimard, 1966; *L'Archéologie du Savoir,* Gallimard, 1969.
[23] Jean-Philippe Charrier, *Elle* Dergisi, 6. Şubat 1989(L' hypnose)
[24] Van Gulik, *La Vie sexuelle dans la chine ancienne,* Gallimard, 1971
[25] Niyazi Berkes, *Felsefe ve Toplumbilim yazıları,* Adam Yayınları, 1985,ss. 224-225; 226.
[26] Arthur Kroker, David Cook, *The Postmodern Scene, Excremental culture and Hyper-Aesthetics,* Macmillan Education, 1988

KAPİTALİST RASYONALİTENİN İKİCİL TOPLUMU

Batı kapitalist ekonomilerinde, günden güne konu edilen bir olgunun ortaya çıkış süreci yaşandı. Toplumun ikili bir hızda gittiği mantığı gerek sosyologlar gerek ekonomistler tarafından gözlenmektedir. Sosyal sigortası olup, bir işte çalışanlar, kira ödeyip, eğlence toplumunun içine girmeyi başaran işçilerle, hiçbir garantisi olmayan, yeri ve yurdu bir kenara, hasta olduğunda gidecek bir yeri bile olmayan marjinalize edilmiş lumpenler. Bunlar bazı ufak işleri yapmakta, vergiden muaf bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bugün artık "işçi sınıfının" bütünlüğünden bahsetmek güçleşmektedir. Zaten hiçbir zaman bağdaşık olmamış olan işçi sınıfı, gittikçe parçalanmakta, ekonomik rasyonalitenin içinde eriyip gitmektedir. Son yapılan analizlere göre, 12,8 milyon kişiden 3,5 milyon kimse sadece 1987 yılında iş yerini değiştirmiştir. Anlaşıldığı gibi müthiş bir mobilite içinde bir iş pazarı mevcuttur Fransa'da.[1] Bu insanlardan bazıları işlerini kaybedip, başka bir yerde iş bulabilenleri ve işsizlikten çıkanları oluşturmaktadır.

UNEDİC dergisinin verdiği habere göre[2] tarım dışındaki durum şu şekilde cereyan etmektedir: 72.965 iş yaratımı varolan şirketlerde yaratılırken, 54.662'si yeni kurulan şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında bu şirketler arasında 1987'de varlığını sürdürenler arasında 754.224 işçi işinden uzaklaştırıldı. Halbuki yeni kurulanlar 827. 189 iş yaratıp, işe alma eyleminde bulundular.

Sanayi şirketleri geriledikçe, hizmet şirketlerinin kurulması ve işe almadaki yoğunlukları göze çarpmaktadır. Aslında bu eğilim sanayi toplumundan çıkılmakta olduğunun rakkamlı bir göstergesidir. Bu eski sanayii sektörlerinin bunalımı uzun yıllardır ekonomist ve sosyologların dikkatini çekmişti; fakat bu gelişmenin çözümlenmesi tam olarak yapılamamamıştı.

Aynı derginin verilerine göre inşaat sektörü bir ilerle-

me kaydetmektedir: 14.133 yeni iş yaratılmıştır. Bu arada istatistiklerin içine alınmayan kaçak yabancı işçilerin de ucuz fiyatlara inşaat şirketlerinde çalıştıklarını göz önüne alırsak bu rakkamın daha da büyüyeceğini söyleyebiliriz. Son yıllarda Portekizli kaçak işçilerin Fransa'nın inşaat sektöründe çalıştıkları gerek tv gerek gazetelerde işlenen konular arasındaydı. Yapılan bir şakaya göre bir Portekizli baba çocuğu doğduğunda onu duvara fırlatıp, ilerisi için diagnostikte bulunmakta. Eğer duvara yapışırsa harççı olacak, yapışmazsa olmayacak.

Yeni kurulan şirketlerin hemen hemen hepsinin hizmet şirketleri olmalarından ayrı, çalıştırdıkları işçilerin sayısının az olduğu da dikkat çekilen konulardan birisi: Çalışanların %19'u çalıştırdıkları işçi sayısını değiştirmeyen şirketlerde işlerini devam ettirirlerken, bunların %10'u sanayi şirketlerinde, ve ancak %1,89'u otomobil sektöründe çalışmaktadır. Sanayileşmiş toplumlarda şirketlerin %45 ile %68'i emek güçlerini indiren sanayi şirketlerini oluşturuyor. Bunların ancak %21'i işe almaya devam edebilmiş. Bunun yanında üçüncü sektör, hizmet sektöründe ise, %40 ile %51'i personel sayısında bir artış gösterdiler. Küçük şirketler daha çok iş yaratmaktalar. Halbuki büyük şirketler işçilerini işlerinden çıkartmak sürecini yaşamaktadırlar. 200 işçiden fazla işçi çalıştıran şirketler sürekli olarak işden çıkarma yoluna gitmekteler.

Bu yukarıdaki rakkamların gösterdiği gibi, hizmet sektörü gittikçe çalışanların bu sektöre kaymasını hazırlamaktadır. Bunun nedenlerinden biri de eskiden ekonomik alan içine girmeyen bazı ev işlerinin artık ekonomik rasyonalite ile çalışmaya başlamasıdır. Bu eğilim içinde işlerinde çalışıp, evlerindeki ev içi işlerine zaman harcayamayanların, bu işleri yapacak insanlara ihtiyacı vardır. Aslında *aklın krizi* adını verdikleri bu bunalım, akıldışı bir eğilimin krizinden başka bir şey değildir. Gittikçe seçkin bir elit yaratmakta olan toplumlarda bu elit insanlar, bilgileri ve deneyleri sayesinde, daha çok çalışıp, daha fazla iş zamanı harcayıp, daha fazla pa-

ra kazanmaktadırlar. Bunun yanında "yeniden üretim" alanına harcayacak zamanlarında bir kısıtlanma ortaya çıkmıştır. Bu zaman içinde yapacakları işleri yapması gereken bazı hizmetleri yapanlara ihtiyaç artmaktadır. Ama bunların fiyatlarını ödeyebilmek için daha fazla iş zamanı harcayarak, bu işleri yapacakların paralarını ödemek yoluna gideceklerdir. Bu şekilde bazı hizmetlerin yapılmasıyla, harcayacağından daha az bir "ekonomik değer" harcayarak ev işlerini yerine getirmektedirler. En basiti hizmetçi kullanımından başlayarak, yemek, çocuk bakımı, eğitim, bütün bu alanlar ekonomik rasyonalitenin alanları içine girmişlerdir. Aslında işini kaybeden bir işçinin, başka tip işlere yönelmesi bunun bir neticesidir. Eskiden ekonomik alan içine girmeyen bu hizmet işleri artık ekonominin içindedir. Robotik, telematik, bürotik vb. sistemlerin gelişmesiyle yaratılan bir "zaman değeri" başka bir yere kanalize olmaktadır. Şöyle ki, daha çok zamanda yapılan ve emek/yoğun bir sistemle yönetilen bir şirket, yeni teknolojilerin kullanımıyla işin bitirilmesi için belli bir zaman kazanma işlemini başarmaktadır. Fakat bu bazı işçilerin işlerini kaybetmelerine yol açmaktadır. Bu işinden çıkarılan işçilerden kazanılan değerler ve teknoloji sayesinde iş zamanından kazanılan değerler, daha az bir şekilde yeni bir işte çalışmaya başlayan bu işçilere aktarılmaktadır. Fakat bu sefer ne sendikalaşma ne de politik bilinç söz konusudur. Her şeyini kaybetmiş olan bir işçi daha az bir fiyata belli bir hizmet işini kabul etmek zorundadır. Yukarıda kazanılan değerin bir kısmı bu işçilerin hizmetlerine aktarılmaktadır. Burada iki türlü bir artı-değer üretimi oluşmaktadır. Birincisi işinden çıkarılan işçinin "fiyatı" üzerinden, teknoloji kullanılarak elde edilen değer, ikincisi ise yeni kurulan hizmet şirketlerinin ucuza çalıştırdıkları işçiler üzerinden elde ettikleri artı-değer'in değeri. Bu şekilde, yeni hizmetçiler sınıfı yaratılmaktadır. İşsizlik denilen olgu aslında bu değerin başka bir yere aktarılmasından başka bir sonuca ulaşmamıştır. Bu olgu hem işin fiyatını indirmekte, hem de üretim ünitesi başına sermayenin fiyatında bir kazanç sağlamaktadır.

Toplumun bilgisayarlaşması, robotikleşip bürotikleşmesi yeni ekonomik rasyonalitenin hazırlanmasından başka bir şey değildir. Belli sanayi değerlerinden emek zamanı kazanan sektörler, başka bir sektöre daha az bir şekilde değer aktarımı yapmaktadır. Burada söz konusu olan kazanılan değerin sermaye lehine artış göstermesidir.

Minitel kullanımının yaygınlaşması, ev işlerinin git gide robotikleşip, bilgisayarlaşması (yeni çamaşır makineleri, fırınlar, mikro-ondes denilenleri vb.), Restorasyon (berber, hızlı yemek yenen yerler, evlere Pizza servisleri, süpermarketlerin evlere servisi, alış verişin telefon sistemiyle yapılıp, uzaktan kredi kartlarıyla ödenmesi vb.) sisteminin sanayi toplumlarına uydurulması. Hatta bilim adamları için bilgisayar kullanımı ile başka şehirlerde bulunan arşivlere başvurmanın hiç yerini terketmeden yapılması vb. bütün bunlar yeni yaşam biçimlerini oluşturmaktalar. Yeni şebekeler, hızlı trenler, seyahat şirketlerinin hizmetlerini arttırıp, müşterilerinin iş yerlerine, evlerine bilet servisi yapmaları, kredi sistemleri ve hatta vize almalarının bile bu servislere dahil olması, bu servis şirketlerindeki çalışmakta olanlara ucuz emek halinde yeni iş imkânları açmaktadır. Eskiden öğrenci işleri veya yabancı işçilerin yaptıkları olarak nitelenen işlerin artık, çalışan işçilerle yapılması söz konusu.

Bunun yanında, doğumda bile, annenin kendisinin işini bırakmadan başka birine doğum yaptırtması, bilim adamlarının yapay döllenme yöntemlerini geliştirmeleri vb. bütün bunlar aynı ekonomik rasyonalitenin alanlarına hizmet etmektedirler.

Bazı ev işlerinden ve bilgi alanının az kullanıldığı işlerden arınan elit sahipler, kazandıkları zamanı daha çok eğlenceye harcayabilmektedirler. Hizmet işçilerinin çok uzun bir zamanda yaptıkları işlerin değerinden çok daha azını ödeyerek, bu değerin diğer kısmını eğlence alanına aktaran elit kişi, bu şekilde hem narsisik kişiliğini geliştirmekte, hem de yeni eğlence merkezlerinin kurulmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece eğlence toplumu içinde, bu topluma

dahil olanlar ve olamayanlar şeklinde ikili bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Bu yeni kurulan hizmet işleri(hızlı yemek yerleri, berberlerin hızlı çalışanları, makinalarla saç traşı, domestikhizmet aletleri vb.)'nin amacı değer yaratmaktan çok, toplam değerden kâr etmeyi amaçlamaktadır. Bu işlerin fiyatları ödenmiş olsa da, ödenen değerin emek zamanı olarak çok ucuza getirilmesi söz konusudur. Bu değere hiç bir zaman normal şartlarda çalışan elit ulaşamaz; çünkü onun bu işlerde harcayacağı zamanın yarattığı değer daha çok olacaktır. Ayrıca buraya harcayacağı değer, bu sefer eğlenceye harcayacağı değerden ekonomi (kısıtlama) yapmayı gerektirecektir. Söz konusu olan öyleyse, eğlence toplumu çapında mümkün olduğu kadar fazla değer yaratmaktır. Yani emek zamanının özgürlüğü bu değerin yaratılmasına yaramaktadır.

Böylelikle toplum parçalanmaya devam edecektir. Bir tarafta garantili bir elit ve eğlence toplumu diğer tarafta ise hizmetçi durumunda kalıp, bu toplumun parçası olmaya devam edenler ve hiç bir garantisi olmayanlar vardır. Bu ikiye bölünme emek süresinin eşitsiz bölüşümüdür. Elitler gittikçe seçkinleşirlerken diğerleri gittikçe artan bir sayıda kalabalıklaşmaktadırlar. Hatta hemşirelerin, öğretmenlerin Fransa'da yaptıkları gösteriler, bu iş kollarının hizmetçilik görevini yüklenmeye karşı gösterdikleri tepkidir denebilir.

Narsisik toplum ve tavlama:

Bu süreç içinde Batı toplamlarının imleyeni "Benlik"-dir. Dediğimiz gibi toplumun iki hızda işleyişi, kişiliklerin de ikili gelişmesine yol açmaktadır. Bir yanda seçkinlerin garantililerin, işlerini yaptıktan sonra kendi benliklerini tatmin edecekleri tüketim araçlarını kullanabilmelerini gerektirmektedir. Gittikçe pahallı, gittikçe hileli kullanım maddeleri (yaşlılığa karşı kremler, güzellik kremleri, saç sprayleri, kıyafetlerin gittikçe farklılık üzerine üretilmesi vb.) kadınlardan sonra erkeklerin de kullanım maddeleri olmaya başlaması yeni bir görüntüyü ortaya çıkarmaktadır. Kendisini

herkesten farklı hissetmeye çalışan, bunun için de paranın açtığı her türlü yolu kullanmaya çalışan birey (artık özne olmaktan çıkmıştır), kendi ego'sunu tatmin edebilecek makyaj ve güzellik tüketim maddelerini kullanarak etrafındakileri ayartabilmeyi, kendini çekici kılmayı öngörmektedir. Don Juanlığın sona erdiği bir toplumda artık bu seçkinler playboy'tavlayan, çeken kimseler olmak yolunu seçmektedirler. Önemli olan artık kaç kişi ile cinsel ilişkiye girdiği değil, kaç kişiyi tavlayabildiğidir. Bazen çekicilik öyle boyutlara varır ki, grup ve hatta kitleleri kendisine çekmeyi arzulama başgösterebilir. (Bir bakıma büyük politik liderler arasından artistlerin önemli siyasal görevleri yüklenmeleri bunun bir göstergesidir: Reagan'dan sonra Clint Estwood'un Kaliforniya belediye başkanlığına oynaması hiç tuhaf gözükmemektedir. Gene Fransa'da politik görevlilerin, yemek rejimleri yapmaları, kıyafetlerinin seçmenler üzerindeki etkisini düşünerek giyinmeleri; bir Jacques Chirac'ın Cumhurbaşkanlığı seçimleri için Fas'a giderek, tenini bronzlaştırıp, seçim kampanyası fotoğraflarını çektirmesi ve hepsinden önemlisi, politikacıların en önemli danışmanları arasında reklamcıların ve turizme yakın olanların bulunması yeni toplumun göstergesidir. Jacques Séguéla'nın Mitterand'ın seçim kampanyası için hazırladığı video-klip'in etkisinin politika analizcilerinin bu kadar ilgisini çekmesindeki neden, bilinçdışına psikolojik yollardan yollanan imgelerin seçmenlerdeki etkisinin bilimsel olarak denenmesi ve bunun politik olarak kullanılması düşündürücüdür).

Yeni bir bireycilik ortaya çıkmaktadır: Bireyin kendisi ile kurduğu bağda narsisizm, hem kendisi hem de başkalarının bedeniyle ilişkisinde önemli bir rol oynamaktadır.[3] Lipovetsky'e göre, bu gelişme otoriter kapitalizmin yerine hazcı bir kapitalizmin ortaya çıkmasına olanak vermiştir. Bu çözümleme bir bakıma Michel Foucault'nun da gözlemidir. **Hapisanenin Doğuşu** adlı kitabında Foucault, disiplinci toplumun ortaya çıkıp, yok olmaya başlamasını konu etmiştir. Buradaki **Panoptikom** çözümlemesi görülmeden gözetleyen

gardiyanlar ile görmeden görülen mahkumların varolduğu ideal hapishanenin Jeremy Benthaam tarafından ortaya atılmasını konu eden Foucault, aslında modern toplumların projesini sunmaktadır. Bu toplamlarda bireyler disiplin altına alınmadan, ılımlı yollardan normalleştirilmektedirler. Yani görmedikleri düzenleyicilerin gözetimi altındadırlar.[4] 1976 yılında yayımlanan diğer bir kitabında Foucault, baskıcı ve disiplinci bir rejimden biyo-politikanın hakim olduğu bir düzene doğru gitmekte olduğumuzu gösterir.[5] Böylece her türlü moralden (ahlaki tözlerden) ve etikten yoksun bir birey ortaya çıkar ve de ekonomik olarak rekabetçi, hizmet olarak duygusal, politik olarak devrimci birey ortadan kalkmaya başlar. Her türlü değerin yok olduğu boşluğun hakim olduğu bir alandaki birey ortaya çıkar. Ve zaten Baudrillard'a göre, bu boşluk çekicidir. Her türlü anlamın ve yönün yok olduğu bir alandaki boşluk bireylere çekici gelmektedir. Baudrillard şu örneği verir: Küçük bir çocuk periden her istediğini vermesini diler. Peri bunu kabul eder fakat tek bir şart koyar: Çocuk bir daha asla kırmızı kuyruklu bir tilkiyi düşünmeyecektir. Çocuk bunu hemen kabul eder; çünkü kırmızı kuyruklu tilkinin onun için hiç bir anlamı yoktur. Peri ona "Eğer bu nesneyi düşünmemeyi başarırsan dile benden ne dilersen" der ve çocuk isteklerini sıralar. Fakat gün geçtikçe kırmızı kuyruklu tilkinin imgesinden kurtulamaz. Unutmaya çalıştıkça bu imge onun rüyalarında, günlük yaşamında git gide yer etmeye başlar. Böylece perinin ona verdiği avantajları kaybettiği gibi yaşama olan bağını da yitirer çocuk, aslında, bu şekilde ölmediği halde sanki ölmüşmüş gibi, hayatına devam etmekten başka bir çare bulamaz.[6] Bu anlamsız hikayenin anlamını ortaya çıkaran imleyeninin anlamsızlığı ve imliyensizliğidir. Kurnaz peri, insanın hiç bir anlam veremediği şeylerin bellekte yer ettiğini, bilinçdışının bu tip imgelerle dolu olduğunu bilmektedir. Dolayısıyla, aslında, dilbilimcilerinin söylediklerinin tersine ne imleyen vardır ne de imlenen. "Çekici olan aslında boşlukta bulunan imlenmeyendir"[7] Bu boşluğun makyajla boyanması ve çekici

hale getirilmesi doğal olana karşı yapay olanın çekiciliğidir. Eski toplumlardaki boyanmalar, kızılderililelerin savaş için makyajları ve yüzlerini boyamaları ruhlara karşı çekici olmak içindir. İlkellerin bir hayvan-oluşları varsa bu hayvanların çekici olduklarındandır. "Bu toplumlarda takılar ve süslenmeler doğa ile kültür arasındaki farkı yok etmeye yaramaktadır".[8] Yabanların rituel danslarında, bedenlerini süsleme sanatlarında, hayvanların hareketlerini taklit etmelerinde (şamanlar hayvan-oluşlara girerler), daima doğanın tersini yaparak, yapaylaşmaya çalışmaları gözlenir. Onların "doğal eşyalardan yapılmış süsleri insanların "yapay"laşmadaki arzularıdır. Doğadan çıkıldığında kültüre girmekten çok, yapaya girilir. Eğer maskeler öncelikle hayvan maskeleriyse, hayvanın kendisinin rituel bir maske olduğu içindir; hayvanın kendisi takıdan bir strateji oluşturduğu içindir. Eğer hayvan tüyleri bedenlerini süsleyen maddeleri oluşturuyorsa, danslarını bunun ahengine göre düzenliyorlarsa, bunun sebebi işlevci bir sistem değil, ama sadece bir ritueldir; seremoniye değgin olandır; çekicilik arzusudur; tavlama deneyidir. Yani, tavlamanın bir "hayvan oluşu" vardır. Tavlamak için, bedenlerini yapaylaştırırlar, boyarlar, makyaj yaparlar, maske takarlar, bedenlerinde tahribata yol açacak işlemler yaparlar(dövme, bıçak ile iz bırakma, sünnet vb.) Bedene çektirilen işkence tavlamak amacıyladır. Üretmek değil tavlamak için yaşarlar.

Bugün belki de bizi ilkellere en çok yaklaştıran bu tavlama arzusudur. Kendi bedeniyle bireyin ilişkisi, hem aynanın karşısında kendisini "zihinsel olarak" tavlama, hem de bu "zihinsel tavlamadan" sonra karşısındakini bedeni olarak tavlama arzusu, ilkellerde olduğu kadar, post-modern toplumlarda yaşayan bireylerin arzusudur. Tüketim toplumu yerini eğlence toplumuna bırakmaktaysa, bunun belki de önemli nedenlerinden birinin "tavlama" üzerine kurulmuş olmasından ileri gelmektedir.

Bugünkü ekonomik bunalımın nedenlerinden birisi olan ikili işleyen toplumların bu bunalım içine girmeleri bel-

ki de toplumun ütopisinin değişmekte olmasıdır. Üretim ve emek üzerine kurulmuş bir ütopinin belki de yok olmaya yüz tuttuğunu göstermektedir. Batı toplumlarını son on yıldır etkisi altına alan politikadan uzaklaşma, sendikaların ve politik partilerin temsiliyet bunalımı burada mı yatmaktadır?

Temsiliyet Bunalımı:

Toplumlardaki *Res publica* gittikçe yok olmaya başlamaktadır. Cumhuriyet rejiminin bunalımı, artık temsil edilemez bir hale gelmiş olan aktörlerin kitle karakterini terk etmelerinden ortaya çıkmaktadır. Marcel Gauchet'nin yazdığına göre, "İnsan haklarının 1789'da ilân edilmesi, aynı zamanda onları ortaya çıkarıp, gerçekleştirmeyi önleyen özgürlüğün bir düşünülme biçimidir. Bireylerin tamamen bağımsızlığını garanti altına almak istenci onları tamamen sosyal bir erke bağlı kılmaya götürmüştür" diye yazmaktadır.[9] M. Gauchet, kral karşısında tamamen bir meşrutiyet kazanan Meclisin politik işlevini bize anımsatıyor ve "Bireylerin doğal hakları toplumdaki insan hakları ile karıştığı zaman ne hale girmektedir?" diye soruyor. O zamana kadar kralın kendisinde billurlaşan halkın egemenliği, Fransız ihtilâliyle, Meclisin temsiliyeti içinde billurlaşmaktadır. Artık Meclis halkın temsiliyetini krala karşı savunmakla kalmıyor, kralın yok olmasıyla milletin delegeleriyle onların temsiliyetini üstlenmektedir. Bu monarşiden demokrasiye geçişte en esaslı öge saklanmıştır, diyen Marcel Gauchet, " hükümet ile milletin son kertedeki bütünleşmesinin" Devlet ile sivil toplumun birbirlerinden ayrılmasını güçlendirdiğini göstermektedir. Milletin bütünlüğünün çelişkisinin aşılabilinmesi için, bireylerin çeşitliliğinin bir kenara bırakılıp, siyasi birliğin kurulması gerekmektedir. Bir bakıma Fransız ihtilâli modern devrimler içinde Ulusal Devletlerin kurulmasında, bu vazifeyi yüklenmiş gibi gözükmektedir. Bu nedenle de temsiliyet bunalımı, Gauchet için, daha 1789'dan itibaren başgöstermiştir. Temsili rejim sosyal bedenin bağımsız varlığını ancak

bağlı bulunduğu iktidar sayesinde varedebiliyorsa, bu bunalımın köklerini temsiliyet sisteminin ortaya çıkışında bile aramak olanaklı olmaktadır.

Bugün hem işçi sınıfı, hem burjuvazi temsiliyetten yoksun iseler, son yıllardaki sendikaların ve politik partilerin temsiliyet bunalımları da aynı bağlamda araştırılmalıdır. Yeni ortakgüdümler (koordinasyonlar) geçici olarak kuruluyor ve grevler sırasında sendikaların klasik görevlerini yükleniyorlarsa, bunun nedeni eski katı sendika modellerinin, esnekleyen toplumların yapısıyla uygun olmamasındandır. Daha esnek, daha ayrışık, kurumsallaşmamış kuruluşlar post-modern toplumların örgütlenme biçimlerini oluşturmaktadırlar. Daha yerel ve mikro düzeyde mücadele biçimleri ortaya çıkmakta ve belli tekil hedeflerde billurlaşmaktadırlar. Böylelikle, dolaysız demokrasiye ihtiyaç gittikçe artmaktadır.[10]

Bireyler "geçmiş ve gelecekten yoksun" bugünü yaşamak arzusundadırlar. Gilles Deleuze'ün *Stoacılara dönüş* gözlenimi burada daha açıklık kazanmaktadır.[11] Tarihin anlamının gittikçe yok olmaya yüz tutması ve tarihi tözün yitirilmesi söz konusudur[12] Lasch'e göre, narsisik toplumların karakterini belirleyen geçmişle bağları olan ve geleceğe doğru uzanan nesillerin birbirlerini izlemelerini artık bireyler birer bağlılık olarak algılamamakta ve bu nesillere olan bağlılık duygusal bir erozyona girmektedir[13]. Tarihi anlamın yok olması en az sosyal kurumların ve değerlerin yok olmaya yüz tutması kadar narsisik toplumların bunalımının göstergesidir. 70'li yıllardan beri Vietnam savaşı, Watergate skandalı, uluslararası terorizm, ve ekonomik bunalım, hammaddelerin tükenmeye başlaması, nükleer savaş tehlikesi, ekolojik yapının ve doğanın bozulmaya yüz tutması, bireylerdeki bütünlük ve dayanışma duygularını silip attığı gibi, siyasi partilere olan güvenin de sarsılmasına yol açmıştır. Oysa René Dumont'un "Avrupalı Yeşiller Kongresinde" (7, 8 ve 9 Nisan 1989'da Paris'te toplandı) hatırlatmış olduğu gibi, 1984 yılı tarihi bir yıldır; çünkü bu yıldan itibaren besin mad-

delerinin, gittikçe artan dünya nüfusunu besleyemeyecek duruma geldiği ortaya çıkmıştır.

Her yönüyle *görüntü* (simulacre) toplumu haline giren yaşam içindeki bireyler, siyasi temsiliyet bunalımı, ekonomik bunalım, işsizlik, hizmetçi topluluğuna doğru gidişat, onları kendi içlerine kapalı, kendjleri üzerine katlanmış kılmayı ortaya çıkarmıştır.

Guy Debord'un *Gösteri toplumu* karakteri tüm toplumun katmanlarına yayılmıştır. Uluslararası situasyonistlerin reklamları bozup, onları yolundan çıkartıp, onlardan ideolojik mesaj çıkarmaları, tersine ideolojiyi yeniden yerinden oynatıp, reklam amacıyla kullanmasından farklıdır: Citroen arabasının reklamı, Kızıl Çin'in, Çin seddinde hızla yol alıp, bir Çinlinin de Mao kıyafetiyle kameraya bakıp, eliyle zafer işareti yaptıktan sonra "devrimci" sloganının kullanılması, reklamların tarihi saptırmalarına bir örnek oluşturur.

Kendini tavlamaya çalışan birey artık "yaşayabilme bunalımı içinde", kendisini geliştirme stratejisinin yollarını araştırmaktadır. Aids bunalımı da cinsel yaşamın bir etik halir.e getirilmesini gerekli kılmıştır. Michel Foucault'nun son iki yapıtı bu "kendi kendinin etiği" konusunu ele alır:[14] Kendi kendinden, yaşam biçimi olarak, bir "sanat eseri" oluşturmayı amaçlayan Yunan ve Roma düşüncesine dönüş bu temayı içerir.

Post-modern bireyler büyük anlamlar taşıyan sistemlere karşı süphecileşmiştirler. Jean-François Lyotard'ın yazmış olduğuna göre[15] büyük söylemler ve anlatılar (Hıristiyanlık, Marksizm, devrim ve Sosyalist toplum vb.) artık kimseye inandırıcı gibi gelmemektedir. Benlik tamamen bireyin yatırımına bırakılmıştır. Devrimci "Ben" kendi kendine aşık olan Nergis'in hayalidir artık ve devrimi suyun içine çekerek, yok eder. Nergis'in gerçek ölüsü kalmıştır. Benliğini özgürlüğe kavuşturmaya çalışır durur: Nergis bir psikolojik bireydir *(homo psychologicus)*[16]

Kamu üzerine söylem yerine reklam üzerine toplumsal söylem ortaya çıkar ve bu toplum herkesin özgürleşmesi-

ne değil, farklılaşmasına yönelip, bu farklılıktan bir kimlik sorunu ortaya çıkarır. "Artık özel bölümlerimizin bir öznenin imgesi olarak nesneleriyle ilişkiye girdiği bir tiyatro sahnesinde oynanan oyunu yoktur, ne dramaturji olarak ne de aktör olarak varoluruz, birçok şebekenin keşistiği bir varış (terminal) noktası halindeyiz. Televizyon bu oluşumun en dolaysız şekillenmesidir, bugün artık oturmakta olduğumuz mekan işlem ve konuk etme mekanı olarak, emir verme ekranı olarak, telematik bir güce sahip varış noktası olarak düşünülür; yani uzaktan kumandalı evlerde çalışma ve iş süresinin gerçekleştirilmesi, yol zamanının emek sürecine sokulması, sosyal oyunlar ve cinsel ilişkiler tüketim olarak düşünülmektedir." Şimdiye kadar ekonomik rasyonalitenin içine girmeyen mekanlar ve işler bile artık ücretli iş haline gelmektedir. İnsan bir varış noktası olarak şebekelerin içindedir[17].

Eğlence toplumundan nasibini alanların ego'larını geliştirdikleri seçkinler topluluğu karşısında gitgide histerik hale giren, klasik anlamda topluma *yabancılaşan* garantisizler, geçici işlerde çalışanlar ve "hizmet" işlerini görenler, hiç bir temsili sisteme girmeyen ve toplumda iyice "marjinalleşen" kitleler varolmaktadır.

"Bırakınız yapsınlar "söylemiyle liberalizimin iyice yaygınlaştırılmaya çalıştırıldığı toplumlarda, seçkinlerin her türlü "ahlak"dan yoksun para kazanma yollarını aramaya koyulmaları, gittikçe sertleşen, "doğal seçme" kanunlarına göre işleyen kuralların ortaya çıkması, para kazanmanın zaten "ahlaksızlık" olduğunu söyleyen bir "sofistler" topluluğunda, "her şey para için" söylemini güçlendirmiştir. Klasik burjuva kapitalistinin bile bir ahlakı olmasına karşın, yeni zenginlerin "vur patlasın"cı zihniyetleri yeni bir etik getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Gerek sosyalist Mitterand, gerek liberal Balladur bir etik projesinden bahsetmektedirler.

Yeni bir etik arayışı:

Bir aile babasını evlenmeyen papazdan daha aziz sayan Calvin'den ve yeni bir protestan etiğinin çözümünü ya-

pan Max Weber'den sonra (gereksinimi kadar çalışmak yerine daha fazla çalışıp, daha fazla kazanmak) bugün her türlü işte, her ne pahasına olursa olsun çalışma zorunluluğu etiği ortaya çıkmaktadır. Ya işsizlik ve açlık, ya da zor da olsa, kötü şartlarda da olsa, kendi niteliklerinden daha niteliksiz işlerde de olsa çalışmak zorunluluğu işçilere yeni bir "iş ve çalışma" etiğini ortaya çıkartmıştır. Max Weber her türlü hiyerarşiyi kırarak, mutluluk için Tanrının çağrısına birey olarak katılmayı püriten etik olarak sunmuştu: yani *Res publica*'yı, kiliseyi ve aileyi aşan bir Tanrı ile başbaşalık söz konusuydu. Bu gelişime göre, herkes temayülüne göre, ekonomik, sivil, aile içi, kişisel olarak ruhani veya el işçisi olarak çalışacak ve sosyal parazitlere yer vermeyecektir.[18]

Protestan etiğinin kapitalizmin dinamiğini verici etkisine göre, kapitalistlerin artık el işçilerini ve manufaktürleri yeni bir "rasyonalitenin" içine sokması söz konusudur. Bunun kâr amacıyla yapılması yeni bir şey değildir; yeni olan her türlü ilişkinin "para" üzerine kurulmasıdır. İhtiyacım için şu kadar saat çalışıp bu kadar üretmem gerek yerine en fazla ne şekilde daha fazla kazanabilirim, ortaya çıkar.

François Mitterrand'ın bir protestan olması yeni bir etik ile ne şekilde bağlanır, bilemeyiz; ama olgu olarak gösterebiliriz bunu. Vahşi bir kapitalizme dur demek için 20 Nisan 1989'da Paris'te Luxembourg sarayında "Etik, Ekonomi ve Şirket" adı altında Uluslararası bir Sempozyum toplandı. Son zamanlarda, gerek Fransa'daki **American Express**'in başkanının Kolombiya ile uyuşturucu trafiği yapması nedeniyle yakalanışı, gerek Palas ve Bains Douches'un sahibinin içki trafiği ile hapse atılması, kolay yoldan para kazanmaya çalışanların çoğalmakta olduğunu ve bunun yeni bir söylemi oluşturduğu gözlemlenmektedir. Toplanan bu sempozyumda "şirketlerin ahlakı" söz konusu oldu. Kenneth Blanchard ve Normand Vincent Peale'nin **Ethique et Menagement** (Editions d'organisation, 1988) adlı kitabı dürüstlüğü, iyi bir şirket reçetesinin birinci maddesi olarak gösteriyor. 1980'li yıllar şirket modeli kültürünün zaferi olarak gösterildikten

sonra insanların da bireycilikleri vurgulanıyor. Papa'nın bile Milano'da ve Arjantin'de yaptığı konuşmalarda "Tanrıya iş yapıcı bir ruhu sunmanız doğrudur" sözü bir dönemin göstergesidir.[20] Aynı şekilde sosyalistlerin de "Şirketler özgürlüğün meşru ifadeleridir" demecini vermeleri bir rastlantı değildir. Ticaret ve Menagement okullarında artık bir "etik" dersi konulmak zorunda kalındı. Meşhur Dow Jones bile dünya borsa hareketlerini gösterirken, daha ahlaki borsa değerlerini göstermektedir. *Good Money* sağlık, ev, sosyal yardım kurumları, çevre korumacılığı, yeni teknolojileri satışa çıkarmaktadır. Ahlaki olarak paralarını bu değerlere yatıran insanlar *Wall Street krach* (borsa krizi, 1987) sırasında daha az para kaybettiler. Vicdan rahatlığı ile yatırım yapmak bu yeni kapitalist etiği oluşturmaktadır. Para ve seks arasındaki ilişki, aynı zamanda gittikçe vahşileşen bir kapitalizm içinde *raider*sleri ortaya çıkardı. Bunlar her türlü ahlaki zihniyetten yoksun olarak *para kazanma*nın sınırlarını zorlamaktalar. *Golden Boys*ların kolay yoldan büyük paralar kazanmaları, Ortaçağ sözcüklerinin şirket ve borsa yaşamına girmesi (Kara Şövalyeler, zehirli haplar vb.) gittikçe kitle iletişim araçlarıyla yaygınlaşan bir borsa, "kara pazartesi" bunalımından sonra, yeni bir etiği zorunlu kılmış gibi gözükmektedir.

Bu paraya para katma yöntemleri ikicil bir şekilde yönlenen toplumun seçkinlerine daha rahat para kazanma yolunu açmış ve hizmetçilerin de bu görüngüyü TV ekranlarından izlemelerini ortaya çıkarmıştır. Bir senede kazanamadığı bir para miktarının borsa oyunları sırasında bir saniye içinde kazanılması, bu etik arayışını gerektirmektedir. Şirketlerin daha başarılı olması için savaş stratejileri artık ekonomik stratejiler halinde sunulmaktadır. Clauzewitz'in politikayı savaşın bir uzantısı saymasından sonra, ekonomiyi bir savaşın uzantısı olarak görmek, yaşanılan hayatın sertliğini ve tehlikesini gösterir (Borsalarda kalp krizleri ve intiharlar). Bir stratejist olan askerî eğitimli Laclos'un **Tehlikeli İlişkiler** kitabı para, iktidar ve cinsel yaşamın entrikalarını

stratejik olarak göstermiştir. Bugün kitabın filminin yeniden çevrilmesi bir rastlantı olmasa gerek.

Ekonomiye paralel ekonomi

Toplumların ikici karakteri yanında şirketlerin alternatif ikicil durumları ortaya çıkmaktadır. Özellikle Batı Almanya ekonomik rasyonaliteye alternatif bir paralel ekonominin yaygınlaştığı ülkedir. 1977'den itibaren 68 olaylarının aktörlerinin geliştirmeye başladıkları "paralel ekonomi" yeni bir şebekenin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Bu paralel ekonomi terör yıllarında "Kızıl Ordu"nun üyesi veya sempatizanları için Almanya sınırları içinde iş bulamayanlarca, yasaklılar tarafından kurulmuştur: Profesyonel yasaklarla, sosyal dışlanma bağlarını koparmak isteyenler, özerk üretim yöntemine sarıldılar. *Netzwerk* bunların arasında en çok adından bahsettiren kuruluştur[21].

Bu tip özerk üretim şirketleri, ekonomik rasyonalitenin dışında olan bir yönetim denemesine girişmişlerdir. Özellikle Yeşiller tarafından desteklenen bu özyönetim, yeni bir sendikacılığın kıpırdanmasına da yardımcı olmaktadır.

Özyönetimli, özerk üretimli şirketlerin ilkelerini şu şekilde özetleyebiliriz: Geleneksel kaynaklardan yardım görmeyen projelerin finanse edilmesiyle ilgilenenlerin aylık ödenek yardımlarıyla para bulan bu şirketler yardım elde edebilmek için projelerini bazı şartlara uydurmak zorundadırlar. Bunlar özyönetim sisteminde şirketin elemanlarının kendilerinin belirleyecekleri şekillere göre, şirketin yönetimine ve örgütlenmesine katılmak zorundadırlar. Çalışma şartları aynı şekilde katı iş saatlerini içermemelidir. Çalışan anne ve babaların çocuklarını yuvalara bırakacak zamanları olmalıdır. Bunun için esnek iş saatlerini kendileri seçebilmelidirler. Taylorizm yönetiminin dışına çıkılmalıdır. Çalışma ve yaşam şartları arasındaki kopukluk en aza indirilmelidir. Özel yaşam, eğlence, seyahat, ekonomik rasyonalitenin dışında bir çalışma yapmaya imkân sağlayacak bir şekilde

ayarlanmaladır. Bu zaman zarfında bireylere okuma, resim yapma, yardım cemiyetlerinde çalışma, gönüllü işler yapma vb. gibi insanın psikolojik sağlığı bakımından faydalı işlerde çalışma olanaklarının sağlanması lâzımdır. Şirket, çalışanların ortak mülkiyetine ait olmalıdır. Bu şirketler, daha çok ufak şirketler için yapılan çalışma şartlarını içermektedirler. Büyük fabrikalar için başka şekiller aranmalıdır. Kurulan şirketin, kamu yararına getireceği bir şeyler olmalıdır: İşsizliği önleme, iş süresinde azaltma yapılarak daha fazla işçinin çalışmasına yardımcı olma, çalışanların iş garantilerinin olması gibi. 1988 yılında Frankfurt'da kurulan *Ecobank* bağımsız bir kredi ve yardım bankasıdır. 1986'dan beri özellikle Frankfurt, Visbaden ve Kassel'de önem kazanan Yeşiller paralel ekonominin gelişmesinde rol oynamışlardır. Bankanın emlâkçılık da yapması, sosyal yardımların yeniden yeni şebekelerde gelişmesini sağlamıştır. Refah Devletinin "iflâsı" ile bu tip yardımlarla gedikleri doldurmaya yarayan yeni alternatif yollar aranmaktadır. Bu tip yeni şirketlerin yeni iş imkânları yaratması, birçok işsize iş bulması, son yıllarda alternatif hareketler içinde yeni bir başarı alanı ortaya çıkarması düşündürücüdür. 1980'li yıllardan beri yeni iş olanakları ve özgürlük alanları[22] bu şekilde kurulmaktadır. Genç işsizler, kalifiye profesyoneller, garantisizler, aydınlar, sosyal işçiler bu şirketlerde iş bulup çalışmaktadırlar. Bu şirketlerin sadece %40'ı kendi kendini finanse edebilmektedir, geri kalanlarıysa Devlet ve Kilise yardımı almaktadırlar. Ayrıca "amme hizmetinde" gönüllü çalışanların varlığı, şirketlere yardımcı olmaktadır. Şirketlerin büyük bir çoğunluğu, politik kahvelere, mahalle tüketicilerinin örgütlerinin alışveriş yaptığı mağazalara hizmet etmektedirler.[23]

Şirketler, ekolojist yeşillerce, barış hareketlerince, antinükleer gruplarca desteklenmektedirler. 1986'dan beri Yeşillerin ekonomik programında, özüretim yöntemi kabul edilmiştir. Ekolojik bir ekonomi; sosyal bir ekonomi; demokratik bir ekonomi: Ekolojik ekonomi için büyüme hedef alınmayarak, uzun vadeli malları, doğal şartlarla üretme-

yi içermektedir. Sosyal ekonomi anlamlı bir çalışma yöntemi geliştirmeyi ve çalışma süresini indirmeyi amaçlamaktadır. Demokratik ekonomiyse çalışanların katılımcı-demokratik bir şekilde şirketin yönetimine katılmasını sağlamak anlamına gelmektedir. (Kadınların dışlanmasına karşı çıkmak A.B.D.'de *Harvard Business Review* dergisinde Schwhartz'ın kaleminden yayımlanan bir makalede kadınların şirketlere erkeklerden daha fazla masraflı olduğunu yazması, yeni bir tartışma ortamını açmıştır. *Catalyste* adlı bir örgütün başkanlığını yapan Schwhartz, şirketlerdeki kadınların haklarını korumak için yazdığı yazısında, uzun çabalardan sonra işi öğrenen kadınların günün birinde anne olma arzusuna kapılıp, işi terketmeleri, şirketlere yeni eleman kazandırmaktaki zaman harcaması dolayısıyla, genelde bir para kaybına yol açtığını yazmıştır. [24]

İkili işleyen toplumların gidişatına ikili bir iş konumunu savunan kadın yazar, yaşamlarını "işlerine adayan" kadınlar ile "bebeklerine adayanlar" arasında bir kalite farkı ortaya çıkarmaktadır. Bu ikinci kategorideki kadınlara bebekleriyle uğraşacak zamanın tanınmasını dilerken, aynı zamanda da yarım gün çalışmaya itilmelerini dilemekte. Adına *Mammy track* dediği şekilde maaşlarında da indirim yapılmasını savunmakta ve işe alınırken çocuksuz kadınlara öncelik verilmesini istemektedir. Birçok şirket sahibi bayan Schwhartz'ın yazısına sevinçle sarılmakta ve "herkesin düşünüp söyleyemediğini, yüksek sesle söylemesinden" dolayı onu kutlamaktadırlar. Bunun yanında feminist gruplar ve diğer kadın örgütleri makaleyi ateşli bir şekilde eleştirmektedirler. İkici şekilde işleyen, çalışan kadınların konumu toplumun ikici karakterinin mantığına uydurulmaya çalışılmıştır. Garantililer ve garantisizler arasındaki ayırım kadınların kendi iç karakterleri ve sosyal faaliyetleri içinde de böylece tanınmış olmaktadır. Bu yazı hem kadınların siyasi örgütlenmelerinde bir parçalanmaya yol açmakta hem de erkekleri bağdaşık bir topluluk gibi görmektedir. Bugün birçok erkek işini terk edip birkaç yıl çocuğu ile uğraşmayı amaç edinmiş-

tir. Kadın dışarıda erkek ev işlerinde çalışmaktadır. Bu bakımdan yazı bu kategorideki insanları dışlamaktadır.

Çevre korumacılığı, özyönetim, özüretim katılımcı demokrasi ve yeni tip ekolojik sendikacılık iş ve çalışma zamanlarında esnekliği ve çalışma süresinde indirimi prensip edinmiştir. Emek üzerine kurulan toplumsal ütopyanın yok olmaya yüz tutması ve hatta "iflâsıyla" gerçekçi, olasılıklı, ekonomik rasyonalite ve büyümeyi hedefleyen bir siyasi ekonominin ötesinde ekolojik bir ekonomi geliştirme, işsizliğe bulunabilecek çare olarak ortaya konulmaktadır. [25]

Bugün kapitalist sistemin bunalımı, emek ve çalışma süresi üzerine kurulmuş olan iş zamanının yaşamdan giderek uzaklaşması üzerine oturmaktadır. Emekçi gittikçe çalıştığı işte bağımlılaştıkça makinalaşma ve teknik, bilgisayar, robotik gelişmeler öyle bir durumu ortaya çıkarmıştır ki, emekçi ürettiğinin ne hale gelip fabrikadan çıktığını göremez olmuştur. Ürettiğinin ne olduğunu bilmez bir emekçi haline gelmiştir. Özerkliğin gittikçe yok olduğu çalışma yerlerinde emekçiler bir makinanın parçası haline gelerek karmaşık makinaların işleyişini denetleyen elemanlar olmuştur.

---

1 Le Monde, 11 Nisan 1989, Alain Lebaube, **De multiples chassés croisés.**

2 UNEDİC, no: III, Aralık 1988- Ocak 1989

3 Gilles Lipovetsky, **L'Ere du vide, Essai sur l'individualisme contemporain**, Gallimard, Paris, 1983, s.56.

4 Michel Foucault, **Surveiller et Punir**, Gallimard Paris, 1975.

5 Michel Foucault, **Cinselliğin Tarihi**, I, Afa yayınları, Çev: Hülya Tufan, 1986.

6 Baudrillard, **De la Séduction**, Editions Galilée, Paris, 1979, s.104

7 Baudrillard, a.g.e.,s.104.

9 Marcel Gauchet, **La Révolution des droits de l'Homme**, Gallimard, Paris, 1989.

10 Bkz. Alvin Toffler, **La troisième Vague**, Danoel, 1980

11 Gilles Deleuze, **Logilue du sens**, Minuit Yay, Paris, 1969.

12 Lipovetsky, a.g.e., s.57

13 Chr. Lasch, **The Culture of Narcissism**, New York, Warner Books, 1979.

[14] **L'Usage des plaisirs,** Gallimard, 1984; **Le souci de soi,** Gallimard 1984.

[15] J-F. Lyotard, **Le postmoderne expliqué aux enfant,** Galilée, 1984

[16] Bkz. Lipovetsky, a.g.e.,s.60

[8] Baudrillard, a.g.e., s.122.

[17] Jean Baudrillard, **L'autre par lui-même,** Galilée. Paris, 1987,s.16

[18] Max Weber, **L'Ethique protestante et l'Esprit du capitalisme,** Plon 1985

[20] Didier Pourquery, *"Les profits de l'Ethique"*, **Le Monde,** 21 Nisan 1989.

[21] Marcel Drach et Bernard Toboul, L'Economie parallele allemande, **Le Monde Diplomatique,** Nisan 1989.

[22] Félix Guattari, Toni Negri, **Des Nouvaux Espaces de liberté** Yeni Özgürlük Alanları, Relief 1985

[23] **Le Monde Diplomatique,** a.g.s.

[24] **Le Monde,** 11 Mayıs 1989, "Filiére Maman ou filiére carriére" makalesi.

[25] Bkz. André Gorz,*Métamorphoses du travail Ou* tes du sens, Galilée Yay. 1988, s.274-288.

HÜKMETME BİÇİMLERİ ÜZERİNE (*)

Merkezi güçlerin artık modasının geçmekte olduğu izlenmektedir. Her toplumda "söylemsel oluşum", yani paradigma "merkezi devlet" yapısının çözülmesi üzerine kurulmaktadır. 1970'lerden beri Batı filozoflarının vurguladığı, ayrışık yapılardan bir örgüt biçimi çıkarmaktır. Bağdaşık güçleri normlara sokmak ve her türlü ayrışıklığı standardize etmek genel söylemi oluşturulmuştur. Aslında o zamanlar yeni yeni semeresini vermekte olan yeni mücadele biçimleri de aynı şekilde transversal olarak düşünülmüştür.[1] Oluşmakta olan, bu sıralarda, merkezi yapıların kemikleşen bürokrasilerine bir son vermektir. Aynı bağlamda 1980 yılında lağvedilen Paris Freudçü okulunun kurucusu, meşhur psikanalist Lacan, radikal sosyalist tipli bir örgütlenme biçiminden sıyrılarak, benmerkezci, ama yaygın bir psikanalist örgütünü oluşturmuştu. "Ben psikanalistim" diyen herkes psikanalist olabiliyordu. Lacan ne kadar benmerkezci olursa olsun "bu benim kurumumdur" desin, yine de buna karşı verilen mücadele biçimi merkeziyetin kırılması şeklinde olmuştur. 1972 yılında yayımlanan *"L'anti-Oedipe"* kitabıyla "Ben" sorunu ortadan kalkmıştır. Psikanalist, bundan böyle, "Ben'in birliği" sorunuyla uğraşmaktan vazgeçmiş, ve de artık çılgınlığın nasıl estetik bir sorun haline konulacağı tartışılır olmuştur.

Ulus Devlet kuramına son

Aynı yıllarda ekonomide de yeni yeni oluşların başgöstermesi dünya ekonomik krizinin "moneter" bir bunalım olması, yeni yeni merkezlerin ortaya çıkması, bunların arasından Güney Kore, Singapur vb. gibi "Yeni gelişmekte olan ülkelerin" ortaya çıkması beraberinde bu bunalımın niteliğini de belirtmektedir: Bazı ekonomistlerin yaptıkları çözümlemelere göre bu Batı ekonomisinin bunalımı tahmin edildiği

* **Sosyalist Birlik**, Şubat 1990

gibi, petrol bunalımı değil, hakimiyet kurmak isteyen sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının aralarındaki mücadeleden başka birşey değildir. Multinasyonaller, yani çokuluslu şirketler artık hakim sınıf fraksiyonu olmaktan çıkmakta ve yerini yükselmekte olan transnasyonellerin hakimiyetine bırakmaktadır. Bu Üçüncü dünya veya "Yeni sanayileşmekte olan ülkelerin" patronlarının dünya ekonomisi içinde bazı sektörlerde sözlerinin geçerli olmaya başlaması demektir. Yeni uluslararası iş bölümünde artık sanayileşmekte olan ülkeler eski battal sanayi sektörlerini üstlenecekler ve de sanayi ötesi olarak nitelendirilen, bir başka deyişle postmodern toplumlar ise yeni telematik, bürotik bilgisayar sistemleriyle sermayeyi yeni alanlara doğru taşıyarak, yeni alanlara açılacaklardır. Bu bağlamda söylemsel oluşum da yerini "en az çalışmayla en fazla kazanç sağlama" söylemine bırakacaktır. Artık filozofların dedikleri gibi, "gerçek", "adalet" sorun olmaktan çıkarak, "yetkinlik" sorunsallaştırılacaktır.[2]

Toplumlarda merkezkaç güçler kendi içlerinde yeni örgütlenme biçimi içinde toplanıp, klanlaşacaklardır: Bunun örneklerini Batı toplumları yaşadığı gibi, günümüz Türkiyesinde de buna benzer konumlar bulmak mümkündür. Örneğin Bağdat caddesi üzerinde "Maganda" ve "zonta" avcılığı yapan ve "kaykaylarının" üzerinde "gamalı haç taşıyan" gençlerin çeteler halinde birbirleriyle dalaşmaları bunun en somut örneklerinden biridir. Yine 1970'li yılların sonunda, terör gruplarının "kurtarılmış mahalleler" oluşturmaları ve duvarlara yazdıkları yazı ve grafitiler ile bölgelerini tayin etmeleri ve oradan geçenlere zor anlar yaşatmaları herkesin anımsayacağı somut örneklerdir. Fransız sosyolog Maffezoli toplumlarda "tribünleşmenin" ortaya çıktığını yazdı. Ulus Devlet kavramı tek bir merkezde toplanan yapısını kaybetmekte. Tribünlerin oluşturduğu bir toplumda herkesin kârı başka yerde olduğundan, coğrafi bütünlük ilkesi de yerini küçük birimlere bırakmakta ve bu birimlerin dışarıdaki birimlerle kurduğu ittifak ilişkilerini pekiştirmektedir. Bugün "Punk" İngiltere'de de, Fransa'da da hatta Türkiye'de de tipinin getirdiği farklılıkla kendisine benzeyeni bulabilmekte-

dir. Fransa'da gençlerle yapılan bir anket sırasında "Birbirlerinizle nasıl tanışıyorsunuz?" sorusunu yanıtlarken, "Elbiselerine ve ayakkabılarına bakıp, fikirlerinin bize yakın olup olmadığını anlıyoruz" demektedirler.

Buna benzer bir süreç ülkeler içinde de yaşanmakta. Türkiye de gelişen olaylar (paranın konvertibiliteye geçmesi, Çimento fabrikasının Fransızlara satılması vb.) Doç. Dr.A.Esin'in geliştirdiği bir tezi doğrulamaktadır. Artık ikinci uluslararası işgücü yerini yeni bir biçime bırakmaktadır: O da yeni şehir merkezlerinin yatay geçişli iktidarlarıdır. Örneğin New York, Londra, Paris, İstanbul, Bangkok şeridi merkez olabileceği gibi, Arkansas, Detroit, Sussex, Lyon, vb. çevre durumuna düşebilecektir. Böylece ulus devletler üzerine yapılaşmış bir merkez, yerini ulus devletlerin parçalandığı bir yapıya bırakacaktır.

Bu şekilde merkezi güçler artık iktidarlarını kaybetmektedirler.

Egemenliğin iktidarından yönetmenin iktidarına doğru:

Michal Foucault Collége de France'da 1977 ve 1978 yıllarında "Güvenlik, Toprak ve Halklar" adlı dersinde *yönetme* temasını ele alır. Şöyle der: "Yönetme sanatı neyi içermektedir? şeyleri kuru halindeyken yakalamak amacıyla anti makyavelci büyük yazının metinlerinden birini, 1555 tarihini taşıyan ve adı **Siyasi Ayna** olan ve çeşitli hükmetme şekillerini içeren Guillaume de la Perriére'in kitabını ele almak istiyorum. Bu metinde, ki Makyavelinki ile kıyaslarsak çok hayal kırıklığına uğrayabilirz, bence önemli olan birtakım şeylerin eskizlerini görmemizdir. İlkin La Perriére hükümetten ve hükmetmekten ne anlamaktadır? Bunun tanımını ne şekilde yapmaktadır. Metnin 46.sayfasında şöyle der: "Her monarka, imparatora, krala, prense, senyöre, hakime, yüksek papaza, yüksek görevliye ve benzerlerine verilen ad yöneticidir". La Perriére gibi diğer yönetme sanatı üzerine düşünürler de sürekli olarak bir aileyi, bir dini tarikatı, bir manastırı, bir taşra bölgesini, ruhları, çocukları, bir evi yönetmenin de hükmetmek olduğunu anımsatırlar. Bu

gözlemler tamamen kelime haznesine bağlı gözlemlermiş gibi gözükseler de, önemli siyasi içermelere sahiptirler. Böylece Makyavel'de gözüktüğü gibi veya ona atfedilenlerde olduğu gibi, Prens tanımı içinde -okunduğu zaman kitabın temel ilkesi burada yatmaktadır- kraliyetinde tek olan kimsedir ve kraliyetine göre aşkın ve dışarıdanlık konumu içindedir. Öyleyse, sadece hükümdarın gözüktüğü yerde, hükmetmek pratiğinin gösterdiği, bir yandan hükmetmenin birçok pratikleri içerdiğidir ki, birçok kimse hükmetmektedir bir ülkede; aile babası, bir manastırın en yüksek görevlisi, eğitimbilimci, çocuğa veya çırağına göre usta; öyleyse birçok hükmedene göre bir prens Devletini yönetmektedir ki bu yönetmenin sadece bir biçimidir ve diğer yandan, tüm bu hükmedenler (veya yönetenler) topluma ve hatta Devlete içkindirler. Bir aile babası bir Devletin içinde ailesini, bir Manastır yüksek papazı manastırını vd. yönetebilmektedir. Öyleyse, hem yönetimin şekillerinin çokluğu hem de Devlete nazaran hükmetmek pratiklerinin içkinliği vardır. Bu eylemlerin içkinliği ve çokluğu Makyavel'in **Prens**inin, aşkın tekilliğine zıttırlar. Tabiî ki yakalanabilen bunca yönetim şekilleri arasında, toplumla ve Devletle içiçe geçmiş ve onlarla kesişmiş olan özgün bir hükümet şekli de mevcuttur, ki bunu ortaya çıkarmaktır gerekli gibi görünen: Tüm bir Devlete uygulanacak olan özel hükmetme şekli işte budur.

Değişik hükümet tipolojilerini yapmaya çalışırken, gönderme yaptığım metine nazaran daha geç bir metin de bir yüzyıl sonrasına aittir, François de la Mothe Le Vayer, kralın oğluna öğretme amacıyla yazdığı bir metinler dizisinde, her birinin özel bir düşünmeye sahip olduğu veya bir çeşit bilim olduğu üç tip hükmetme şekli vardır, diye yazar. Ahlaka ait olan kendi kendini yönetme (kendine hükmetme); ikinci olarak gerektiği gibi bir aileyi yönetmè sanatı ki bu ekonomiye aittir; ve sonunda siyasete ait olan Devleti yönetme sanatı. Tabiî ki, ahlaka ve ekonomiye göre siyasetin kendi tekilliği vardır, ve La Mothe Le Vayer siyasetin ne tamamen ahlak ne de ekonomi olduğunu belirtir. Bana öyle geliyor ki, burada önemli olan tipolojilere rağmen, gönder-

mede bulundukları her zaman belirttikleri bu yönetme sanatıdır. Birinciden ikinciye ve buradan da sonuncuya olan süreklilik budur. Halbuki **Prens**'in doktrini veya genelde hükmetmenin teorik yasası sürekli olarak Prensin iktidarı ile her türlü iktidar biçimi arasındaki ayrılığı, süreksizliği vurgulamaya çalışır. Buradan itibaren de anlatılması, açıklanması, değerlendirilmesi gerekli olan bu süreksizliği kurmaktır ve oradan da, bu yönetme sanatlarında, inen ve çıkan sürekliliği bulup çıkarmak gereklidir. Çıkmakta olan süreklilik bu anlamda Devlete hükmetmek isteyen kişinin öncelikle kendi kendini yönetmesini bilmesi zorunluluğudur; sonra başka bir düzeyde, ailesini, varlıklarını ve bölgesini yönetmek ve son olarak da, Devleti yönetmeye yeterli olabilir. Bu çağda, önemli olan Prensin bu eğitimbilimlerini karakterize edecek olan bu çıkan çizgidir (yükselen süreklilik) ve bunun en güzel örneğini veren de La Mothe Le Vayer'dir. Kralın yerini alacak olan kimse için önce bir ahlak kitabı, sonra bir ekonomi kitabı ve son olarak da bir siyaset kitabı yazar. Öyleyse Prensin eğitimbilimi bu değişik yönetme şekillerinin çıkan sürekliliklerini sağlayacaktır. Tersini alırsak inmekte olan bir süreklilik vardır ki bu anlamda bir Devlet iyi şekilde yönetildiğinde, aile babaları ailelerini iyi bir şekilde yönetirler, zenginliklerini, varlıklarını ve özel topraklarını iyi yönetirler ve bireyler de gerektiği gibi davranırlar. Bu yükselmekte olan çizgi ta ki, bireylerin davranışlarına, ailelerin işletilmesine, Devletin iyi yönetilmesine kadar gittiğinde bu dönemde bunun adına "polis" denilmekteydi. Prensin eğitimbilimi çıkmakta olan, yükselen hükmetme biçimini ve polis de inmekte olan sürekliliği sağlamaktadır. Öyleyse gördüğümüz gibi, her şekilde, bu süreklilikte, Prensin eğitimbilimi kadar poliste de temel olan kısım aileyi yönetmek olan ve adına tam tamına "ekonomi" denen kısımdır.

Bu yazında ortaya çıkan hükmetme sanatı şu soruya karşılık vermelidir: Ekonomiyi nasıl buraya sokmalı?, yani insanları gerekli olduğu gibi nasıl yönetmeli, varlıkları, zenginlikleri, bir ailenin içinde nasıl yönetmeli ki bir aile babasının karısını, çocuklarını, hizmetçilerini yönetmesi gibi iyi yö-

netebilsin? vs. Kim ailesinin varlığını en iyi şekilde yükseltebilir, bunun için kim gerekli olan ittifakları sağlayabilir, bu dikkati, bu titizliği Devletin içinde işletmede olan aile babasının ailesini yönetmesinin tipine nazaran nasıl konulmalıdır? Politika egzersizinin içine ekonomiyi sokmak, sanırım, yönetmek denilen şeyin esas öğesidir. 16.yüzyılda olan bu şeyin 18.yüzyılda da hâlâ aynı olduğunu sanırım. Jean Jacques Rousseau'nun "Ekonomi Politik" adındaki makalesinde şematik olarak, Rousseau'nun aynı terimlerde sorunu koyduğunu görürsünüz: "Ekonomi" sözcüğü kökeninde tüm ailenin iyiliği için evin akıllıca, bilgece yönetilmesidir. Rousseau şöyle der: "Sorun ne şekilde bu bilge aile yönetimi, *mutadis mutandis*(*) veya varolan süreksizliklerinle, Devletin genel yönetiminin içine sokulabilir? Bir Devleti yönetmek, öyleyse, ekonomiyi ortaya çıkarmak olacaktır, öyle bir ekonomi ki, tüm Devlet düzeyinde olsun, yani bu devlette oturanlar nazarında, zenginlikler, herkesin ve her şekliyle bir denetim şekli, bir gözetleme şekline sahip olmak, tıpkı aile babasının evi ve varıyoğu üzerinde olan dikkati kadar."(M.F.)

Egemenlik, kamu hukukunda, Ortaçağdan 16.yüzyıla kadar hep bir toprak üzerindeki egemenliği içermiştir. Bir Prens kendi topraklarının egemenliğine sahiptir ve bu toprakları "herkesin iyiliği için" yönetir. Bundan böyle bu topraklar üzerindeki özneleri, tebaasını yönetmek gücüne sahip olur. Yani Makyavel'e göre egemenliğin olması için bir toprak ve üzerinde yaşayan insanlar gereklidir. Bu devirden beri Ulus devletler hep bu ilke üzerine kurulmuşlardır ve Fransız devrimiyle bir de aynı dili paylaşma duygusu ortaya çıkmıştır. Aynı kökten gelen aynı dili konuşanlar topluluğunun yönetilmesi ister Monarşik isterse demokratik olsun, aynı paradigmanın öğelerini içermektedir. Michel Foucault'ya göre, La Perriére'in metni çok değişik bir şeyi vurgulamaktadır. Burada hükümet bir toprak parçası için yoktur. Bu metinde önemli olan "Şeyleri yönetmek"tir. Bir hükümet, öyleyse insanları ve nesneleri yönetmektir. Burada egemenlik artık yönetmek terimine karşıt olarak durmaktadır. Ege-

* Değişmesi gerekli olanı değiştirme anlamı taşır.

menlik bir toprak üzerinde yapılırken, yönetmek belli insanları ve şeyleri yönetmek olmuştur. Mekan önemini kaybetmekte midir?

Hukukçulara ve dinbilimcilerine göre bu "ortak varlık" egemenliğin sonunu getirmektedir. Bunların söylediklerinin "gerçek içeriğine" bakıldığında, öznelerin kayıtsız şartsız yasalara boyun eğdiği görülür. Prensin kurduğu düzene boyun eğmek zorundadırlar, aksi takdirde cezalandırılırlar. Onları cezalandırmak kralın düzeninin sürdüğünü göstermektedir. Burada "kamu mülkü" Tanrının düzenlediği, ve prensin (yahut kralın) onun adına yönettiği düzenin içinde tebaaların yasalara boyun eğmesi söz konusudur. Egemenliği niteleyen bu "ortak kamu mülküdür". Makyavel'in belirttiği şey "Prensin her ne pahasına olursa olsun bu kamu mülkünün düzeninin sağlanmasını başarmasıdır." Halbuki La Perriére ile yeni bir fikir ortaya çıkartır, Foucault. Şeyleri ortak kamu mülkünün düzeni için değil, fakat hukukçuların da belirtmiş oldukları gibi, "uygun bir sonuca" bağlamak için "el altında tutmak" gereklidir. Burada hükmetmek egemenliğe karşıt gibi durur. Egemenlikte, yasa ile hükümdar aynı şeylerdir. Yasaya uymamak hükümdara karşı gelmek anlamını taşır. Halbuki hükmetmek teriminde durum farklıdır. Burada insanlara yasalar karşısında boyun eğmek yerine, özgürlükler içinde bir hukuk devleti tanınmaktadır. İnsanları yasalara boyun eğdirmek değil, ama "nesneleri el altında tutmaktır" önemli olan. Yasaları kullanmak yerine düzenin sürekliliği için belli sosyal taktikler kullanılır. Bu şekilde bazı insanların amaçlarına varmaları sağlanır. Modern toplumların biyopolitikası denilen, halkları yönetmektir. Ama zorla değil, halkların kendi arzularıyla bir yönetim şekli söz konusu olmuştur. Böylelikle modern toplumlarda yasaların önemleri de giderek kaybolmakta, yöneticiler yeni yeni çeşitli taktikler kullanarak toplumları işletmekte, yönetmektedirler. Bu yeni taktiklerin amacı da yönetme süreci içinde en yüksek etkinliği bulmak, süreçlerin akışını yükseltmektir. La Perriére'in metnine dönersek, ona göre iyi bir hükümetin kılıca ve insanlar üzerinde öldürme hakkına sahip olması değildir

önemli olan, ama hükümdarın "sabrı" ve "özeni" söz konusudur. Şiddet ve öfke yerine sakin bir bilgeliğe ihtiyacı vardır. Sabra dayanır.

Burada gösterilmek istenilen Devletin tekmerkezci bir yapıdan tarih boyunca başka çokmerkezli ve çokerkli bir yapıya sahip olmasıdır. Batı tarihinde Adalet devleti feodal yapılı bir toprak üzerine kurulmuştur. Bu topluma "yasa toplumu" adı verilebilir. 15.yy.'da doğan ve feodal yapıdan çok sınırlarla alanı belirlenen bir devlet yapısı Makyavelci bir yönetim devletidir. "Son olarak da modern adını verebileceğimiz toprağı ile belirli olmaktan çok, bir halk kitlesini" elinin altında bulundurmasıyla yönetilen devlet biçimi vardır. Bu son devletin biçimine biyopolitika denilebilir. Bu devlet biçiminde ki, Ulus Devletin çözülmesi bunun son aşamasını oluşturmaktadır, artık toprak parçası ve devletin sınırları hakim öğe olmaktan çıkmaktadır. Halkının üzerine kurduğu hükümet biçimi gibi toprak ve sınırlar da Devletin yapısının belirli öğelerinden başka bir şey değillerdir. Bu devlet içindeki halklar yasalara boyun eğmekten çok yasalara karşı çıkarak, belli normları kendi içlerinde hazmederler ve bu şekilde yönlendirilir ve yönetilirler. Burada da hakim olan "insanlar üzerine yaşama ve öldürme hakkına" sahip olmaktan çok "özen gösterme" ve "sabır" ilkeleridir. Bu tip bir yapıda merkezi iktidarlardan bahsedilemeyeceği gibi, mücadele edenlerin hedeflerinin de yaygınlaştıklarını görürüz. Yaygın, çok başlı iktidarlar ve çok çeşitli mücadele biçimleri yatay geçişli oldukları gibi, tek bir hedefe de yönelik olamaz. Bu nedenle de Devleti *monolitik* (tekparça) olarak görmek, belki de taktik olarak çok yanlış olacaktır. Çünkü devletin iktidarı tek olmadı ve asla yaygın özelliğini kaybetmedi. Tekparça *asyagil* bir devlet iktidarı belki de "zaten bir mithos (söylence) idi. Bu bağlamda "sivil toplum" veya "yasakçı devlet" gibi söylemleri tartışırken bazı verileri de gözönünde bulundurmalı mıyız?

---

[1] Bkz. Felix Guattari, *La révolution moléculaire*, Ed.Recherches 1977)

[2] (Bkz. Jean Francois Lyotard, *La condition post modeme*,Minuit. 1979).

Toplumsal olayların çözümlenmesi her zaman belli dönemlerin içinde gelişen olaylar olarak, belli bir zaman kuramı içinde ele alındı. Sosyoloji branşının kurucusu olarak bilinen Auguste Comte, toplumsal ilişkileri bir evrim kuramına oturtmuştu. Ona göre toplumların teolojik, metafizik ve pozitif evreleri vardır. Daha önceleri Saint-Simon (1750-1825) pozitif bir siyaset ve felsefe öne sürmüştü. Saint-Simon'un pozitivizmi Cabanis'in ele aldığı psikolojiye bağlıydı. Diğer yandan da Jean Baptiste Say'in ekonomi kuramı üzerine dayanmaktaydı. Auguste Comte yeni bir siyaset ve felsefe ortaya çıkarır. Gerçek anlamda pozitif epistemoloji ne "verili olgular" ne de gerçektir; çünkü bunlar daha önce oluşan bir düşüncenin "bilimler tarihi" içine alınmasıdır. Gerçek kriter pozitif bilimin kavramıdır. Bu bilim ise insan zekâsının pozitif tarihinin kendisinin neticesidir. Auguste Comte bu tarihi pozitivizmden yola çıkarak "sosyal bir bilim" kurmaya çalışır. Tarihin ilerleyen bir olgu olması ilkesi ilk ilkeleri içindedir. Buna göre dünya bir yaradılıştan yola çıkarak yaratıcılık evreleri geçirir. Son dönemde insanın diğerlerine göre olan üstünlüğüyse kendi organizmasının karmaşıklığından dolayıdır. [1]. "Pozitivist felsefe insanlık sevgisi üzerine kurulan yaklaşımın Tanrı sevgisi üzerine kurulan yaklaşımından ne denli üstün olduğunu açıkça göstermekle amacına ulaşacaktır. Hıristiyanlık insan doğasının duygusal yanı dışında hiçbir gereksinmesine bir doygunluk sağlayamamış, muhayyeleyi reddetmiş, akıldan kaçmıştır. Bu nedenledir ki, teoloji sürgit tepki konusu olmuş, bundan böyle de dayanma gücü kalmamıştır" [2].

Daha 1822 yılından itibaren Comte siyaseti "sosyal bir fizik" kuramı üzerine oturtur. Bu yeni bilim Fransız devriminden beri süregelen siyasi bunalıma bir çare olarak kurulur. Comte bu bilimin rolünü "tarihin ilerleyip, sonuca

doğru varmasının gerekli evresi" olarak gösterir. Bu evre içinde askeri ve teolojik sistemler gerilemekte, buna karşın sanayi ve bilimsel sistemler ilerlemektedirler. Buradan da anlaşılabileceği gibi Comte ilerleyen ve gerileyerek geçmişte kalan bir tarih düşüncesine sahiptir. Devrimin bunalımı üzerine görüşlerinde Comte onu bir yıkım veya kaos olarak görmekten çok, tarihin gelişiminin gerekli evriminin yasalarına boyun eğen bir olay, yeni bir düzen olarak düşünür. Devrim bunalıma eleştirel bir bakıştır, ki bu eleştiriyle tarih ileri doğru uzayabilsin. Eleştirel düz çizgisel tarih görüşü Kant'ın da yeni paradigması içindedir. Tüm yargı kriterleri bu eleştiri düşüncesi üzerine kurulmuştur. Devrim bir örgütlenme biçimi olarak insana bağlıdır ve insan da örgütlenmenin anahtarı olarak hem bir birey hem de bir biyolojik nesnedir. A.Comte'un sosyolojisi görüldüğü gibi biyoloji bilimi üzerine kurulmuştur. Bu tip bir sosyoloji olmadan tamamen pozitif bir felsefe de olanaksızdır, çünkü insanın bilimi üzerine kurulu olan bir bilim felsefesi ancak pozitif olabilir, ne bir teoloji, ne bir metafizik söz konusudur. Artık pozitivizm dönemi gelmiştir. Comte'un dönemi için. Comte felsefesi üç evrenin gelişimi üzerine kurulmuştur: Raymond Aron'a göre bu üç evre Auguste Comte'un üç temel eseriyle belirlenir: Birinci evre, 1820-1826 arasıdır. **Opuscules de philosophie sociale: Sommaire appréciation sur l'ensemble du passé moderne**'den **Considerations sur le pouvoir spirituel**'e kadardır. İkinci aşama 1830 ile 1842 arasındadır. **Pozitif felsefe dersleri** dönemine aittir. Üçüncü aşama ise 1851 ile 1854 yılları arasında yayımlanan **Systeme de politique positive** (Pozitif Siyaset Sistemi) ya da **Traite de Sociologie İnstituant la religion de l'Humanité** (İnsanlık dinini oluşturan Sosyoloji İncelemeleri)den oluşur.[3] Bu aşamalar içerisinde bilim adamları din adamlarının iktidarını almaktadırlar. A.Comte "pozitif felsefe" kuramını kurarken, bir yandan Aristoteles'in klasik felsefe terimini kullanır, yani bu "insani kavramların genel sistemidir. Diğer yandan ise Newton'dan şu fikri alır: "Hangi fikir düzeninde olursa olsun, kuramları

ele alan bu felsefe yapma biçiminin nesnesi incelenen olguların bileşimidir" [4].

Tarihin doğal bir yasası olduğunu savunan Comte bu yasanın evrimci olduğunu vurgular. "Pozitif felsefenin öz karakterini ve doğasını düzgün bir şekilde açıklamak için insan tininin ilerleyen yürüyüşüne genel bir şekilde bakmak gereklidir, çünkü herhangi bir kavram sadece tarihiyle beraber anlaşılabilir"[5].

Comte'un evrim kuramına bağlı olarak Marx insanlar arası ilişkileri ve insanların doğa ile olan ilişkilerini sınıf mücadelesi üzerine oturtup, üretim biçimlerindeki ilerlemeyi, evrimi ortaya koymuştu. Marx'ın bir Hegel okuyucusu olduğunu unutmayalım ve bir Odyssea'nın, Ulysse'nin yolculuğunda olduğu gibi, olduğu yeri, başlangıç noktasını terk edip, bir yolculuğa, yabancı diyarlara gittiğini anımsayıp, yolculuğun başının ve sonunun aynı yere bağlandığını anımsayalım. Bu tarih şeması başlangıç ve bitişinin aynı yer olduğu bir diyalektik üzerine oturmuştur. Bir noktadan kalkan düşünce birçok evreler geçirdikten sonra yine aynı noktaya ulaşır. Hegel buna teleoloji adını verir: "Oluşu ereğe, yani amaca göre açıklayan öğretiye erekbilim, yani telelolojiden denir"[6]. Marx kapitalist rejimin sosyologu ve iktisatçısı olarak, bu rejimin "İnsanları uğrattığı yazgının ve karşılaşacağı *evrimin* kuramını yapmıştır"[7]. Marx'ın"sınıf mücadelesi ve üretim biçimleri" kuramları da bu evrensel ve evrimsel düşünce içinde yer alır (Asyagil Üretim biçimi [8] üzerine geciken tartışmaları anımsayalım). **Komünist Manifesto**'da şöyle yazarlar: "Günümüze kadar her toplumun tarihsel sınıf kavgası tarihi geçerlidir." İnsan özgür ve köle, patrisyen ve pleb, baron ve serf, tek sözcükle ezenler ve ezilenler sürekli karşıtlık içinde bulunmuşlardır, bazen açık, bazen gizli her seferinde toplumun tamamen devrimci bir dönüşümü ile ya da çatışan çeşitli sınıfların ortadan kalkması ile sona eren aralıksız bir kavga yürütmüşlerdir.

Bu dönemin evrim kuramı paradigmasının etkisinde kaldığını göstermektedir. 18.yüzyılda kimya ve biyolojide ev-

rim düşüncesi bilimsel olarak yaygınlık kazanmıştır. İlk olarak girişimde bulunan doğubilimcisi Buffon (1707-1778) olmuştur. Buffon canlıların sınıflandırılmasını yapmıştır. "Fosil ve diğer kalıntılara dayanarak canlı ve cansız dünyada hemen her şeyin evrim sürecinde olduğu" [9] görüşündedir. Bonnet, Maupertius, Diderot, Robinet, Benoit de Maillet'ye göre canlı biçimlerin birbiri içine geçerek şimdikilerinin şüphesiz eski şekillerin değişiminin uzun neticesi olduğu ve tüm canlı dünyanın gelecekte bir noktaya doğru ilerlemekte olduğu fikri geçerli olmuştur.

Michel Foucault'nun **Sözcükler ve Şeyler** [10] kitabında göstermiş olduğu gibi "varlıkların sürekliliği ve süreklilikleri-nin serisinin tablosunda dağılımları vardı. Bu tip bir analiz günümüzün evrim düşüncesiyle bağdaşmaz". Bu bir tablo üzerinde şeylerin yaygın bir şekilde sınıflandırılıp, sıralanması sistemidir. Oysa evrim düşüncesi 19.yüzyıl paradigması içindedir. Tablo sistemi Leibniz'in tablo sistemine benzemektedir. Burada "ardıardına süregelen olaylar serisine farklılıkların ve özdeşliklerin tablosu" sıralanır. Bu serinin ve tablonun bütünlüğünü düşünmek için, ellerinde o zamanlar iki türlü imkân vardı: Biri seri halindeki tabloda varlıkların dağılımını ve onların sürekliliğini içe almayı içerir. Kesintisiz bir aynı andalıkla sınıflandırmanın önünde duran varlıkların tümü zamana bağlıdırlar. Öyle bir anlam vardır ki, sınıflandırıcı bir çerçevelemeye göre, bir bakışla düzenlenen, cinslerin çokluğunu doğuran düz çizgili zamansal bir seri halindelik değildir. Bu tablo üzerinde "evrimsel" bir tasniften çok, her noktanın zamanın anlamıyla etkilenen bir yer değiştirmesi söz konusudur. (İlk öğeden son öğeye kadar tüm öğelerin bir tablo üzerinde kımıldaması, Charles Bonnet'nin sitemidir). [11] Halbuki bizim paradigmamızın içinden çıkan 19.yüzyıl "evrim" düşüncesi bir tablo yöntemi üzerine kurulmaktan çok, gelişmeci ve belli bir noktaya, geleceğe uzanan bir yöntemdi. Hegel'in "teleolojisi" gibi. Buna "uzağın mantığı" da diyebiliriz. Bu felsefe tarihine dayalı düşünce için "biricik kavram sadece akıl kavramıdır, buna göre

Akıl dünyaya egemendir ve Dünya tarihinde her şey Akıl'a uygun olmuştur.

Akıl -Tanrı'yla olan bağıntı ve ilgisini daha yakından tartışmaksızın burada bu anlatımla yetinebiliriz yani Töz, sonsuz güç olarak bütün doğal ve tinsel yaşamın Sonsuz Maddesidir [12]. İkincisi ise, "evrimcilik olarak" zamana tam karşıt bir rol yüklemekteydi. Burada bir tablo üzerinde sınıflandırmaların tümünün sonsuz ilerlemesini veya sonluluk çizgisini değiştirmeye yaramıyordu artık, fakat her hanede birilerini diğerlerinin ardına sıralayan ve hepsinin türlerin sürekli bir bağın tümüyle ardarda oluşmasını içeriyordu. [13]

Hegel'in zaman içindeki yolculuğa değgin düşüncesi, Odyssea'si kadar, **Estetik** kitabında da sanatlar arasındaki bir hiyerarşinin varlığı egemendir [14]. Sanatlar arasında somuttan soyuta doğru bir evrim sözkonusudur. Bu sanatlar arasında en soyutu olan şiir en üstün sanat olarak gösterilir. Yine sembolik, klasik ve romantik sanatlar olarak, tarihi bir evrim gösterir, Hegel [15]. Bu Tinin görüngübilimidir. Bu evrimsel ilerlemede, özel hukuk ve özel mülke nazaran, aile ve sivil toplum öne sürülür. Burada "Devlet ailenin ve sivil toplumun bir yandan dış gerekliliği, diğer yandan ise, onların üstün gücüdür". Marx'ın, **Hegel'in Devlet felsefesi**nin eleştirisi[16] kitabında, Marx'ın tamamen Hegelci olarak çözümlediğini görürüz: "Bu Devletin sivil toplumun ve ailenin üstüne tepeden konup sentetik bir bütünleşme ortaya çıkarmadığı, onları örgütlemek amacıyla bir dış ilke olarak belirmediği, tersine Devletin altında bulunan iki bölüm olarak, Devletin bu bölümlerin kendi gerçeğinden başka bir şey olmadığı vurgulanır" [17]. Marx da döneminin paradigması içinde kalıp, teleolojik bir yöntem geliştirmişti. İlkel komünist toplumdan ki, bunun çözümlenmesi, Morgan ve daha sonra Engels tarafından yapılmıştır [18], yola çıkıp, Asyagil (bu tartışıldı), feodal, kapitalist, sosyalist üretim biçimi evrelerinden geçen sosyal ilişkiler (insanlar arası üretim ilişkileri) sonunda ilkel komün-ist toplum biçimine varmak ister ve bunu doğrular. Yani Odyssea'ci bir yolculuk yapılır. Marx'ın kura-

mında da, her ne kadar evrimci olsa da. Zaten **11. tez de** Feuerbach için "ayakları havada dururken ayaklarını yere oturttu" demez mi? Tıpkı Feuerbach gibi, Marx da Hegel'in somuttan soyuta doğru ilerleyen zihinsel görüngübilimini ayakları üzerine oturtup, somutlaştırmıştır. İleriye doğru ilerleyen evrimci, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman arasındaki farklılık buradan gelmektedir. Marx'ın Darwinciliğini bir yana bırakırsak, Hegelciliği -her ne kadar Hegel eleştirisi yapmışsa da Hegel'in paradigmasından çıkmakta geç kalmıştı- evrimci düşüncesine yetmektedir.

Yapısalcılığın ad babası sayılan Claude Lévi-Strauss ise ilkel toplumlardan günümüze kadar gelen sürekliliklerden bahsetmez mi? Etnolog insanların yerine koyar kendini ve ilkellerde ve onların ritimlerinde, niyetlerini, çağlarını, kültürlerini, bir imleyen topluluğu olarak çözümleyip, inceler [19]. Claude Levi Strauss **Akrabalığın Temel Yapıları** [20] adlı kitabında evlenme ile meydana gelen değiş tokuşlardaki ilk bilinçdışını araştırır. Yani günümüze dek bu bilinçdışında neler sürekliliklerini sürdürmüşlerdir. C.L.Strauss'a göre her toplum tarih içinde vardır ve her toplum değişir, sorun "evrensel" olan bu konumla başlamaz, fakat kültürlerin içinde imleyenleştiği biçimle başlar; etnologun incelediği toplumların zaman fikri bir tarih olarak, geri dönülmez bir süreklilik, birbiri ardına takip edilen, temalaştırdıkları bir olgudur; onlar zamanı eşzamanlı (diakroni) olarak topluma mal ederler. Bu da kendi sınıflandırma sistemlerinin kök, çıkış söylencelerinde yapılmaktadır. Mircea Eliade'ın göstermiş olduğu gibi, zamanı bu şekilde tarihdışı olarak, özellikle ortaya çıkış, doğuş, kök söylencesinde tarihli toplumlarda bile süregeldiği doğrulanmıştır [21].

Michel Foucault yeni bir tarih yöntemi geliştirirken, Batı bilgisinin beşerî bilimlerin *bir* arkeolojisini ve tekilliğin sosyolojisini kurar. Buna göre değişik *epistemelerin* değişik söylemsel oluşumları vardır. Bunlar Klasik çağ, Modern çağ ve modernlik sonrasında, insanın şeklinin mütasyonu dönemleridir. Yani her dönemde ayrı paradigmalar mevcut-

tur. Önemli olan bu paradigmalar arasındaki farklılaşmaları ve yeni olguları gözleyebilmektir. Her *episteme* arasında mütasyonlar (değişinimler) vardır, bunlar birbirlerinden süreksizlikler ve kopmalarla ayrılırlar. Bu süreksizlikleri gösteren Foucault bir bakıma bu şekilde yapısalcılık damgasından da kurtulur ve değişinimlerin bir kazıbilimini ve soykütüğünü yapmaya çalışır.

Raymond Aron, "*Les étapes de la pensée Sociologique*"[22] kitabında Montesquieu'dan Weber'e kadar olan düşünce evrimini göstermeye çalışır.

Evrimci kuramların örneklerini istediğimiz kadar çoğaltabiliriz. (Aziz Augustinus'dan Gurvitch'e kadar). Bu kavramların geliştirilmesi zamanın evrimci olarak düşünülmesiyle oluşmuşlardır. Genişleyen evrimci bir zaman fikri hakim kılınmıştır. Daha eski dönemlere, Hıristiyanlık öncesine "indiğimizde" Yunanlıların düz çizgisel, bir öncesi ve bir sonrası zaman mefhumları değil, ama mevsimlerin gelip gidişine göre düşünülen çevrimsel bir zaman fikrinin varolduğunu görürüz. Bunu en iyi François Chatelet göstermiştir: Chatelet evrim üzerine kurulu olmayan tarih mefhumunun son yıllarda yapılan yeni çalışmalar sayesinde kanıtlanarak, gösterildiğini yazar. Bazı toplumlar geçmişe geçmiş olarak değer vermemişlerdir. Onlar için geçmiş şimdiki zamandır (Stoacılar için de). Etnoloji, dinler, *ilkellerin sosyolojisi* üzerine yapılan araştırmaların ortaya çıkardığı, ilkellerin gerçek geçmişlerini yadsımadıklarıdır-yadsımayanlarıysa, çünkü ilkel toplumlar genellemesi yapmak yanlıştır; bunların birbirlerinden birçok bakımdan farklılıkları vardır. Geçmişlerine bizim kadar önem vermemektedirler. Onlar geçmiş tarihlerini mithoslar (söylenceler) üzerine oturturlar ve söylencelerini güncel yaşama aktarırlar. Bu anlamda, bizim anladığımız anlamda, bir tarih düşüncesi geliştirmemişlerdir ve bu şekilde bizim yeni yeni oluşmakta olan *zaman* yani *derinlemesine* işleyen ve evrimci olmayan zaman fikrine yaklaşmaktadırlar. Bu ilkeller için sadece şu anda ve şimdi varolan vardır; bunun dışında kalan geçmiş, ama hâlâ bilinçte yer verilen,

yorumlanan şey, geçmiş kategorisi içine konulmaz, ama *öteki*-varlık kategorisine konulur ve *öteki*-varlık zamansal olarak hiçbir konuma girmez[23]. Stoacılar "ebedi dönüş"ler adında bir zaman mefhumuna inanmaktaydılar. Tarihi olan, tekil, belli bir yerdeki *olay* modern bir nosyondur.

Modernliğin sonu:

Nietzsche ve Heidegger'den beri tarihin bir evrim olması, bir noktada başlayıp x'e doğru ilerlemesi fikrine şüpheyle bakılır olundu. Bu modern dönemin bitmesi ve modernlik sonrası (postmodern), yeni zamanlılık söylemini uyandırdı. Buradaki "sonra", "yeni" sözcükleri, sanki bir *aşma* söz konusuymuş gibi durmaktalar, halbuki bu Hegel'den beri onca tekrarlanan "aşma", daha ileriye doğru gitme değil, ne de geriye doğru gitme fikri bu. Postmodernlik tarihin öldürüldüğü yerde başlıyor. Basit bir örnek verilirse: "Mona Liza şu parfümü kullanıyor" yazılı bir reklam panosu, Leonardo'nun bir Mona Liza'sı reklam afişi olması, tarihin ne kadar vülgarize edildiğini göstermiyor mu? Sanayi dünyasında yani varlık koşulları üzerine yapılan postmodernlik konuşmalarıyla ilgili olan Nietzsche'nin ve Heidegger'in felsefî hisleri *Kültürkritik* denilen fikrin tüm felsefeyi ve kültürü katetmektedir. Heidegger'in *hümanizmayı* eleştirmesi veya Nietzsche'nin nihilizmi "pozitif" bir an olarak felsefî yerine oturtması ve bu nihilizmin felaket, dekadansla ilişkisi olmaması, bugünkü söylemleri dinlediğimizde daha açığa çıkmaktadır (sanat, edebiyat eleştirileri, sosyoloji vb.) Bu söylemler postmodernlik üzerine özgün çizgiler taşımaktadırlar. Tüm Avrupa fikir hayatını etkilemiş Platoncu *kuruluş* ve *kök* düşünceleri Nietzsche ve sonra Heidegger ve daha sonra Foucault, Deleuze, Lyotard, Derrida vb. tarafından sorgulanmışlardır. Deleuze hep Platon'u tersyüz etmeye çalışmıştır[24]. Bu düşünürler bir "ilerleme", "aydınlanma" fikrine karşı çıkarlar ve akılın hakimiyetini sorgularlar. "Kuruluş"un ele alınması-elden bırakılması, aşılması, geçilmesi sorun olmaktan çıkmıştır; çünkü postmodernlik, modernliği aşmak değildir. "Aşma" fikri, bilindiği gibi hep bir "kuruluşu",

bir "kökü" aşmak anlamına gelir. Oysa kurulu bir şeyden gelen yoktur, *anamnezden* başka bir şey değildir bu. Varolduğu varsayılan o "ilk an" hiç olmamıştır. Sıfır derecesi yoktur. Sadece yüzeyler vardır. Bir önce veya bir sonra gibi, yenidenlik fikri de tuhaftır. Lyotard eski bir filozof olarak, diyor, Aristo'nun **Fizik** kitabının IV. sünün zaman fikrinin çözümlenmesini anımsatıyor. Olan ile olacak olan arasındaki farkı belirlemek, tözde, imkansızdır, hem de bunları bir şimdiki zamana göre olayların akımına göre yerine oturtmadan. Tıpkı bunu dönemlere göre ayırmak fikrinin modernliğin fikrinden başka bir şey olmaması gibi. Modernlik onun aşılması bilincini taşır. Bu şekilde de bir dönemin sonunu ve diğer dönemin başlangıcını tarihlemeyi unutmaz. Çünkü yeni dönemle birlikte eski döneme ait herşey silinecektir. Devrimler bunu yapmak istemişler ve bunda da başarılı olamadıklarını günlük gazeteler bize göstermektedirler. Devrimler hep sıfır derecesiyle ilgilenmişlerdir, eskiden kurtulmakla ilgilenmiştir.

Postmodernlik düşüncesinin felsefî karakteristiklerinden en önemlisi tarihteki yerimiz nedir sorusu olmuştur. Artık yerimiz tarihin içinden değil, yani ilerleyen bir tarih fikrinin içinden değil, *derinlemesine* duran anlık, belirli yerdir. Eskilerden kalmış, oynamayan, yerinde duran, "yapısal" olarak duran düşünce yok sayılmaya başlanmıştır. Varlığın kımıldamaz yerinin büyük düşünce sistemleri içindeki 19. yüzyıldan kalma yeri eleştirilmektedir. Heidegger ve Nietzsche bu düşünceyi radikal olarak sarsmışlardır: çünkü onlar için tıpkı Stoacılarda olduğu gibi varlık, bu "töz" değildir, ama bir *olaydır*. Varlıkbilimin (Ontolojinin) tersyüz edilmesi söz konusudur, varlıkbilim konumumuzu ve ancak şu anki durumumuzu yorumlamaktan başka bir şey yapmaz. Bizim varlığımız ve olaylarımız. Tıpkı Hukuk Devletlerinin mahkemelerinde olduğu gibi kişinin kendisinin başına gelen olaylar, kendi tekilliği, işlediği suç üzerine karar verilir. Modernlik vizyonu karakteri için eski antik dünyanın çevrimsel zaman fikrine ve doğal vizyonuna göre, Aziz Augustinuscu ilerleme

fikrine uygundur diyebiliriz. Yahudi-Hıristiyan mirası bunun üzerine kurulmuştur. Günümüzün insanı artık bu Yahudi-Hıristiyan yahut herhangi bir tektanrılı din fikirlerine bağlı kalıp hareket etmemekte ve o şekilde, kurallara göre yaşamamaktadır. (Yani, selametin, doğuşun, günahın, yeniden doğmanın, son kıyamet gününün, kararını beklemenin ortaya çıkarttığı tarih düşüncesi yadsınmaktan çok dışlanmaktadır. Geçmiş değil, şimdiki zaman hatta gelecek zaman merak edilmektedir). Yerine çağdaş modernlik üzerine ve bunun sonu üzerine kurulu varlıkbilimsel bir tarih fikri gelmiş ve bu fikir bile yok olmaya yüz tutmuştur. Modernlik sonrası bir düşünce üzerine kurulu olan düşünce bile artık kabul edilemez olmuştur, çünkü postmodern olmak için modern olmak gereklidir (ve de tersi). Bunun dışındaki düşünce modernlik paradigmasına aittir: "Sonra" veya "önce" diye bir şey söz konusu olamaz. Tarih bile yoktur artık, yalnız coğrafya, enlem ve boylam, iklim vardır. Tarihe yeni ve acı bir bilinç getirmek, tarihe bir yenilik sunmak bile anlamsızdır. Postmodernitede "yeni" bile yoktur. Yeni bir şey kullanmak istemez. Burada "yeni" kategorisi yok edilir. "Tarihin sonu" deneyimi yaşanmaktadır ve 20.yüzyılın kültürü bunu çok iyi bilmektedir: Tarihin sonu, atom savaşı tehlikesi, nötron bombası, nükleer yıkım, ozon tabakası, *katastrof* fikirlerini yıkım üzerine kurmamış mıdır? Buna verilecek yanıt ne olabilir? diye sorulduğunda her halde geriye dönüş, fondamantalizm olmayacaktır. Bu bir yanılsamadan başka bir şey olamaz. Eskiye dönerek oradan yeni bir şey çıkarmak söz konusu olamaz. Her türlü Parmenides'e dönüş, her şeyin yeniden yaşanmasını ve hızlı bir şekilde geçilmesini gerektirir ki, bu sadece Parmenides'den bilim tekniğe giden sürecin ve oradan da atom bombası vb. larına gelmenin tanınmaz bir tesadüf olmasını sağlar[25].

Postmodernizm bize sonumuzun bir yıkımla, bir felaketle bitemeyeceğini anımsatır. Bu tehlikeler, tehditler elbetteki gerçektirler. Bir nükleer tehlike, çevre kirlenmesi vb. sözkonusu olabilir her zaman. Ama 90'lı yılların başlan-

gıcı bu tehlikenin en aza indiğini göstermektedir. Bu tehditler üzerine kurulu yeni bir yaşam biçimi postmodernitenin deneyiminde tarihin bitimine doğru gidildiğini belirlemez mi? Kuramda tarihsellik sorunsallaştıkça tarihselliğin pratiği düzeyinde ve yöntemsel *kendinin bilinçinde,* tek bir süreç olan tarih fikri yok olup giderken, somut varlık planında gerçek koşullar ortaya çıkarken -sadece tarih, atom felaketi değil, aynı zamanda bilgisayarın yaygınlaşması da gerçekten tarihi olmayan bir kımıldamazlık ortaya çıkartmaktadır. Bugünkü tip tüketim toplumunda sürekli yenilenmeler (elbiseler, aletler hatta binalar yıkılıp yıkılıp yeniden inşa edilmekte, yeni kullanılan malzemeler vb.) sistemin yaşaması için fizyolojik olarak kabul edilmiştir: Yeniliğin "devrimci" hiçbir yanı kalmamıştır. Bir çeşit tekbiçimlilik ve *"kımıldamazlık"* yaşanmaktadır. Teknik dünya tıpkı kurgu bilim romancılarının yazmış olduklarına benzer, her türlü gerçek deneyimini bir *imgeler deneyimine* indirgemiştir. Akropolis'i gezen Japon turistler tarihi kalıntıları otobüslerinden inip, gerçekten gezmek yerine, sıcaktan kurtulmak için Akropolis'in karşısında park eden klimalı otobüslerinden televziyon kameralarından izlemekle yetinmekteler. Kimse kimseye rastlamıyor, öyle ki, her şey televizyon monitorlarında görünür hale giriyor. Hatta televizyon eğlence programlarında meşhur bir sanatçı çağrılıyor ve burada tüm teleseyircilerin karşısında ailesiyle, arkadaşlarıyla karşılaştırılıyor ve sohbet ettiriliyor (Bahsettiğim program Fransız televziyonunda). Herkes kendi evinde, elinde uzaktan kumanda aleti herşeyi gözlüyor. (Peter Sellers'in son filmi içinde bahçıvan rolündeki konumu gibi). Postmodernizmin içinde her türlü ilerleme nosyonu alışkanlık halindedir; zaten ilerleyecektir. Hıristiyanlığın tarih fikrinde selametin tarihi olarak ilerlemesi, daha sonra ilerleme düşüncesine dönüşmüştür; ama her ilerlemenin ilerleme üzerine kurulması ve ilerlemenin ilerlemeyi geçmesindeki hız sonunda ilerlemenin yerini boşaltmıştır. "X'e doğru" yok olup, çağdaşlaşma bir erime, evrim fikrinin yok olması halini almaktadır. Burada "yok olma, erime" bir-

liğin yokolup, erimesi olarak anlaşılmalıdır. Postmodern deneyim, Heidegger'in deyimiyle, *postmetafiziktir* ve burada gerçek estetik ve retorik olarak kalmaktadır. Aydınlıkçı düşünceye göre, gerçeğin araştırılması bizim bilgimizin dışında kalmamaktadır[26]. Halbuki bugünkü paradigmamız içinde, Foucault'nun da eserlerinde göstermiş olduğu gibi, bilgi iktidardan ayrı tutulamamaktadır.

Tarihin bunalımı beraberinde *Hümanizmanın* bunalımını da taşımaktadır. İnsanın merkez olduğu dünya gelişen teknik ve bilim yöntemleriyle aşılmaktadır. Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümü ile başlayan devre, insanın yok olması, insan biçiminin erimesini beraberinde getirmiştir. Bu açıdan 1918'de yayımlanan Ostwald Spengler'in Batı'nın çöküşü (**Der Untergang des Abednmandes**) ve 1932'de Ernest Jünger'in Emekçi (**Der Arbeiter**) kitapları anlamlıdır. Batı *ratio* (aklı) nın üzerine kurulu dünya yerini kübizm, dışavurumculuk gibi "*barbar*" sanatlara bıraktı. Yapısalcılık da zaten Claude Levi Strauss'un **Yaban Düşüncesi** (1958) üzerine kurulmadı mı? Yahut Deleuze "göçebe" düşünce üzerine kurmadı mı felsefesini?

Metafiziğin bir görüntüsü olan *Hümanizma* bir *kuruluş* üzerine oturur. Metafizik aklın birliğini sağlayan bir kuruluştan yola çıkar. Hümanizma da 20.yüzyılın ilk yarısında tekniğe karşı yollar aramşıtır. Çünkü teknik metafizik ve hümanizma için bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. (Heidegger'de burada modernlere yaklaşmaktadır): Heidegger *Ge-stell* fikrini şu şekilde açıklar. *Ge-stell* hümanizmanın ve metafiziğin sonu değil, bir bakımdan yok edilmeleridir ve aynı zamanda "bir ilk aydınlıktır", "varlığın olayının" habercisidir; metafiziğin unutucu fikrinin çerçevelerinin ötesindedir. Nietzsche'den beri hümanizmanın bunalımı teknik dünya ile ilgilidir. İnsan kendi öznelselliğini bırakmaktadır. İnsan ölümlülerin haznesinden başka bir yerde değildir.

Kımıldamaz durgunluk:

Son yıllarda yapılan astrofizik çalışmaları, Einstein'ın görecelilik kuramından beri yeni sorunları ortaya attı. Hız,

ışık sayesinde önemini arttırdı. Kant zamanın dolaysız olarak incelenmesinin imkansızlığını vurguladığında gelişen bir zaman fikrinden yola çıkmaktaydı; çünkü Kant'a göre zamanın gözükebilme olasılığı yoktu. Kant'ın paradigmasından çıkan Einstein ise "görüş noktası" kuramını gelştirdi. Bu bir çeşit fotografik konumlanmadır (*dahası fonotik*) yani atom fiziğinin fotonlanmasıdır. Buna göre, eskiden nasıl zaman dolaysız olarak geçmekteyse, süre olayların gelişerek ortaya çıkmaları anlamını taşırdı. Halbuki, Einstein'ın *"genelleşmiş optik"* kuramı bir patlama gibi, artık zamanın ilerleyici karakteri olmadığını, zamanın genişlemesinin onu görmeyi sağlamadığını, tersine şiddetli, yoğun, derinlemesine bir karakteri olduğunu ve buraya ışığın hızının en yüksek şiddetinin doldurduğunu açıklar. Bundan böyle, Paul Virilio'ya göre, zamanın ışığı günün, güneşin ışığı olmaktan çıkıp, fotonların mutlak hızı haline girmektedir. Buna *"ışığın eyleminin kuantumu"* denir.

Dün genişleyen, ilerleyen bir zamanın varolduğu söylenmekteyken artık şiddetli ve yoğun bir zaman kuramının, ilerlemeyen ama hem geçmişi hem de geleceği içine alan "Dev Teleskop, Hubble'un" Big bang (büyük patlama) dönemine kadar uzayan, uzamdaki görüntünün görülmeye kalkılması başka türlü izah edilemez gibi duruyor. Yani teleskobun imgeleri artık bize tarih ve asırlar içinde geriye doğru "ilerleyen" bir yolculuğa sürüklemekten çok *derinlemesine, şiddetli ve yoğun* bir dalış yapması şeklinde açıklanabilir. Bu göreceli ebedî şimdiki zamandır. Modernlik sonrası fiziğin belirlediği hız ile birlikte *"kımıldamazlık ilkesi"* ortaya çıkar. Bu son kuramlara göre, materyalistlerden çok Bergson'cu bir düşünce, metafizik daha çok modern ötesi fiziğe yakındır. Yani, Paul, Virilio'ya göre *kımıldamazlık* insan eyleminin aktifliğinin son ufkudur. Eski zaman fikrine göre *kımıldamazlık* pasifliği belirlerken, yeni fizik *kımıldamazlıkta* bir *aktiflik* ve kımıldama bir *pasiflik* bulmaktadır[27]. Eğretilemeli olarak pasifistlerin eylemi bir pasiflikten çok aktifliği belirlemiyor mu?

[1] Henri Gouhier'den aktaran Angele Kremer Marietti. **La Science Sociale** Gallimard, 1972, s.9

[2] Cemal Yıldırım, **Evrim Kuramı ve Bağnazlık,** Gerçek Yayınevi, 100 soruda dizisi, no:56, s.13'de Auguste Comte, A General View of pozitivizm'den aktarılan alıntı.

[3] Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri,** Bilgi Yayınevi, 1986, 1989, s.60.

[4] Pierre Macherey, **Comte La philosophie et les Sciences,** P.U.F., Paris, 1988, s.8.

[5] Pierre Macherey, a.g.e., s.13

[6] W.T. Stace, **Hegel Üstüne,** Birikim yayınları, çeviren: Murat Belge, İstanbul, 1976, s.213.

[7] Raymond Aron, a.g.e., s.105.

[8] Bkz. Maurice Godelier, **Asya Tipi Üretim Tarzı,** Sosyal Yayınlar, çeviren: Atilla Tokatlı, İstanbul, 1966. Kitabın alt başlığı: A.T.Ü.T. ve Marksist şemalara göre toplumların evrimleri.

[9] Cemal Yıldırım, a.g.e., s.21.

[10] Michel Foucault, **Les Mots et les Choses,** Gallimard 1966.

[11] Michel Foucault, a.g.e., s.164.

[12] Attila Tokatlı, **Çağdaş diyalektiğin kaynağı Hegel,** Yazko inceleme, İstanbul, 1981, s.102.

[13] Michel Foucault, a.g.e., s.165.

[14] Hegel, **Esthétique,** Champs Flammarion, Çev: S.Jankelevitch, 1979.

[15] Hegel, a.g.e.

[16] Karl Marx, **Oeuvres philosophiques** Costes Yay., Paris 1948

[17] Michel Henry, **Essai sur la Critique de la philosophie de l'Etat de Hegel,** in "Hommage a Jean Hyppolite", P.U.F., 1971, s.82.

[18] F.Engels, **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,** Sol Yay., Çev: Kenan Somer, Ankara 1967, Morgan için bkz. Ancient Society, Macmillian and Co, 1877. Eski Toplum, çev: Ünsal Oskay, Payel Yay., 1986,87.

[19] Claude Levi Strauss, **La pensée sauvage** (Yaban Düşünce) in "Histoire et dialectique", Plon, 1962, s.298.

[20] Claude Levi Strauss, **Les Structures elemantaires de la parenté,** Mouton and Co, La Haye, 1967.

[21] Jean François Lyotard, "**Les Indiens ne ceuillent pas les fleurs**" in Claude Levi Strauss, Gallimard, 1979, s.55.

[22] Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri,** Çev: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yay., 1986,1989.

[23] M.Eliade, **Le mythe de l'eternel retour,** Gallimard, 1969.

[24] Gilles Deleuze, **Logique du sens,** Minuit Yay. 1969; Différence et Repetition, P.U.F. 1968.

[25] E.Severino, **Essenza del nichilismo,** Milano, 1982.

(26) Ernst Cassirier, **La philosophie des lumieres,** Agora,Fayard,1966.

[26] Paul Virilo, **L'inertie polaire,** Christian Bourgois Editeur, Paris 1990.

POSTMODERNİZM: "ÖNCE" VE " SONRA"NIN ÖTESİ

Son yıllarda en çok tartışılan konulardan biri olan postmodernizmin daha iyi anlaşılması için düzenleme içindeki birkaç konutu (postulat) sunacağız: İlk olarak şunu belirtmekte yarar varki, postmodernin olması için, modern toplumların verilerinde olduğu gibi, "gelişmiş veya gelişmekte olan" terimlerinin zorunluluğu yoktur. Postmodern olan batılı bir toplum olabileceği gibi herhangi bir doğu başkenti de olabilir. Modernizmin iflası bir yandan büyük söylemlerin yok olmasıyla koşut giderken, öte yandan "çevre merkez" kuramının geçerliliğini yitirmeye başlamasını gerekli kılar. Modern toplumlar sanayi toplumlarıdır. Burada bir kültür birikiminin ortaya çıkışı söz konusu olabilir ve bu nedenle yerleşik "bir burjuvaziye" ihtiyacı vardır. Halbuki postmodern veya post endüstriyel adı verilen toplumlarda yerini kaybetmiş hatta yerleşikliğin kodlarından arınmış bir "yersiz-yurtsuzlaşma"[1] söz konusu olacaktır. Nasıl modern sanat Gombrich'in yazdığı gibi[2] deneyseldir, bir o kadar postmodern kültür de deneyselliğe ve geçiciliğe bağlıdır.Her ne kadar Jean François Lyotard postmodernite'nin en gelişmiş ülkelerde olduğunu söylesin, onun bu metni[3] 1979 öncesi yazılmış ve son onbir yıldır gelişmekte olan ülkeler büyük bir sosyal mutasyon geçirmişlerdir, bu nedenle coğrafi olan daha da genişlemek zorundadır. Çünkü bilimin kurallarındaki değişiklik artık tüm metropolleri etkisi altına almaktadır. İletişim, bilgisayar, bilgi işlem, sibernetik gibi dallar tüm toplumları sarmaktadır. Aynı şekilde sanat akımları da postmodern kültürün öğelerini taşımaktadır. Batıda olduğu gibi bilimsellik diğer metropollerde de anlatıyla ve efsaneyle iş görmektedir[4]. Bilim kendi oyunun kurallarını meşrulaştırmak için kendi söyleminin meşrulaştırılmasını (ki buna felsefe adı verilecektir) zorunlu kılacaktır. Söylemin meşruluğunun meşrulaştırılması ise bir üstsöylemden (metadiscours) başka şey olamaz; çünkü bu Aydınlık çağa ait bir söyle-

min, yorumun yorumunun yok olduğunu gösterecektir. Yani, üst-dil kullanılarak söylem meşrulaştırılacaktır. Böylece de Aydınlık çağın gerektirdiği tarih ve felsefe tarihi, halka aydınlık veren bir öncüler grubu, bilimsellik paradigması, sosyalizm vb. gibi büyük söylemler ortadan kalkmaktadırlar. Tüm düşünce bir pragmatizm üzerine oturtulur. Homojen bir toplum yerine birbirine uymayan birçok parçadan oluşan ayrışık bir toplum postmodern toplumdur. Batı'da yabancı göçmen işçiler, değişik tarikatlar, dinler, kültürler, punklar, vb. Büyük metropollerde yine "arabesk" veya "kitch" diye isimlendireceğimiz kültürler, metalci gençlik, motorlu ve blue jean'li burjuvazi ve "cici burjuvazi" hep bir makinenin parçaları gibi birbiri içinde, makinalaşmış bir biçimde durmaktalar; küçük gruplar makina ile bir bütünleşme içinde ayrışıktırlar. Eski işçi sınıfı, burjuvazi söylemi toplumsal meşruluğunu kaybetmektedir. Ve kültürel sentezler (arabeski hem burjuva hem de lumpen veya işçi dinlemektedir) ve hatta kır şehir ayrımı neredeyse yok olmaya yüz tutarak oluşmaktadırlar. Bir başka değişiklik de Devlet düzeyindedir. Eskiden modernite belli bir bürokrasiyi ve yöneticileri gerekli kılmaktaydı. Refah devletinin bunalımı ve devletin kendi iç alanının ayakları altından kayıp gitmesi Makyavelci bir Devlet anlayışının yok olma yoluna girdiğini göstermektedir[5]. Sermaye devletin sınırlarından dışarı taşmaktadır. Yeni düzende bürokratların yerini otomatlar almaktadır. En önemli iş otomatların iyi kararlar alınabilsin diye belleklerinde tutacakları bilgilere sahip olmak olacaktır. Bu bilgilerin düzenlenmesiyse her çeşit eksperlerin işi olacaktır[6]. Bu şekilde postmodern toplumlarda karar verme mekanizmasında bulunanlar hakim sınıfları oluşturacaklardır. Gitgide siyasetçiler yerlerini daha çok şirket yöneticilerine veya devleti işletme mekanizmasından geçenlere bırakmaktadır. Bu Batı'da olduğu kadar, ilerlemekte olan ülkelerin konumunda da aynılaşmaktadır. İşletme üzerine kurulu devletlerde ise büyük siyasi liderler yok olmaktadırlar. Bu büyük ideolojilerin de krizini içinde taşımaktadır. Stalin, Mao, Castro

gibi liderlerin tarihte önemlerini kaybetmesi ve hatta lanetlenmesi, yaptıkları barbarlığın ötesinde, modalarının kaybolmasını da söz konusu etmektedir.

Toplumlarda siyasi olarak büyük ideolojilerin silinmesi, sendika ve siyasi partilerin girdikleri çıkmazlar ve bunalımlar sonunda temsiliyet sisteminin sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. Bütüncü söylemlere dayanan işçi sınıfı veya sınıflar arası mücadeleler yerlerini moleküler devrimlere bırakmıştır: 68'den beri marjinaller, kadın hakları, homoseksüellerin eylemleri vb. küçük mücadele birimlerini oluşturmaktadır. Belirli dönemlerde bunların kristalleşip kesişmesiyle kollektif başkaldırı biçimleri doğmaktadır.

Michel Foucault'nun deyişiyle yeni bir episteme içine girilmektedir: Hiç mi hiç, birçok paradigmanın bir arada varolması anlamına gelmez[7]. Bu episteme içinde İhab Hasan'ın adlandırdığı "unmaking", Derrida'nın "deconstruction" (yapıbozma), merkezin yer değiştirmesi, fark, ayrılık, tekillik vb, kavramlara yer vardır, ama üretim güçlerinden veya üretim güçleriyle üretim biçimi arasındaki çelişkiden bahsetmek yoktur. Hele diyalektik sözcüğüne çok "negatif" olarak rastlanır[8]. Derrida'ya sorulan bir soruda Nietzsche'ye ve Freud'a gönderimde bulunup Marx'a gönderimde bulunmaması sorulur. Derrida ise bunun Marx'ın metninin önemsizliğinden dolayı değil, tersine şimdiye kadar bu metnin ayrıcalığı, zorluğu ve tarihi bağlamdaki önemli rolünün gözardı edilmesinden dolayı yanıtını verdiğinde, postmodernizmin paradigması içinde büyük söylemlerin yok olduğunu ama minör bir Marx okunuşunun mümkün olduğunu söylemek istemektedir[9]. Postmodern paradigma içinde Aydınlık çağının Akıl ve özneleri mayınlamış ve paramparça edilmiştir: Marcel Duchamp'ın ready-made'i, Hans Arp'ın kolajları ve Jean Tinguely'nin kendi kendini yıkıma sokan makinaları sanatın yeniden yeni-tanımlanmasını gerektirmektedir; ama bu tanımsızlığın tanımıdır (de-définition). Sanat nesnesinin kendi iç tutarlılığı bütüncü aklın döneminin nesnesi olarak yerini parçalanmaya bırakır. Özne de temsiliyetin krizinde,

imleyenin, gerçeğin bırakılacağı gibi, bırakılması gereken bir kavramdır ve eski modern paradigmaya aittir[10].

Eski paradigma derken süreklilik söz konusudur sanılmamalıdır, çünkü post (sonra) avant (önce) gibi zamansal eklerin zamandan çok mekansal bir anlamı vardır. Postmodernizm tarihten çok coğrafya ile iş görmektedir: Burada zamansal hiyerarşi ortadan kalkar. Sıfır noktası öncesi ve sonrası veya Aziz Augustinus'un yarattığı bir İsa'dan önce ve İsa'dan sonra düşüncesi yoktur. Jean François Lyotard ön ve sonrası terimleriyle kültürel tarihin dönemselleştirilmesini çok boş bir şey olarak niteler, çünkü önce ve sonra "şimdi"nin konumunu anlamsızlaştırmaktadır. "Bu" şimdiki zamandan itibaren kronolojik bir süreklilik yerine meşru bir perspektif edinmeyi öngörür[11]. Lyotard'a göre, postmodern modernin içindedir. Kuruluşunda modernlik postmodernliğe gebedir. Postmodernlik yeni bir çağ değildir, modernliğin yüklendiği bazı çizgilerin yeniden yazılmasıdır ve teknik ve bilim tarafından tüm insanlığın özgürlüğe kavuşma projesinin meşruluğu üzerine kurulmuştur. Postmodernizm teriminin kurucularından olan Lyotard bu şekilde birçok postmodern düşünürden ayrılır, örneğin görüntülerin (simulacres) büyük bir şebekeleşmesi üzerine kurulu bir süreçmiş gibi algılanan Baudrillard'cı bir postmodernite'ye karşı çıkar. Lyotard için yeni ve önemli olan haberleşme biriminin rolüdür. Postmodernliğin içindeki yazı programlayanın denetiminde toplanan "olanaklılıklar sistemi" dilin tüm düzeylerinde tanımlanabilen bilgisayarın ve haberleşmenin birimleridir. Bunun bir sözdizimi, retoriği vardır. Lyotard bu yazıya karşı dayanışma mücadelesi vermenin modernliği yeniden yazmak olduğunu söyler[12]. Kronolojik zamanlama tam olarak bir anamnezdir. Bir kökün tasavvur edilip, varsayılması üzerine unutulan bu kökü yeniden canlandırmak. Bu anımsama aslında şimdiki zamanın anımsanmasından başka bir şey değildir. Bellek Proust'da olduğu gibi, blok halinde gelir. Bellek içinde bir önce bir sonra söz konusu değildir; tıpkı cinayet romanlarında olduğu gibi modernliğin suçlarının

cinayetlerinin (Auschwitz, Gulak, soykırımları, atom bombası vb.) yeniden anımsanması yapılır, dedektif suçlunun suç delillerini buldukça katilin suçluluğu ortaya çıkar (Kruşçev raporu vb.) Halbuki katil cinayeti başından beri işleyen biri olarak zaten katil olandır. Sessizlik, katilin başını öne eğmesi suçluluğunun kabulu anlamındadır. Tıpkı yazıda cümleler arası boşlukların, verilen sessizliğin (Lacan konuşurken dakikalarca susup yeniden sözüne devam edermiş) anlamı, Yves Klein'in Paris'te havayı sergilemesi gibidir bu. Evet, bir eserin modern olabilmesi için önce postmodern olması lazımdır[13]. Thierry de Duve, bu önermeden yola çıkarak şu sonuca varır: Picasso 1907'de postmoderndi, 1930'a doğru modern oldu. Bugün artık klasik olduğu söylenecektir[14].

Tüm tartışmaların ortaya çıkardığı şudur: Gerek Habermas gerek Baudrillard, iki karşıt düşünür de Aufklarung (Aydınlık) düşüncesinin iflas ettiğini belirtmektedirler. Bunlardan Habermas'a göre, Aydınlık düşüncesinin iflası, modernite denilenin yok olduğunu içermemelidir, bunun için Habermas genç Hegel döneminden yeniden güncelleşecek pasajlar çıkarmaya çalışır; halbuki Baudrillard'a göre, modernizm bitmiştir. Beraberinde Tarih denilen şey de yok olmuştur, çünkü postmodernizm zaman fikrini yok etmiştir. Habermas, Frankfurt ekolünün tüm modernliği harcamadığını söylerken, Baudrillard artık zaman üzerine kurulu bir düşüncenin yerine her şeyin tavlama *(séduction)* ve *simulation* (benzeşim)/*simulacre* (görüntü) dünyası haline geldiğini söylemektedir. Dolayısıyla Aydınlık çağ düşüncesi o kadar başarılı olmuştur ki, bu nedenle artık sönmekten başka bir şey yapamaz. Postmodernizm bir bakıma tarihsizliktir, bir başka deyişle *posttarihtir*. (Bu sözcük bile Hegel kokuyor, çünkü Marx'ın dediği gibi tarih yeni başlamaktadır: Proletaryanınki). Deleuze'ü zikredersek postmodernizm bize "nekahet devresinde olmak" gibi görünür[15]; "... embriyon, evrim bunlar güzel şeyler değildir. Gelecek onlardan geçmemektedir, gelecekte ne geçmiş, ne gelecek ne de şimdiki zaman vardır, *tarih de yoktur*. Gelecekte önemli olan nekahet devre-

sidir (involuer): Bu ne gerilemektir, ne ilerlemektir". Bu Beckett'in dâhiyane bir şekilde bulduğu "beklemek" sözcüğü müdür?

---

1 Gilles Deleuze Felix Guattari, **Kapitalizm ve Şizofreni I**, Bağlam Yay. 1990,İstanbul

2 E.H.Gombrich, **Sanatın Öyküsü**, Remzi kitabevi, İstanbul,1980.

3 Jean-François Lyotard, **La condition postmoderne**, Les Editions de Minuit, Paris 1979.

4 Lyotard Batı ve Doğu ayrımı yapmaktadır, o bu metinde "gelişmiş" toplumlardan bahseder, ama bilmin söz ve söylemle işlemde bulunması sırf batı toplumlarında (bir başka deyişle gelişmiş toplumlarda) vardır demek, eskiden Üçüncü Dünya adı altındaki metropollerin şu anki durumunu es geçmek olacaktır.

5 Ali Akay, **Egemenliğin iktidarından yönetimin iktidarına doğru, Sosyalist Birlik**, Şubat 1990.(Bu kitapta a.g.m.)

6 Lyotard, a.g.e., s.30

7 Nermin Abadan-Unat, Sosyal bilimlerde yeni gelişmeler: Modernizm-Postmodernizm (**Toplum ve Bilim**, 48/49, Kış Bahar 1990) adlı makalesinde birden fazla paradigmanın gerekli olduğunu söylemektedir. Oysa bu eski ideolojilerin ve söylemlerin paradigmalarının postmodern paradigma ile birlikte vardır anlamına çekilmemelidir.

8 İhab Hassan, **"The critic as Innovater: The Tutzing in x Frames"**, Amerikastudien, 1977. Derrida, **Positions**, Les Editions de Minuit, Paris 1972.

9 Jasques Derrida, a.g.e., s.84-85.

10 Lyotard, *des dispositifs pulsionnels*, Christian Bourgois Yay. 1980.

11 Jean François Lyotard, **"Réecrire la modernité"** in "Les cahiers de philosophie, Ilkbahar, 1988 sayısı, s.193.

12 Lyotard, a.g.e., s.203.

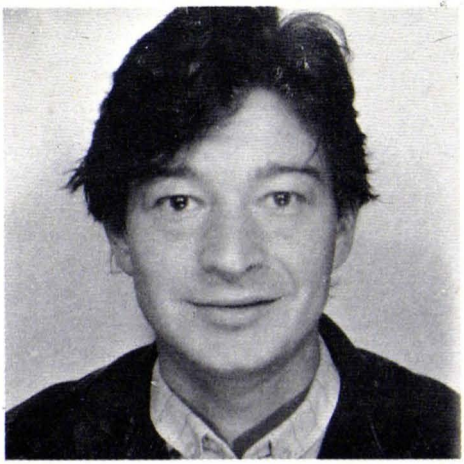
13 Jean François Lyotard, **"Réponse a la question:qu'est ce que le postmoderne?"** Critique no 419, s.365.

14 Thierry de Duve, **Au nom de l'art**, Les Editions de Minuit,1989,s.67.

15 Gilles Deleuze, Claire Parnet, **Diyaloglar**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s.48.

KONU-M-LAR

ALİ AKAY

Hazcı kapitalizm döneminde tekillikler ve ihtiras, bütünselliklerin ve aşkın yerini almıştır.

Konu-m-lar; toplumumuzda ve Batı toplumlarında oluşan mikro-iktidarların (küçük şefler, aile babaları, grup başkanları vb.) ve **iktidarın mikro fiziğinin** (bedenlerin denetlenip düzenlemeye sokulması) karşısında **moleküler** mücadelelerin direnme mekanizmalarını, disiplin toplumundan denetim toplum biçimine (biyo-politika) geçişimizi, Batı'da yeni fakirlerin ortaya çıkış süreçleri ve 'çevreleşmelerini'; yani eğlence toplumunun içine giremeyenlerin dramını konu eder. Toplumumuzda ise 'arabesk' sorununun modernlik ile kurulan bağını, toplumun 'baroklaşmasını' ele alır.

Yeni ekolojik dayanışma biçimleri, bürotik, telematik ve 'dini arkaizmleri', otoriter kapitalizmden liberalliğe geçiş dönemini incelerken, post-modern söylem içinde toplumsal ve düşünsel alanda tarihsellikten çıkış sürecini diyagnostik bir bakışla inceler.

BAĞLAM

ISBN 975-7696-19-6